

Војно
ДЕЛО

општевојни теоријски часопис

ДИРЕКТОР

Славољуб ЈОВАНЧИЋ, пуковник

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Др Миле БЈЕЛАЈАЦ; др Александар ИГЊАТОВИЋ, генерал-мајор у пензији (заменик председника); др Душан ЈАЊИЋ; др Зоран КИЛИБАРДА, пуковник у пензији; мр Добросав РАДОВАНОВИЋ, генерал-мајор у пензији; проф. др Ђорђе РАДОЈЕВИЋ, пуковник у пензији; проф. др Предраг СИМИЋ; проф. др Душан СТАЈИЋ, контраадмирал у пензији; мр Миле СТОЈКОВИЋ, пуковник (председник); проф. др Јован ТЕОКАРЕВИЋ; проф. др Биљана ТРЕБЈЕШАНИН; мр Милутин ЦУПАРА, пуковник; др Михајло БАСАРА, пуковник (секретар).

РЕДАКЦИЈА

Заступа уредника

потпуковник

Драган НИКОЛИЋ, проф.

Адреса: Редакција часописа „Војно дело“, (ВЕ) 11002 Београд, Балкански бр. 53 * Главни и одговорни уредник: 681-565, војни 23-504; технички секретар 2641-795, војни 22-431 * Претплата: 3612-506 * Текући-рачун РЦ МО СЦГ 840-51845-84 за ВИЗ, шифра 963 * Цена броја 280,00 динара.

Међународни односи

Зоран Милошевић	Реформа науке у Русији	9
Радојко Лојаничић	Операција стабилности у југоисточној Европи	24
Мирослав Глишић	Достизање интероперабилности Војске Србије и Црне Горе са Северноатлантским савезом учешћем у Програму „Партнерство за мир“	34

Безбедност и одбрана

Милан Мијалковски	Терористичка и противтерористичка доктрина	60
Весела Радовић	Место и положај жене у реформи система одбране	74
Биљана Стојковић	Демократска контрола Војске – од појма до праксе	93

Војна наука и ратна вештина

Момчило Сакан	Појам и научна изграђеност геополитике	107
Митар Ковач	Основни проблеми израде и примене Стратегијског прегледа одбране	129

CONTENTS

International relations

Zoran Milošević	Reform of Science in Russia	9
Radojko Lojaničić	Stability Operation in Southeast Europe	24
Miroslav Glišić	Army of Serbia and Montenegro to Attain Interoperability with North Atlantic Alliance through Participating in "Partnership for Peace" Program	34

Security and Defense

Milan Mijalkovski	Terror and Anti-Terror Doctrines	60
Vesela Radović	Place/Position of Women in Defense System Reform	74
Biljana Stojković	Democratic Control of the Military – from Notion to Practice	93

Military Science and Art of War

Momčilo Sakan	Notion and Level of Scientific Development of Geopolitics	107
Mitar Kovač	Main Issues of Making and Applying the Strategic Defense Review	129

Rapports internationaux

Zoran Milosevic	Réforme des sciences en Russie	9
Radojko Lojanicic	Opération de stabilité en Europe de Sud-est	24
Miroslav Glisic	Prise de l'intéropérabilité de l'Armée de Serbie et de Monténégro avec l'Alliance Nord-Atlantique à travers la participation dans le Programme „Parténariat pour la paix“	34

Sécurité et défense

Milan Mijalkovski	Doctrines terroriste et antiterroriste ...	60
Vesela Radovic	Place – position des femmes dans la réforme du système de défense	74
Biljana Stojkovic	Contrôle démocratique de l' Armée – du terme au pratique	93

Science militaire et l' art de guerre

Momcilo Sakan	Terme et construction scientifique de la géopolitique	107
Mitar Kovac	Problèmes de base de construction et d'application de la revue stratégique de défense	129

Internationale Beziehungen

Zoran Milošević	Die Reform der Wissenschaft Russlands .	9
Radojko Lojaničić	Der Stabilitätseinsatz im Südosteuropa .	24
Miroslav Glišić	Interoperabilität der Streitkräfte von Serbien und Montenegro mit NATO durch Teilnahme in der Partnerschaft für den Frieden	34

Sicherheit und Verteidigung

Milan Mijalkovski	Die terroristische und antiterroristische Doktrin	60
Vesela Radović	Die Rolle – die Stellung der Frau in der Reform des Verteidigungssystems	74
Biljana Stojković	Demokratische Kontrolle der Streitkräfte, vom Begriff bis zur Praxis	93

Militärwissenschaft und Kriegskunst

Momčilo Sakan	Die Begriff und der wissenschaftliche Aufbau der Geopolitik	107
Mitar Kovač	Die Hauptprobleme des Verfassens und der Anwendung des Strategischen Überblicks der Verteidigung	129

СОДЕРЖАНИЕ

Международные отношения

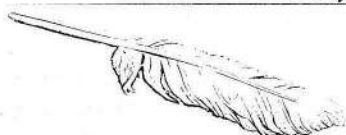
Зоран Молошевич	Реформа науки в России	9
Радойко Лояничич	Операция стабильности в Юго-Восточной Европе	24
Мирослав Глишич	Достижение интероперабельности Войска Сербии и Черногории с Североатлантическим договором участием в Программе «Партнерство ради мира»	34

Безопасность и оборона

Милан Миљковски	Террористическая и антитеррористическая доктрина	60
Весела Радович	Место и позиция женщины в реформе системы обороны	74
Биљана Стојкович	Демократический контроль над войском – от понятия до практики..	93

Военная наука и военное искусство

Момчило Сакан	Понятие и научная выстроенность геополитики	107
Митар Ковач	Основные составления и применения Стратегического обзора обороны	129

Реформа науке у Русији

УДК: 001.38 (470)

др Зоран Милошевић

Политичко руководство Русије осмислило је нови економски образац (иновациона економија) коме прилагођава све остале подсистеме. Процесу прилагођавања иновационој економији изложена је и наука. Реформа науке у Русији треба да омогући: раст просечне плате истраживача са 7324 рубље у 2005. години на 30.000 у 2008. години (са већ фиксираним растом сваке године), увећање финансијских давања Руској академији наука из буџета са 23,6 на 46,3 милијарди рубаља, увећање дохотка од предузетничких делатности Академије од 12,9 на 25,7 милијарди рубаља, повећање 20 одсто научних капацитета на ванбуџетско финансирање, са тенденцијом увећања из године у годину, повећање нивоа ефикасности научних истраживања и управљања у научним институцијама.

Кључне речи: наука, реформа, тржиште, Русија, приватизација ...

Тренутно стање руске науке присиљава руске власти да размисли о реформама у овој области.¹ Статистички показатељи бележе одређено **заостајање руске науке**, али, ипак, стање није трагично.² Академик Руске академије наука (РАН) **Николај Никољски** обавестио је јавност да на бази истраживања Института за научне информације у Филаделфији и анализе светске научне продукције у бази НСИ, у периоду од 1997. до 2001. године **Русија према броју научних публикација у свету заузима осмо место**. Прво место припада САД (37%), следе Велика Британија (9,7%), Јапан (9,3%), Немачка (8,4%), Француска (6%), Канада (4,6%), Италија (4%), Русија (3,4%), и Кина (3,18%). Од 2001. до 2005. године Русија није побољшала своје пози-

¹ Као и многи други системи и друштвене области и наука повремено подлеже различитим процесима, односно скретањем у заблуде и деформације. Једна од заблуда савремене науке била је да ће омогућити свеопште благостање и процват. Чињеница је да се научно знање није користило у овом правцу већ за стицање војне и политичке (пре)моћи.

² Русија је једна од малобројних држава у којој постоје фундаменталне науке.

ције. То је урадила, на пример, Италија и Кина, Јужна Кореја, Тајван и Пољска. Остатак света (162 државе) даје тек два одсто научне продукције – остали су на том нивоу.³

Према броју цитираности часописа Русија заузима шеснаесто место у свету. Највише се цитирају часописи из САД (63%) и Европске Уније (37%).

У периоду од 1973. до 1988. године у СССР-у је излазило између 24.000 и 25.000 научних часописа. Овај ниво објављивања сачуван је и до данас. Такође, часописи из СССР-а у 1980. години заузимали су 25. место у свету.⁴ Данас у Русији **100 научника објави 5,4 научна рада**. Поређења ради, у Кини 100 научника објави 5,5 научних радова, Индији 16, Шведској 13 и Великој Британији 58.

За набавку литературе у Русији се издваја 11,3 евра по научнику, Индији – 54, Кини – 120, Пољској – 430, Шведској 578, а у Великој Британији – 727евра.⁵ По другом извору, у **Русији се за набавку литературе троши 23 долара, Кини 159, Пољској 438, Индији 510, Шведској 578 и Великој Британији 727 долара.**

Литература, као што је опште познато, опредељује ниво научних истраживања. Наиме, ниво научних истраживања не опредељује се толико условима за рад научних радника, и савременим уређајима које користе, већ тиме колико научници, стручњаци, професори универзитета, докторанти и студенти имају **могућност упознавања** са најновијом западном и руском научном литературом.

У целој Русији расходи за куповину научне литературе (2003. године) из буџетских и небуџетских извора износили су приближно 11 милиона долара. (У 2004. години овај износ је увећан на три милиона, а 2005. године на четири милиона евра). Много или мало? Познато је, на пример, да Пољска и Шведска на ову набавку троше 25 до 26 милиона, Индија 54 милиона, Велика Британија 116, а Кина 120 милиона долара. Такође, интересантан је податак да просечан амерички универзитет за набавку литературе годишње утроши око пет милиона долара.⁶ Ови подаци откривају да у структури расхода науке у Русији прибављање информација није приоритетна област руске државе и науке, већ одржавање голе егзистенције научника.

³ Проблем у руском научном издаваштву је што се књиге и часописи објављују на основу дотација, а на Западу је то независна делатност која доноси профит.

⁴ Николай Крупеник, Наука в России не утратила своих позиций http://nauka.relis.ru/WIN/S_NEWS/novosti.htm

⁵ Татьяна Зимина, Наша наука их глазами, <http://nauka.relis.ru/WIN/SNEWS/novosti.htm>

⁶ Иако руска наука даје добре резултате то није последица доброг финансирања већ других фактора. На пример, Руска академија наука у овој, 2005. години, добиће из буџета 600 милиона долара, што је 3-4 пута мање него што има просечни амерички универзитет. Истовремено, РАН је потписала уговор о сарадњи са немачким друштвом Гелмгольца, које обједињује 22.000 научних радника и има буџет 2,2 милијарде евра годишње. Исти је случај и са Универзитетом Нихон у Јапану с којим РАН сарађује, а који има буџет од 2 милијарде долара годишње.

Следећи проблем у руској науци је број радова које су научници прочитали. Иако праћењем овог индикатора стање науке није свеобухватно, нека сазнања говоре да у Русији највише читају хемичари (прочитају 160.000 научних радова годишње), следе физичари (150.000 радова), а на крају списка су економисти који прочитају за једну годину тек око 2.000 научних радова. Треба поменути и да Русија на светском научној тржишту учествује са свега једним процентом.⁷

Покушај Владе и председника Русије да реформишу руску науку

Влада и председник Русије Владимир Путин схватају значај науке и покушавају да повећају њену ефективност, свесни да, уколико запоставе овај важан сектор остаје само бављење астрологијом, што Американци, иначе, уводе као обавезни систем тамо где овладају конкретном државом.⁸ Уместо да потчињеним (малим) народима дозволе бављење науком, они им узимају кадрове, а њима остављају псеудорелигиозни систем звани астрологија⁹ за задовољавање сазнајних потреба, дакле обично гатање. Ову судбину руководство Русије жели да избегне по сваку цену. Због тога се у Русији одвија жива дебата око правца и циљева реформе науке и образовања.

Иако је претрпела болну транзицију, Русија још увек има снажну науку, а међу водећима је и у неким природним наукама, као што је математика, физика, хемија, а ту су и ванредно добри резултати у области изучавања космоса и наоружања...¹⁰ Такође, из Русије је веома мали „одлив мозга“, иако услови за рад научника нису нимало лаки, пре свега због ниских плата. Све то омогућава даљи развој науке и образовања, али је, према проценама експерата, тренутно потребна свеобухватна реформа која ће научни сектор ускладити са новим друштвеним обрасцем, односно новим економским поретком (**иновационом економијом**).

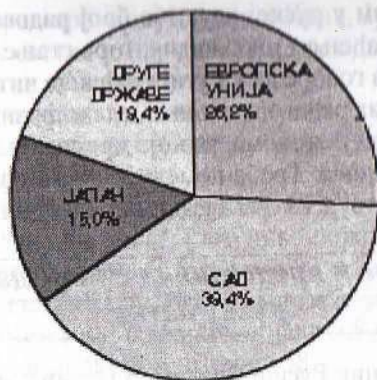
Истовремено, руска Влада повећава улагање у науку, од 20 до 30% годишње, и 2005. године чини 1,2% националног бруто-дохотка (БНД), што је више него што улаже Кина (1,1%) или Индија (0,8%), мада, истичу руски научници, део ових средстава заврши у приватним ценовима због корупције.

⁷ Татьяна Зимина, Коммерцијализацији научних резултата мешају сами учене, http://nauka.relis.ru/WIN/S_NEWS/novosti.htm

⁸ Chris Smith, supredsedatelj komisije o sigurnosti i suradnji u Evropi: „SAD mora nastaviti agresivan angažman s ruskim predsjednikom“, *Dnevni list*, Sarajevo/Mostar, 14. оžujka 2005, str. 27.

⁹ Види: Зоран Милошевић, *Окултизам – државна религија?*, СПЦО, Брчко, 2002. У Руској Федерацији се тренутно води одлучна борба против ових америчко-глобалистичких подметања астрологије као праве науке.

¹⁰ Н. Г. Соколова, Иновацији и модернизацији промишлености // Иновацији в постсоветској промишлености / Институт сравнительных исследований трудовых отношений. М., 2000.

Светски расходи на научна истраживања (1999)

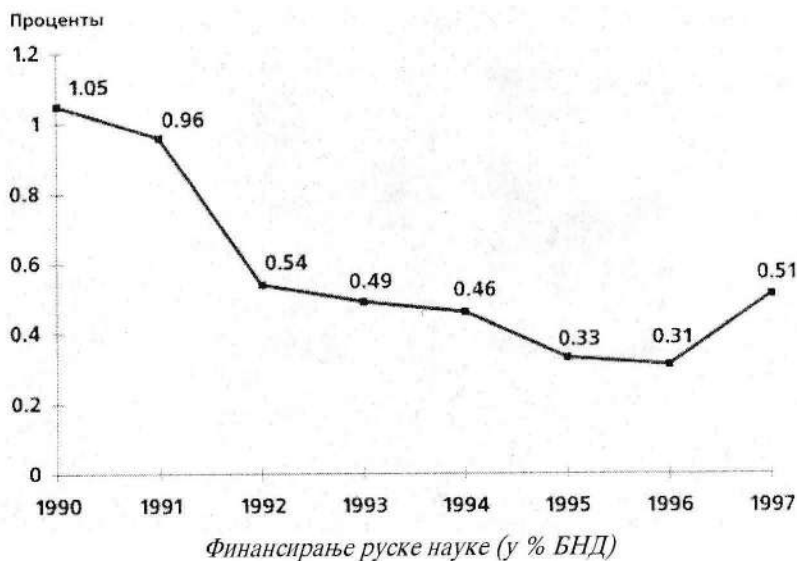

Број научних радника у свету (1999)

Објављивање научних публикација (2000)¹¹

¹¹ <http://nauka.relis.ru/cgi/nauka.pl?01+0401+01401002+HTML>

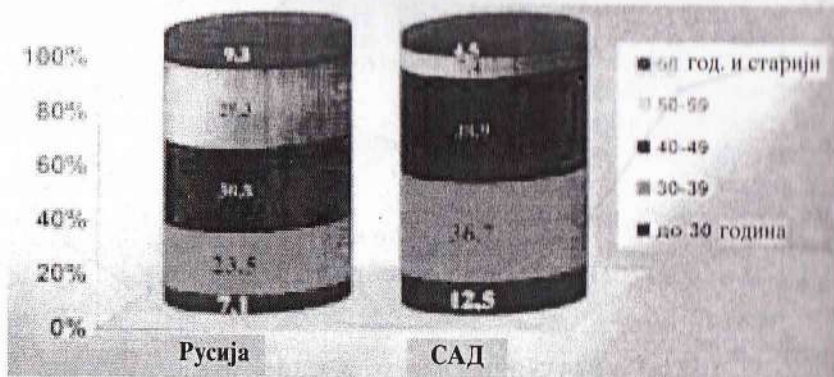

Улагања у цивилна научна истраживања и иновације (у %) од укупног националног дохотка, 1996.

Израел	3,50
Шведска	3,05
Јапан	2,90
Кореја	2,92
САД	2,45
Швајцарска	2,44
Француска	2,38
Финска	2,31
Француска	2,27
Велика Британија	2,19
Холандија	1,89
Данска	1,82
Норвешка	1,77
Аустралија	1,44
Белгија	1,63
Канада	1,53
Аустрија	1,50
Сингапур	1,47

Исланд	1,46
Индија	1,30
Ирска	1,24
Чешка	1,23
Италија	1,13
Нови Зеланд	1,07
Шпанија	0,91
Мађарска	0,87
Малезија	0,87
Кина	0,82
Бразил	0,67
Португалија	0,65
Грчка	0,62
Чиле	0,56
Русија	0,54
Турска	0,46
Аргентина	0,30
Индонезија	0,21
Тајланд	0,19

Табела: Старосна доб научних радника у Русији и САД

Средњи узраст:

Научни радници – 46,2 године
Магистри наука – 52,1 година

Доктори наука – 60,3 година
Академици РАН – 68,2 година

Из табеле се види да руска наука има проблем са старосном структуром научног кадра. Док су научници у САД претежно млади, у Русији је супротно. Према другом извору, средња старосна доб 10.000 руских доктора наука је 60 година, а 26.000 кандидата за докторе наука је 50 година.¹²

Потреба за реформом науке изазвана је и заостајањем руске науке у неким областима за америчком, европском, па и кинеском, али и унутрашњих недоречености,¹³ чега су у Русији, такође, свесни.¹⁴ Реформе или тачније покушаји реформе, руске науке и образовања, трају од 1992. године када је Министарство науке, високих школа и техничке политике објавило документ Владе Руске Федерације „Концепција учешћа државе у управљању научним организацијама“. Исте године научници Русије, да би каналисали реформу науке у правом смеру, позвали су и стручњаке ОЕЦД-а да се и они упознају са руским научно-техничким потенцијалом и изложе своје виђење реформе. Експерти ОЕЦД-а су предложили решења која су већ сами руски научници предложили. Сагласили су се око основних поставки и циљева реформе, што је уграђено у нову концепцију реформе.¹⁵

¹² Сергей Лесков, Законы о науке все еще не действуют, *Известия*, <http://www.courier.com.ru/cour0502/4800.htm>

¹³ Упор. С. Партьцкий, Рынок и системные преобразования в Польше, *Социология*, №4, Минск, 2001, стр. 57–61.

¹⁴ Види: Зоран Милошевић, *Црква, наука и политика*, Филозофски факултет Универзитета у Источном Сарајеву, 2005.

¹⁵ Андрей Фототов: Государство не знает, что делать с наукой, http://www.opes.ru/point_doc.asp?tmpl=point_doc_print&d_no=52908.

Закључак обе стручне групе био је да, с обзиром на економске потенцијале које има Русија, научно-технички комплексе по својој структури и свом квалитету не одговара интересима и потребама корисника. Једноставно говорећи, Русија не може да ефективно искористи постојећи научни потенцијал.

У оквиру реформе руске науке предузете се и друге мере како би се наука усагласила са новим националним програмом Русије и иновационом економијом. Тако, на пример, **настоји се да се створи клима, амбијент где ће рад на иновацијама у науци бити део опште културе становништва.**¹⁶ Другим речима, рад на научним пројектима не треба да буде само део формалних дужности научника. Тако су научници добили и посебан третман, а одређен је и дан руске науке – 8. фебруар. Тог дана 1724. године Петар I је основао Руску академију наука.

Иновациона економија и реформа науке

Развој науке у Русији одвијао се на основу досадашњег „**Закона о науци и државној научно-техничкој политици**“, који је у августу 2004. године измењен и сада носи назив „**Концепција учешћа Руске Федерације у управљању државним организацијама које раде у области науке**“. Истовремено, усвојена је и **Стратегија Руске Федерације у области развоја науке и иновација до 2010. године**.

Поменути документи предвиђају да се **технолошко језгро** састоји од 100 до 200 научних организација, а да остале, око 400 до 500, буду инфраструктурне организације. Све то треба да чини **државни научни сектор**. Наравно, овде је кључна улога Руске академије науке, која је и представљала досадашње језгро руске науке. Према Концепцији и Стратегији ова институција мора да претрпи значајне промене. Она је, наиме, прерасла у масовну и нефункционалну институцију која има **422 организационе јединице** (заједно са хуманитарним институцијама и институцијама историјског профила), које морају да буду другачије организоване од техничко-технолошких.¹⁷

Ова два документа следе курс који је одредио председник Русије Владимир Путин, а то је **стварање иновационе економије**.¹⁸ Исту политику промовише и „Савет за науку председника Руске Федерације“

¹⁶ Види: Пресс-служба Совета Федерации, Интеллектуальные ресурсы России неисчерпаемы, <http://www.courier.com.ru/cour0502/3300htm>

¹⁷ САД има 16 000 научних организација, од тога 700 федералних лабораторија, 14 000 индустријских и око 2 000 универзитета. Види: Владимир Иванов: Если государство не хочет кормить свою науку – бюджет кормить чужую, http://opec.ru/point_doc.asp?tmpl=point_doc_print&d_no=52267, стр. 4.

¹⁸ Русија је имала две могућности у развоју науке, односно економије. Прва могућност је она коју Русија следи, тј. развој **иновационе економије и науке**. Према овом моделу развијала се Енглеска, Немачка, САД, а неколико деценија и СССР. Друга могућност је развој **имитационе економије и науке**. Овим је путем ишао поселератни Јапан, а то се и данас предлаже. Види: академике Руске академије природних наука А. Ракитов, Наука XXI века: глобалне трансформације и русијска перспектива, <http://nauka.relis.ru/cgi/nauka.pl?o1+9809+01809002+HTML>. Аутор сматра да је иновациона стратегија науке погоднија него имитациона, пре свега јер руска наука има научно-технолошки потенцијал који је способан да се хвата у коштац са новим идејама.

који је јавно изнео став да „основни циљ научно-технолошке политике јесте превођење економије на иновациони пут“.¹⁹

Табела: бројност научника по државама

Држава	Број истраживача на 10.000 становника	Број истраж. у хиљадама људи	Број становника у милионима
Јапан	52,8	660,0	125,0
САД	52,4	1385,0	264,0
Израел	38,0	20,1	5,3
Норвешка	35,3	15,2	4,31
Исланд	32,0	0,85	0,26
Финска	31,0	16,1	5,2
Русија	30,6	451,2	147,5
Аустралија	29,4	53,0	18,0
Швајцарска	27,0	19,9	7,1
Данска	26,4	14,0	5,3

Дакле, кључне поставке реформе науке, према „Концепцији“ и „Стратегији“ у Русији треба да омогуће:

- раст просечне плате истраживача са 7324 рубље у 2005. години на 30.000 у 2008. години (са већ фиксираним растом сваке године);²⁰
- увећање финансијских давања Руској академији наука из буџета са 23,6 на 46,3 милијарди рубаља. Увећање дохотка од предузетничких делатности Академије од 12,9 на 25,7 милијарди рубаља,
- превођење 20 одсто научних капацитета на ванбуџетско финансирање, са тенденцијом увећања из године у годину,
- реформу Руске академије наука, што ће обавити сама Академија,
- питање ауторских права и интелектуалне својине, као и начин преласка научних институција у иновационе центре,²¹

¹⁹ Михаил Кирпичников: Российская фундаментальная наука является не только - национальным приоритетом, но и общемировой ценностью, http://www.opes.ru/point_doc...no=56445.

²⁰ Комисија за реформу науке дошла је до података да је плата значајан мотивациони фактор, али и фактор који спречава одлив мозга. Према садашњем стању Русија на једног научника троши 3000 долара, а САД 200.000. Истовремено, ЕУ троши - између 150.000 и 170.000 долара. Максимум који се зарађује на западним Универзитетима је 5.000 долара месечно, а у мноштву градских универзитета то је 2.000 до 3.000 долара.

- смањење броја научних института, и
- повећање нивоа ефикасности научних истраживања и управљања у научним институцијама.

Кључни проблем реформе науке и образовања је управо ова последња ставка. Наиме, реформа науке треба да доведе и до **реформе научне власти у Руској академији наука и научним институцима и организацијама**, где се јавља и највећи отпор (основно питање сваке револуције – то је питање власти). У ствари, реформа из 1992. године није успела да уклони постојећа руководства у научним организацијама. Уместо смене руководства РАН-а оставку је поднео министар и његова екипа реформатора, што је довело до замрзавања реформе.²²

Зашто је научна власт постала кочница реформе и развоја? Многи руски истраживачи у области науке (социологија науке) **указују на корупцију руководства научних организација, па и неких у РАН-у**. Као показатељи корупције наводе се следећи подаци:

- број академика се увећава, а допринос светској науци се смањује (на пример, улога руских научника у светском научном корпусу публикација смањио се са 3,4% на 2,4%);

- у научним круговима јавна је тајна да се грантови додељени РАН-у на путу до истраживача смањују, у најбољем случају за половину. Другим речима, управљачке структуре РАН-а присвоје најмање половину новца намењену пројектима и истраживачима;²³

- научници су **пасивни**, што је последица добијања средстава из буџета. Истовремено, држава није вршила контролу утрошка ових средстава;

- у објектима научних организација, па тако и РАН-у, могу се наћи продавнице аутомобила, коцкарнице и сл., а да нема трага о томе где је отишао новац од издавања просторија и објеката;

- у последњих 10 година РАН²⁴ није имала ни једну једину иницијативу, иако је у СССР-у радила веома успешно;

²¹ Сергей Лесков, Приватизация не ударит по академическим институтам, <http://inauka.ru/science/article54896.html?ynd>

²² Види: Винко Ђурић, *На половини пута*, Владимир Путин и васкрс Русије, II део, Београд, 2004, стр. 182 – 184. Г. Н. Соколова, Научно-техническая политика в региональном контексте: возможности управления инновационными процессами, *Социология*, № 4, Минск, 2001, стр. 40–46.

²³ Сергей Богомолов, Не сыпь нам, Герман, соль на рану, *Политический журнал*, № 25 (76) 18 июля 2005. <http://politjournal.ru/preview.php?action=Articles&dirid=166&tek=3870&issue=112>

²⁴ Реформа Руске академије наука има две варијанте. Према првој, РАН остаје државна институција њено руководство (председника и управу) одређује, такође, држава, смањује се број института, формирају се флексибилни механизми финансирања и чврсти механизми контроле утрошка средстава, итд. Друга варијанта предвиђа радикалније мере. У овом случају РАН се дели на друштвени (некомерцијални) део – „Клуб“ академика од природног дела, што доводи и до формирања нових структура и правила игре.

– према статистици, један од десет доктораната, односно један од 12 наставља да се бави науком и после заштите доктората. Осталих девет, односно 11, задовољава се тиме да ужива плодове доктората, тако што цео живот раде у Академији наука или њеним институтима и само понешто објаве. Наведени кадрови најчешће испослују да буду постављени на руководећа места у научним институцијама и установама, чиме стичу позиције на којима онемогућавају заинтересоване за науку да дођу до изражаја. Суштина је да ови кадрови представљају, метафорички речено, трутове, а не ваљан ослонац за реформу науке и озбиљан научни рад.²⁵

Јасно је, дакле, да неки руководиоци научних института и организација из самог свог положаја црпу економску корист, што значи да су против предложених реформи које им узимају привилегије, односно приморавају на рад.

Предложене реформе у управљању научним институцијама и лабораторијама крећу се у оквиру светског искуства, тачније између европског и англосаксонског обрасца. Европски образац организовања научног рада је пирамидални, при чему настоје да пирамида буде демократски устројена (у Русији је до сада, такође, постојала пирамидална организација, али аутократска). Англосаксонски образац организовања науке практикује низ независних структура. На пример, у САД, где је овај принцип примењен у организацији науке, препознатљив је, јер изазива стабилност система иако су му елементи нестабилни. Свака поједина лабораторија, на пример, новац за рад добија на основу конкурса и постоји толико дуго колико је способна да на конкурс добије грант за пројекат.²⁶ Овај систем је у предности у односу на пирамидални, али се коси са научном традицијом у Русији, где је наука увек била државна и где је пирамидално устројство било доминантно. Због тога се не предлаже брза промена и прелазак на англосаксонски образац организовања науке, већ да се оба обрасца (европски и англоаксонски) комбинују, али са тенденцијом да други образац, временом, добије већу подршку.

Руски богаташи и наука

Према једном мишљењу **разлика између западне и руске науке** није у могућностима, већ у **начину финансирања**. Док западну науку, углавном, финансира приватни бизнис,²⁷ у Русији то чини држава. Ру-

²⁵ Юрий Назиеев: Это единственный путь сохранения независимой России, http://www.opes.ru/point_doc.asp?tmpl=point_doc-print&d_no54137

²⁶ Алексей Семьянов, Какая реформа нужна российской науке, *Независимая газета*, 24. 09. 2003.

²⁷ Енглеска, на пример, улази међу прве три државе по улагању у науку. У периоду 1995–1996. године у националну науку уложила је 2,24 милијарде фунти стерлинга,

еки богаташи (милионери) настали у смутно време, време транзиције, сматрају да им наука није неопходна, па тако избегавају да улажу новац у овај сектор.

Улога државе састоји се у томе да створи услове који ће довести до тога да улагање у науку буде корисно.²⁸ Она мора да створи услове у којима ће присвајање „дрног“ новца бити немогуће. Овај новац потиче од криминалаца и омогућује стварање привилегованих услова (корупцијом државних службеника и политичара) за одређене пословне људе. Ако држава створи услове да новац буде последица рада, то ће приватнике и богаташе натерати да улажу у науку.²⁹

Руски приватници, дакле, још нису дорасли улагању у науку. Тога су у Русији сви свесни, а посебно председник Владимир Путин и његово окружење.³⁰ У том смислу реформа науке и треба да укаже на **нову мисију руске науке**: оверити прелазак са административно-патерналистичког обрасца на нову друштвено-економску парадигму (иновациона економија) **која се може описати као либерално-иновациона, али која уважава руску традицију и вредности.**³¹

Време за извођење реформи је сада веома повољно, пошто је висока цена нафте довела до стабилног буџета, што је одшкринуло врата за реформу науке. Уз реформу је могуће формирање и новог научног система, који ће бити способан да се самообнавља и бити потребан руском друштву, привреди и држави.³²

Према **Николају Плати** једно од решења је **да се око РАН (научни центар) створе иновациони појасеви**, где би радили менаџери за природне и друштвене науке. Истовремено, држава је дужна да даје оријентире (приоритете) научним истраживањима,³³ што није страном званичном програму реформи.

²⁸ а у приватни бизнис само у 1994. години око 9 милијарди фунти стерлинга. Од тога је 1,6 милијарди уложено од иностраних компанија, уверених да енглеска наука може побољшати њихову конкурентност на тржишту, као и продукцију. Види: А. Ракитов, Наука XXI века: глобалне трансформације и руска перспектива, <http://nauka.relis.ru/cgi/nauka.pl?o1+9809+01809002+HTML>

²⁹ Анатолий Коротеев: Роль государства не в том, чтобы ученым давать деньги, а в том, чтобы создать условия когда в науку выгодно вкладывать, http://www.epsc.ru/point_doc.asp?tmpl=point_doc_print&d_no=27199

³⁰ П. С. Лемещенко, Институциональная экономическая терия: история значима, *Социология*, № 1, Минск, 2003, стр. 33–41.

³¹ До пре неколико година у Русији се постајало богатим уколико се одређена количина новца из тачке А пренесе у пункт Б (или из Б у В), а не радом.

³² Борис Салтыков: „Проектирование“ будущего российской фундаментальной науки, http://www.epsc.ru/point_doc.asp?tmpl=point_doc_print&d_no=53827

³³ У савременим, тј. глобализованим тржишним економским односима саздан је и образац науке. Он је (практично увек) интегрисан са образовањем. Та је наука чврсто усмерена на потребе друштва, при чему истом том друштву показује због чега му је потребна. Пи-ари америчке науке убеђују становништво: „Ми ћемо вас снабдећи, лечити, заштитити итд.“. И добијају 100 милијарди долара из федералног буџета. Лозинка руског „академског удружења“ сасвим је другачија: „Руке даље од РАН“ и на основу тога добијају 40 одсто буџета! А шта дају за узврат?

³⁴ Исто.

Према неким мишљењима, да би се реформа успешно одвијала њен програм треба **допунити јасним научним приоритетима**, односно морају постојати одређени приоритети због рационализације утрошка државних средстава. Тако се као руски научни приоритети спомињу истраживања у области нано-технологије, био-технологије, био-хемије, генетике и технологије за пренос енергије.

Државна подршка и одређивање приоритета довешће до уједињавања науке и образовних установа, као и прелазак научних установа на самофинансирање, што ће, опет, довести до уклањања главне мане руске науке – одсуства адекватног менаџмента у науци.

Приритети у друштвеним (социјалним) наукама

Друштвене (социјалне) науке имају своје приоритете који су, осим рационализације средствима, одређене руским специфичностима, као што је демографски проблем (бела куга), велики број болести зависности и порока, што онеспособљава много младих, радно способних људи. Поред тога, приоритет се даје и социјалним наукама које прате: развој човека (људске личности); укореењивање и развој породице; раст духовног и социјалног благостања, безбедност друштва и борбу против тероризма, итд.

Осим тога, социјалне науке морају да се баве и сталним преиспитивањем наслеђа (његовим инвентарисањем).

Критичке примедбе

У вези с реформом руске науке чују се и критички тонови. Тако, **Николај Плате**, потпредседник Руске академије наука (РАН), коментаришући предложене реформе каже: „Нико не спори потребу реформе. Ту се, међутим, јавља филозофско-економско питање – како? Пошто данашњу структуру власти чине менаџери, економисти и правници, то **они науку и научну информацију посматрају као робу**.³⁴ **То је њихова главна филозофска грешка.**

Наука сама по себи не може бити тржишна. Вредност новог никако се не може посматрати кроз цену робе. Цена новог је апсолутна. Реформатори системски греше када говоре да је наука дужна сама себе издржавати и пласирати своје производе. Стицање новог знања – то није толико стварање конкретних технологија или роба, већ и операционализација извесног људског стремљења ка сазнању које и само по себи иде у корист човечанству. Нормална држава је дужна да подржава науку, не само због практичне користи од тога“.³⁵ Такође, и

³⁴ А. Мартинелли, Рынки, правительства и глобальное управление, *Социология*, № 1, Минск, 2003, стр. 12 – 24.

³⁵ Татьяна Батенева, Николай Плате: „Ученый не должен торговать на рынке“, <http://www.inauka.ru/science/article54144.html>

сама комерцијализација је нужна, али према мишљењу Плате а тим послон нису дужни да се баве научници, већ други људи и структуре. Уношење научне информације у производњу – то је самостална и исплатива професија.

Овим поводом огласила се и Скуштина руских академика која је упутила писмо руском Председнику В. Путину да **заустави (замрзне) реформу науке** коју је предложило надлежно Министарство како би повећало конкурентску способност руске науке. Замрзавање реформе тражи се на годину дана како би Руска академија наука припремила своју варијанту реформе руске науке. Такође, руски академици су против приватизације научног сектора, сматрајући да би то уништило науку Русије.³⁶

Закључак

Руска наука сачувала је своје потенцијеле и развојне могућности. Када се руски резултати у науци пореде по броју научника и њиховим резултатима у раду, Русија заузима прво место у свету. Међутим, према ефикасности и примени иновационе политике заузима тек 69. место. Међутим, остао је међу руским научницима, а посебно научном управљачком сектору, совјетски (застарео) начин размишљања, који не кореспондира са „иновационом економијом“, националним програмом Русије. Реформа која се предлаже „удара“ управо по створеном менталитету овог дела у руској науци. Повољне цене на тржишту нафте и гаса, као и неки други потези Владе и председника Русије, омогућили су да Русија као држава стабилизује своју економију, осмисли политички и економски (национални) програм и почне његово спровођење. У том смислу, држава повећава улагања у науку, очекујући од ње да повећа своју конкурентску способност.

Следеће питање које је актуелно за руску науку јесте неповољна старосна структура научног кадра. У поређењу са САД запажа се да је руски научни потенцијал знатно старији од америчког. У том смислу отвара се питање мотивације младих за бављење науком као престижном облашћу. Ово питање реформа покушава да реши пројектованим повећањем зарада у научном сектору.

Као ограничавајући фактор јављају се одређене социјалне чињенице, а пре свега, ментални склоп новопечених руских богаташа који не виде потребу да улажу у науку. Састанци ових богаташа и председника Руске Федерације су учестали и њихово укључивање у ове процесе питање је и њиховог (само)опстанка.

Држави, дакле, као кључном субјекту у овом процесу, односно председнику Русије, његовом Савету за науку, Министарству науке и

³⁶ Татьяна Зимина, Академики выражают недоверие министру науки, http://nauka.relis.ru/WIN/S_NEWS/novosti.htm

његовим стручним службама остаје да нађу компромис. Да ће се он наћи не треба сумњати, посебно због агилности и ритма који диктира сам председник Руске Федерације В. Путин, али и због релативно малог броја неусаглашених питања у реформи науке.

Литература:

1. Бабосов, Е. М.: *Истина и богословие* (Критика богословских интерпретаций научно-технического прогресса), „Беларусь“, Минск, 1988.
2. Батенева, Татьяна: Николай Платз: „Ученый не должен торговать на рынке“, <http://www.inauka.ru/science/article54144.html>
3. Богомолов, Сергей: Не сыпь нам, Герман, соль на рану, *Политический журнал*, № 25 (76) 18 июля 2005. =166&tek= 3870&issue=112
4. Ваганов, А.: *Наука в академическом отпуске* // В России что-ти происходит. Москва, 2000.
5. Ђурић, Винко: *На половини путаа*, Владимир Путин и васкрс Русије, II део, Београд, 2004.
6. Зими́на, Татьяна: Наша наука их глазами, <http://nauka.relis.ru/WIN/SNEWS/novosti.htm>
7. Зими́на, Татьяна: Коммерциализации научных результатов мешают сами ученые, http://nauka.relis.ru/WIN/S_NEWS/novosti.htm
8. Зими́на, Татьяна: Академики выражают недоверие министру науки, http://nauka.relis.ru/WIN/S_NEWS/novosti.htm
9. Иванов, Владимир: Если государство не хочет кормить свою науку – будет кормить чужую, http://opec.ru/point_doc.asp?tmpl=point_doc_print&d_no=52267
10. Крупеник, Николай: Наука в России не утратила своих позиций http://nauka.relis.ru/WIN/S_NEWS/novosti.htm
11. Кирпичников, Михаил: Российская фундаментальная наука является не только национальным приоритетом, но и общемировой ценностью, http://www.opec.ru/point_doc...no=56445.
12. Коротеев, Анатолий: Роль государства не в том, чтобы ученым давать деньги, а в том, чтобы создать условия когда в науку выгодно вкладываться, http://www.opec.ru/point_doc.asp?tmpl=point_doc_print&d_no=27199
13. Лесков, Л.: О реформе научной деятельности в России // НГ – *Наука*, 21. марта, № 3, 2001.
14. Лесков, Сергей: Законы о науке все еще не действуют, *Известия*, <http://www.courier.com.ru/cour0502/4800.htm>
15. Лесков, Сергей: Приватизация не ударит по академическим институтам, <http://inauka.ru/science/article54896html?ynd>
16. Лемешенко, П. С.: Институциональная экономическая теория: история значима, *Социология*, № 1, Минск, 2003.
17. Мартинелли, А.: Рынки, правительства и глобальное управление, *Социология*, № 1, Минск, 2003.
18. Мирская, Е.: Российская академическая наука в зеркале социологии // НГ – *Наука*, 24. мая, № 5, 2000.
19. Милошевић, Зоран: *Окултизам – државна религија?*, СПЦО, Брчко, 2002.
20. Милошевић, Зоран: *Црква, наука и политика*, Филозофски факултет Универзитета у Источном Сарајеву, Источно Сарајево, 2005.
21. Назиев, Юрий: Это единственный путь сохранения независимой России, http://www.opec.ru/point_doc.asp?tmpl=point_doc-print&d_no54137

22. Осипов, Г.: Академия наук под ударом // *Независимая газета*, 23 февраля 2000.
23. Петров, И.: Академическая реформа неизбежна // *НГ – Наука*, 18 октября, № 9, 2000.
24. Парыцкий, С.: Рынок и системные преобразования в Польше, *Социология*, № 4, Минск, 2001.
25. Пресс-служба Совета Федерации, Интеллектуальные ресурсы России неисчерпаемы, <http://www.courier.com.ru/cour0502/3300htm>
26. Ракитов, А.: Наука XXI века: глобальные трансформации и российская перспектива, <http://nauka.relis.ru/cgi/nauka.pl?oi+9809+01809002+HTML>
27. Салтыков, Борис: „Проектирование“ будущего российской фундаментальной науки, http://www.opec.ru/point_doc.asp?tmpl=point_doc_print&d_no=53827
28. Солженицын, А. И.: Наука в пиратском государстве. Слово при получении большой Ломоносовской медали Российской Академии наук // *Независимая газета*. 3. июня 1999.
29. Смитх, Цхрис: супредседателј комисије о сигурности и сурадњи у Европи: „САД мора наставити агресиван ангажман с руским председником“, *Дневни лист, Сарајево/Мостар*, 14. ожујка 2005.
30. Соколова, Г. Н.: Научно-техническая политика в региональном контексте: возможности управления инновационными процессами, *Социология*, № 4, Минск, 2001.
31. Соколова, Н. Г.: Инновации и модернизация промышленности // *Иновации в постсоветской промышленности* / Институт сравнительных исследований трудовых отношений. Москва, 2000.
32. Семьянов, Алексей: Какая реформа нужна российской науке, *Независимая газета*, 24. 09. 2003.
33. Титов, В. Н.: Институциональный и идеологический аспекты функционирования науки // *Социол.исслед.* № 8, 1999.
34. Фонов, Андрей: Государство не знает, что делать с наукой, http://www.opec.ru/point_doc.asp?tmpl=point_doc_print&d_no=52908.

Операција стабилности у југоисточној Европи

УДК: 327.56 : 341.123 (4-12):

Радојко Лојаничић

Простор југоисточне Европе сматра се латентно најопаснијим, када је безбедност континента у питању, а његова нестабилност може бити увод у проблеме ширих размера. На различитим просторима југоисточне Европе успостављене су мисије УН-а, као што су УМНИК, ЕУФОР и друге. Да ли је могућа општа операција стабилности на овом простору, под окриљем ЕУ и који би били њени домајаји?

Кључне речи: УН, УМНИК, стабилност, нестабилност, операција

Увод

Након рушења Берлинског зида, 1989. године, уследили су различити поремећаји на европском континенту, али и у Евроазији, које су карактерисали дезинтеграциони и интеграциони процеси. Тако је уследило распуштање Варшавског уговора (ВУ), распад СССР-а, Чехословачке и СФРЈ. Те дезинтеграционе процесе пратила је њихова супротност – интеграције по принципу – свака дезинтеграција је почетак нове интеграције, и обрнуто. Тако је дошло до уједињења Немачке, опстао је и проширио се НАТО, настављен је тренд проширења (уједињења) Европске уније. Историјски посматрано, много и за неколико векова, а камоли за период од мање од две деценије.

У Европи су интеграциони процеси мало успоренији, нарочито на простору Балкана, западног Балкана¹ или југоисточне Европе. Та чињеница, која своја исходишта има и у процесима који сежу у дубоку прошлост, очевидна је и у смислу кључних геополитичких и геостратегијских процеса, посматрано са безбедносног аспекта. Наиме, основни безбедносни проблеми за Европу, а тиме и шири регион, управо су на простору југоисточне Европе.

У стратегијама и доктринама највећих сила света пројектују се нови концепти, који разматрају и нове врсте операција. Међу тим операцијама посебну пажњу заслужују тзв. операције успостављања и одржавања стабилности. До одговора на питање какве су стварне мо-

¹ Под термином западни Балкан у међународним односима подразумевају се независне државе настале распадом СФРЈ, изузев Словеније, али и Албанија.

гућности реализације тих операција на простору југоисточне Европе неопходно је доћи анализом актуелних процеса у том региону.

Југоисточна Европа

На простору од 996.0003 km² (без Турске), или 1,745 милиона km² (са Турском) егзистира 10 (11 са Турском) земаља са око 125,3 (190,3 са Турском) милиона становника. Осим Италије, Турске и Румуније, остале земље спадају у групу тзв. малих земаља, судећи по површини и броју становника. Изузимајући Италију, Грчку и Словенију, то је регион који у економском смислу заостаје за осталим регијама Европе. С друге стране, то је простор Европе са најизраженијим безбедносним проблемима.

Различити су приступи аналитичара геополитичких процеса у поимању простора (региона) југоисточне Европе. По једнима, тај регион обухвата 10 држава: Италију, Словенију, Хрватску, БиХ, СЦГ, Албанију, Македонију, Грчку, Бугарску и Румунију. Други, пак, ту подразумевају и Турску, док трећи подразумевају Турску, а изостављају Словенију. Има и таквих мишљења да том региону, поред наведених 11, припадају и Мађарска и Молдавија.²

Када се посматрају основни интеграциони процеси у Европи, посебно безбедносни, уочава се шаренило статуса појединих држава са

² У америчкој иницијативи SECI, регион југоисточне Европе обухвата и Мађарску и Молдавију, поред наведених 11 држава.

декларативним и суштинским настојањем за укључивањем у све те процесе (табела).

ИНТЕГР. ЗЕМЉА	ОЕБС	САВЕТ ЕВРОПЕ	ЕУ	НАТО	ПзМ
Италија	+	+	+	+	+
Словенија	+	+	+	+	+
Хрватска	+	+	захтев	захтев	+
БиХ	+	+	захтев	захтев	захтев
СЦГ	+	+	захтев	анализа	захтев
Албанија	+	+	захтев	захтев	+
Македонија	+	+	захтев	захтев	+
Румунија	+	+	захтев	+	+
Бугарска	+	+	захтев	+	+
Грчка	+	+	+	+	+
Турска	+	+	захтев	+	+

Дакле, чланице свих наведених интеграција су Италија, Словенија и Грчка, док остале земље, са различитим статусом, очекују пријем, настојећи да испуне одговарајуће услове који се пред њих постављају.

Када су у питању стари, односно нови антагонизми међу државама југоисточне Европе, посебно се истичу:

- сукоб Грчке и Турске око Кипра;
- сукоб Грчке и Македоније око назива државе Македоније;
- сукоби Турске и Бугарске, Бугарске и Македоније око етничких мањина;
- сукоб СЦГ и Албаније око КиМ-а;
- недовршен процес раздруживања бивших република СФРЈ;
- недефинисане границе између Словеније и Хрватске, Хрватске и СЦГ, СЦГ и Македоније, СЦГ и БиХ;
- тужба БиХ и СЦГ пред међународним судом против СРЈ (СЦГ);
- тужба СРЈ (СЦГ) пред међународним судом против неких чланица НАТО.

Дакле, очигледно је да на простору југоисточне Европе постоји мноштво латентних процеса, који сваки за себе, или кумулативно, чине тај простор преосетљивим, у безбедносном смислу посматрано. У складу са наведеним, простор БиХ и СЦГ, у неким међународним круговима назива се **црна рупа** Европе.

Међународна заједница и њени најутицајнији центри моћи перманентно су укључени у процесе који се одвијају у југоисточној Европи, са различитим успехом, када је у питању њихов прогрес. Тако је од почетка сукоба на Кипру успостављена мисија УН-а, која још увек није дала пожељне резултате. Након сукоба у бившој СФРЈ, успостављена је мисија УНПРОФОР. У БиХ је, на основу споразума Дејтон/Париз успостављена мисија СФОР-а (ИНФОР), која је замењена снагама ЕУФОР, док на КиМ-у, на основу Резолуције 1244 СБ УН, у мисији УНМИК, дејствују снаге КФОР-а. То су само неке од кључних мисија УН.

Поред тога, ЕУ, САД и НАТО, одвојено или заједнички, покрећу низ иницијатива за смиривање тензија у региону. Међу њима су познате: Роајамонска иницијатива, SECI, Пакт за стабилност југоисточне Европе, Партнерство за мир и друге.

Такође, саме државе региона, под утицајем светских центара моћи, покрећу разне иницијативе враћања међусобног поверења и унапређења односа, а тиме и општег просперитета. Најпознатија међу тим иницијативама јесте MPSFSEE, која предвиђа формирање мултинационалних мировних снага земаља југоисточне Европе, са бригадом (SEEBRIG) као основном снагом за реаговање на кризе. На познатим седницама министара одбране земаља југоисточне Европе (SEDM) анализира се достигнуто стање и предлажу даље мере за његово унапређење.

Све наведене мисије, од УН-а, преко центара моћи до процеса које су иницирале државе региони, имају нешто заједничко, и свакако, мноштво онога што их чини специфичним, понаособ посматрано. Као **заједничке** карактеристике наведених мисија и процеса могу се сматрати: декларативно и суштинско настојање МЗ за решавањем спора због којег се мисија успоставља; процедуре успостављања; нејединствен приступ центара моћи, односно пристрасно сврставање за неку од страна у сукобу. Ипак, основна заједничка црта јесте у чињеници да сукоби нису престали на оним просторима који нису довршени у смислу националне државности (Кипар, Македонија, СЦГ и БиХ).

Специфичности мисија и процеса, пре свега, основу имају у узроку настанка антагонизама, као и начину њиховог решавања, који су довели до успостављања мисија. Стога се, без претензија, може рећи да су највећи проблеми, а тиме и начини њиховог превазилажења, управо на простору западног Балкана.

Операција стабилности

Различита су теоријска одређења, а тиме и промишљања врсте и карактера операција које се не сматрају чисто борбеним, односно чији је основни атрибут **мировне**. Познати су ставови о њиховом одре-

ђењу и класификацији, како у УН, тако и у неким другим организацијама, као што је НАТО, на пример. Зато овог пута није потребна широка елаборација мировних операција.

Оно што чини операцију стабилности, у теоријско-практичном смислу посматрано, јесте циљ, снаге и начин реализације. При томе, њихова основна карактеристика јесте да их реализују снаге ЕУ и земаља које још нису њене чланице, али то желе да постану. То, пре свега, зато што је на путу изградње свог безбедносног и одбрамбеног идентитета (ESDI) и политике (ESDP), ЕУ усвојила безбедносну стратегију.

Европска безбедносна стратегија

Европска унија прошла је дуг пут од прве идеје ка уједињењу континента. Ти кораци видљиви су у основним полугама моћи – економији и политици, али су остали помало по страни када је безбедност у питању. Томе су допринеле чињенице о исходу Другог светског и хладног рата. Постепено градећи своју конструкцију, засновану на три стуба (слика), ЕУ је, штићена кишобраном НАТО, почела да успоставља и јединствен систем безбедности.

Шема: Три стуба Уговора о Европској унији

Такозвани први стуб чине Европске заједнице, у чијој би надлежности биле: економска сарадња; висок ниво запошљавања; социјална заштита; једнакост мушкараца и жена; конкурентност; заштита животне средине; подизање нивоа и квалитета живота и економска и социјална сарадња. Други стуб чини Заједничка спољна и безбедносна полити-

ка (ЗСБП), у чијој су надлежности: очување заједничких вредности, интереса и независности: безбедност и солидарност; очување мира; међународна сарадња; јачање демократије и квалитета живота и поштовање људских права и основних слобода. Трећи стуб представља Политичка правосудна сарадња код кривичних предмета, у чијој су надлежности: безбедност; борба против расизма и нетрпелјивости према странаца; борба против тероризма, трговине људима, кривичних дела против деце, трговине дрогом и оружјем, корупције и превара.

Постепено заокружујући простор Европе у јединствену наднационалну целину, ЕУ, као и НАТО, предузима кораке у сопственом ширењу. Тако се, 2004. године, ЕУ проширила за 10 нових земаља. Практично, „у трбуху“ ЕУ остају земље западног Балкана, са још увек неиспуњеним условима придруживања. Критеријуми придруживања у ЕУ су врло ригорозни, а за 10 земаља које су прикључене ЕУ 2004. године обухватили су 31 питање (критеријум). То су: *слободан промет роба; слобода кретања; слободан промет услуга; слободан промет капитала; предузетничко право; конкуренција; пољопривреда; регионална политика; рибарство; саобраћај; порези; економска и монетарна унија; статистика; запошљавање/социјална политика; енергетика; индустријска политика; мала и средња предузећа; наука и истраживање; образовање и школство; телекомуникације; култура и аудио визуелни медији; животна средина; заштита потрошача; правосуђе и унутрашња питања; царинска унија; спољни односи; заједничка спољна и безбедносна политика; финансијска контрола; финансије и буџет; институције и остало.*³

Дакле, из наведеног прегледа критеријума пријема у ЕУ, очигледно, нема питања које није обухваћено. Од наведених 10 земаља које су 2004. године приступиле ЕУ, ранг, према оценама ЕУ, јесте следећи: (1) Мађарска – 22 поена; (2) Кипар – 22 поена; (3) Словенија – 20 поена; (4) Чешка – 19 поена; (9) Пољска – 16 поена; и (10) Летонија – 16 поена. Бугарска са 10 и Румунија са седам поена нису се квалификовале за улазак у ЕУ 2004. године⁴.

Градећи свој безбедносни систем, ЕУ је 2003. године усвојила Стратегију европске безбедности (позната под називом **Безбедност Европе у бољем свету**), која у почетном периоду има четири приоритета: (1) изградња ефикасног мултиполаризма са УН, као њеном основом, (2) борба против тероризма, (3) стратегија према Блиском истоку и (4) јасна политика према Босни и Херцеговини. Суштина усвајања те стратегије, као и развој ESDP, јесте чињеница да економска моћ, сама по себи, није довољна за израстање ЕУ у глобалног чиниоца. Односно, на бази економске моћи, уз развој сопствене оружане (војне) компоненте, долази се до кључне – политичке моћи у светским размерама.

³ Европа од А до Ш. Фондација Конрад Аденауер, Београд, 2003. стр. 291.

⁴ Ибидем, стр. 291–292.

Сам документ има три кључна садржаја: (1) безбедносно окружење; (2) глобалне циљеве и (3) инструменте за управљање кризама и превенцију сукоба.

Уважавајући све релевантне центре моћи и утицаја на безбедност ЕУ, пре свега САД, НАТО и Русију, Унија ипак покушава да изнађе начине сврставања у ред светских центара моћи, као и утицајног фактора на креирање међународних односа. Отуда, поред настојања за унутрашњим јединством, стабилношћу непосредног окружења (западни Балкан), ЕУ проширује своје иницијативе и у простор Блиског истока и северне Африке.

Операције успостављања и очувања стабилности

Операције успостављања и очувања стабилности промовишу и штите интересе Европе тако што утичу на претње, политику и информациону димензију у оперативном окружењу. Подразумевају развојне и кооперативне активности у мирнодопском периоду или активности присиле, као одговор на неку кризу.

Те операције (шема) могу да се изводе пре избијања непријатељстава, у кризним ситуацијама, у току непријатељстава или након њих, а реализују се кроз један од осам типова: (1) мировне операције; (2) инострана унутрашња одбрана; (3) хуманитарна и грађанска помоћ; (4) подршка операцијама спречавања шверца наркотика; (5) борба против тероризма, (6) евакуација цивила, (7) контрола наоружања и (8) демонстрација силе.

Шема – Типови операција стабилности

Мировне операције обухватају: (1) операције очувања мира и (2) имплементацију мира. Изводе се као подршка дипломатским напорима на успостављању и очувању мира. У њима обично учествују снаге под окриљем ОЕБС или ЕУ, а, ређе, и других међународних организација (УН).

Операције очувања мира предузимају се уз сагласност свих значајних страна, а намењене су за праћење и олакшавање имплементације прекида ватре, примирја и осталих споразума, као и за подршку дипломатских напора на остварењу дугорочних политичких договора. Најчешће подразумевају посматрање, контролу или надгледање и пружање помоћи странама у конфликту. *Операције имплементације мира* подразумевају се уз сагласност свих значајних страна, а намењене су за праћење и олакшавање имплементације прекида ватре, примирја и осталих споразума, као и за подршку дипломатских напора на остварењу дугорочних политичких договора. Најчешће подразумевају посматрање, контролу или надгледање и пружање помоћи странама у конфликту. *Операције имплементације мира* подразумевају употребу војних снага или претњу да ће бити употребљене, како би се изнудило поштовање неке резолуције или санкција, усмерених ка очувању или одбрани реда и мира. За разлику од операција очувања мира, не захтевају сагласност свих страна. Ове операције обично подразумевају једну или више секундарних операција, као што су: (1) присилно раздвајање страна у сукобу; (2) успостављање и надгледање заштићених зона; (3) спровођење санкција и успостављање забрањених зона; (4) забрана кретања и гаранције; (5) обнова и очување реда и (6) заштита хуманитарне помоћи.

Инострана унутрашња одбрана подразумева ангажовање цивилних и војних агенција неке владе у програмима које је покренула нека друга влада, а у вези са ослобађањем или заштитом друштва од субверзија, безакоња и побуне. Најчешће се ангажују одабране снаге за специјалне операције, које свој специфичан и значајан задатак реализују кроз: (1) операције индиректне подршке; (2) операције директне подршке (не обухвата борбене задатке) и (3) борбене операције.

Хуманитарна и грађанска помоћ, за разлику од хуманитарних операција и операција спасавања у случају неке катастрофе, а које се изводе у оквиру хуманитарне помоћи некој држави, лимитирана је на следеће категорије активности: медицинску, стоматолошку и ветеринарску негу у руралним регионима; изградњу суштинских копнених транспортних система; копање бунара и изградњу основних санитарских објеката; изградњу основних објеката и оправку јавних зграда; специфичност активности у вези с детекцијом и чишћењем минских поља, укључујући едукацију, обуку и техничку асистенцију.

Подршка операцијама спречавања шверца наркотика је значајна, јер наркотици представљају претњу националној безбедности. Снаге се ангажују у овим операцијама као подршка осталим агенцијама

ма одговорним за откривање, прекид, спречавање и уништавање илегалних наркотика и инфраструктура.

Борба против тероризма, који представља прорачунато испољавање незаконитих претњи употребом насиља, или насиља, ради изазивања општег страха, један је од задатака. Противник прибегава терористичким актима, као што су: подметање пожара; отмице; осакаћивање; убиства; препади и заседе; саботаже; протурање дезинформација/гласина; киднаповање; узимање талаца и употреба оружја за масовно уништавање. Снаге рутински изводе одвраћања или одбијања оваквих напада. Офанзивно оријентисане операције декларишу се као противтерористичке, а дефанзивно оријентисане као антитерористичке.

Операције евакуације цивила подразумевају дислокацију цивилних и неборбених елемената са локације у страном држави у безбедне зоне. Ове операције се, најчешће, односе на грађане земаља ЕУ чији су животи угрожени, било непријатељствима у страном држави или опасношћу од неке природне катастрофе. Оне могу да се односе и на грађане других држава.

Контрола наоружања реализује се као подршка споразумима о тој контроли и придруженим агенцијама. Задаци снага могу бити: асистирање у лоцирању, преузимању и уништавању оружја за масовно уништавање; испорука наоружања и материјала уз пратњу, како би се спречио њихов губитак или неовлашћена употреба; инспекција и контрола производње и складишта, као и обучавање страних ОС за контролу наоружања.

Демонстрација силе је операција усмерена на демонстрацију решености да се утиче на неку специфичну ситуацију, која, уколико се продужи, може бити штетна по сопствене интересе и циљеве. Подразумева уочљиво распоређивање војних снага.

Могућности самосталног деловања ЕУ

Европска унија је предузела значајне кораке у успостављању својих војних ефектива свих видова, родова и служби (према нашој класификацији посматрано). У току је оперативна разрада планова њиховог структурирања (утврђивања величине, састава и организације), додељивања задатака и организације командовања и обезбеђења. С друге стране посматрано, у односу ЕУ и НАТО евидентно је утврђивање ангажовања у разним регионима света у складу са три могућности: (1) заједничко деловање; (2) самостално деловање, при чему ЕУ користи ресурсе НАТО и (3) потпуно самостално деловање ЕУ. Те могућности већ се реализују у неким деловима света, а у југоисточној Европи познате су мисије ЕУ у Македонији и БиХ.

Оно што може олакшати активности ЕУ, у наведеном смислу, а што је делимично и садржано у њеној безбедносној стратегији, јесте

ангажовање ресурса самог региона југоисточне Европе. При томе се мисли на иницијативу MPFSEE, односно мултинационалне мировне снаге земаља југоисточне Европе, које се, у складу са почетном пројекцијом с краја прошлог века, поступно заокружују у јединицу ранга бригаде (SEEBRIG). Састанци министара одбране југоисточне Европе (SEDM) најбоље потврђују ту могућност, исказану кроз њихова настојања да се SEEBRIG задејствује управо у том региону. Свакако, у складу са хипотеком међусобних односа држава региона може се очекивати брзо укључивање наведених снага на том простору, али с трендом враћања међусобног поверења и та ће иницијатива сразмерно нарастати.

Закључак

Више је него евидентно да се након рушења Берлинског зида и заузимања нових стартних позиција у међународним односима, Европа (ЕУ) окреће себи, стварајући потенцијал за значајнији наступ у међународној заједници. Та иницијатива је све значајнија, јер је ЕУ свесна чињенице да сама економска моћ не представља пресудни утицај на стицање наведене позиције. Зато ће јачање војних ефектива, уз познате ресурсе и потенцијале, односно економску моћ, донети и пресудни елеменат – политичку моћ. У том смислу, сасвим је логично да ЕУ инсистира на томе да постане кључни фактор стабилности континента, пре свега у безбедносном смислу, чиме би остали фактори утицаја, пре свега САД, НАТО и Русија, добили партнерску, а тиме и мању улогу.

Стабилност региона југоисточне Европе јесте основни услов за развој и просперитет свих држава, па и ЕУ у целини. То је и један од кључних услова за пријем у ЕУ оних држава које то још нису постигле, укључујући и СЦГ. То је, свакако, један од начина да западни Балкан превазиђе атрибут „црна рупа“ и ухвати корак са поодмаклим интеграционим процесима.

Достизање интероперабилности Војске Србије и Црне Горе са Северноатлантским савезом учешћем у Програму „Партнерство за мир“

УДК: 355.1 (497.11 + 497.16) : 327.51(4-15)

мр Мирослав Глишић*

Интероперабилност унутар Северноатлантског савеза представља битан чинилац успешног ангажовања снага при реализацији поверених мисија. Због тога се достизању интероперабилности код земље партнера и аспиранта за чланство у Северноатлантском савезу поклања велика пажња. Земља партнер и аспирант за чланство може достићи интероперабилност са Северноатлантским савезом кроз учествовање у Програму „Партнерство за мир“ и кроз Акциони план за учлањење. У раду су анализирани могућности достизања интероперабилности Војске Србије и Црне Горе са Северноатлантским савезом кроз будуће учешће у Програму „Партнерство за мир“.

Кључне речи: *интероперабилност, Војска СЦГ, НАТО, Програм „Партнерство за мир“.*

Увод

Србија и Црна Гора опредељена је за чланство у међународним безбедносним структурама, првенствено за прикључење Програму „Партнерство за мир“ (у даљем тексту *Партнерство за мир*). Сагласно томе, у *Стратегији одбране државне заједнице Србија и Црна Гора* приступање евроатлантским интеграцијама, Европској унији и другим међународним организацијама и институцијама представља један од безбедносних и одбрамбених интереса Србије и Црне Горе.¹

Чланом 10. *Вашингтонског уговора*, којим је НАТО и основан, предвиђена је могућност проширења и примања нових чланица. У НАТО се улази једногласном одлуком земаља чланица, а може се позвати било која европска држава, која је у стању да допринесе безбедности евроатлантског подручја. За разлику од проширења (1952, 1955. и 1982) на државе истог идеолошког и културног миљеа, одлука са Самита у Бриселу, јануара 1994. године, означила је праву прекретницу у политици проширења НАТО-а. Тада је јасно речено да је НА-

* Капетан I класе мр Мирослав Глишић је истраживач сарадник у Институту ратне вештине.

¹ *Стратегија одбране државне заједнице Србија и Црна Гора*, Службени лист Србије и Црне Горе, ЈП Службени лист СЦГ, Београд, 2004, бр. 55, стр. 3.

ТО отворен и за некадашње идеолошке противнике из Источне Европе. У складу с тим, било је потребно дефинисати и нову политику проширења НАТО-а. Тако је 1995. године начињена *Студија о проширењу НАТО-а* у којој су изнета њена темељна начела под називом „отворена врата“.² У студији се истиче да проширење представља један од корака према основном циљу НАТО-а - *јачање безбедности и унапређење стабилности у евроатлантском подручју* ради доприноса јачању демократских реформи, свеобухватне сарадње међу државама, транспарентности у планирању обране, способности НАТО-а да допринесе европској и међународној безбедности, као и јачању и проширењу прекоокеанског партнерства. Притом је најважнији услов за одлуку о позиву у чланство – спремност и способност стварног испуњења уговорних обавеза, односно начела, политике и процеса које заступају чланице НАТО-а. Битан фактор спремности и способности испуњења уговорних обавеза представља и интероперабилност савезничких и партнерских снага.

Државна заједница Србија и Црна Гора имаће обавезу да при будућем учешћу у *Партнерству за мир* максимално искористи постојећу структуру НАТО-а и инструменте партнерства ради достизања интероперабилности њене војске са чланицама *Северноатлантског савеза*. У том процесу допринос може пружити и овај рад својим описом будућег ангажовања Србије и Црне Горе у *Партнерству за мир* и анализом могућности за достизањем интероперабилности које пружају *Програм* и постојећа структура НАТО-а.

Ангажовање Србије и Црне Горе у Програму „Партнерство за мир“

Циљеви и садржаји ангажовања

На садашњем нивоу развоја *Партнерство за мир* представља основни механизам изградње практичних безбедносних веза између НАТО-а и његових партнера ради увећања способности партнерских земаља за очувањем мира. Тај *програм* заснива се на добровољној, флексибилној и транспарентној основи, уважавајући начела самодиференцијације и приступачности.

С обзиром на наведено, кроз билатералну сарадњу са НАТО-ом, Србија и Црна Гора, као будућа земља партнер, имаће могућности за:

- повећање броја војника спремних за учешће у операцијама под покровитељством *Уједињених нација* и других организација;
- реализацију заједничких научних истраживања са савезницима и осталим партнерским земљама;

² *Study on NATO Enlargement*, Brussels, 1995.

- увећањем борбене готовости војних снага до нивоа задатог одговарајућим стандардима НАТО-а;
 - демократизацију својих војних снага и повећање демократске контроле над њима;
 - унапређење војне доктрине и система одбране и безбедности;
 - коришћење нових сазнања НАТО-а.
- Наведене могућности, али исто тако и циљеве, Србија и Црна Гора може искористити – достићи кроз следеће садржаје ангажовања:
- реализовањем планских активности из *Индивидуалног програма партнерства*;
 - учешћем на различитим вежбама у оквиру и у духу *Партнерства за мир* и на отвореним вежбама НАТО-а;
 - реализовањем активности из планова за билатералну сарадњу са осталим земљама партнерима;
 - припремањем и реализацијом операција Партнерства за мир под вођством НАТО-а;
 - учешћем у борби против тероризма.

Инструменти ангажовања

Своје ангажовање у *Партнерству за мир* Србија и Црна Гора може да оствари кроз изграђене инструменте партнерства у оквирима прописаних политичко-војних норми ангажовања. Све важне одлуке везане за њено ангажовање доносе се у оквиру *Евроатлантског савета за партнерство*, док припрему инструмената за то ангажовање реализују радна тела партнерства. Инструменти ангажовања у *Партнерству за мир* обезбедиће Србији и Црној Гори сарадњу са НАТО-ом и омогућиће да припреми своје војне снаге за будуће чланство. *Програм* располаже следећим инструментима партнерства: *радним програмом партнерства*; *индивидуалним програмом партнерства* и *процесом планирања и ревизије*.

Радни и Индивидуални програм партнерства (Partnership Work Programme – PWP, Individual Partnership Programme – IPP) представљају инструменте Партнерства за мир, који по принципу самодиференцијације обезбеђују да свака земља партнер током учешћа у Програму изабере области у којима ће заједно са НАТО-ом реализовати одређене активности. Радни програм партнерства представља „мени“ свих могућих активности које земља партнер може реализовати заједно са НАТО-ом. Индивидуални програм партнерства је билатерални споразум између земље партнера и НАТО-а којим се регулише заједничка реализација изабраних активности из Радног програма партнерства. Радни програм партнерства за 2000–2001. годину био је сачињен од следећих области сарадње:³

³ Број области сарадње у *Радним програмима партнерства* је променљив и дефинише се у односу на процењене потребе земаља партнера.

1. питања која се односе на ваздушну одбрану (ADF);
2. управљање ваздушним простором и његова контрола (ASM);
3. консултовање, командовање и контрола – укључујући комуникационе, информационе, навигационе и системе за идентификацију, као и аспекте интероперабилности процедура и терминологије (C³);
4. планирање за цивилне хитне случајеве – укључујући и приправност у случају катастрофа (CEP);
5. управљање кризама (CRM);
6. демократска контрола оружаних снага и одбрамбених структура (DCF);
7. планирање и буџетско финансирање одбране (DPB);
8. планирање, организовање и управљање национално одбрамбеним програмима за опремање и међународну сарадњу на пољу наоружања (DPM);
9. одбрамбена политика и стратегија (DPS);
10. планирање, организација и руковођење научно-технолошким активностима у области националне одбране (DRT);
11. војна географија (GEO);
12. учење језика (LNG);
13. потрошачка логистика (LOG);
14. здравствене службе (MED);
15. метеоролошка подршка за НАТО и партнерске снаге (MSP);
16. војна инфраструктура (MIF);
17. политички и одбрамбени напори против пролиферације НХБ оружја (NBC);
18. концепцијски, плански и оперативни аспекти одржавања мира (PKG);
19. оперативни, материјални и административни аспекти стандардизације (STD);
20. војне вежбе и сродне активности у области обуке (TEX);
21. војно образовање, вежбе и доктрине (TRD).

Сарадња у свакој од области има прецизно одређене циљеве, облике сарадње (вежбе, конференције/радни састанци, посете и друге прилике за дијалог), одговорне субјекте и органе подршке. Садржаји наведених области одређују се на сваке две године и резултат су заједничког договора земаља партнера и савезника.

Оквирним документом НАТО је преузео обавезу да са партнерским земљама изгради Процес планирања и ревизије (Planning and Review Process – PARP) ради обезбеђења основа за идентификовање и процењивање снага и капацитета који би могли да буду стављени на располагање за мултинационалну обуку, вежбе и операције у садејству са снагама НАТО-а.⁴

⁴ *NATO handbook*, NATO Office of Information and Press, Brussels, 2001, page 72.

Процес планирања и ревизије у великој мери се ослања на огромно искуство НАТО-а у одбрамбеном планирању. Током припрема Самита у Мадриду, министри одбране и спољних послова НАТО-а су, у пролеће 1997. године, усвојили низ препорука које су имале за циљ да повећају сличност између PАРP-а и процеса планирања одбране у оквиру самог НАТО-а.⁵ Одлучено је да се за сваки циклус PАРP-а, уз сагласност министара одбране земаља које учествују у PАРP-у, израђују политичке смернице за планирање процеса. Те политичке смернице имају сличну улогу као и *министарско управљање* у оквиру планирања одбране НАТО-а. Поред тога, донета је и одлука да се циклус PАРP-а продужи са две на шест година.

За учешће у PАРP-у земље партнери се опредељују на изборној основи. Дакле, у PАРP-у не учествују све земље чланице *Партнерства за мир*.⁶ То је цикличан процес који садржи и билатералне и мултилатералне чиниоце. Билатералност се огледа у томе што свака земља партнер која жели да учествује у PАРP-у преузима обавезу да за сваки одређени циклус достави НАТО-у податке о својој одбрамбеној политици, развоју догађаја на плану демократске контроле својих војних снага, националној политици према сарадњи у оквиру *Партнерства за мир*, одговарајућим финансијским и привредним плановима и многим другим питањима.⁷ На основу тих података за сваког партнера у „*оквиру 26+1*“ израђује се PАРP. Уз то, припрема се и скуп *циљева партнерства (Partnership Goals)*, како би се указало на мере које сваки партнер треба да предузме ради достизања интероперабилности. Коначно, земља партнер и НАТО заједнички одобравају *процену планирања и ревизије* и *циљеве партнерства*. Након тога, мултилатерално, представници НАТО-а и свих земаља партнера које учествују у PАРP-у усвајају *консолидован извештај*, који укратко описује сваку усвојену процену и снаге које је земља партнер ставила на располагање.

Паралелно са наведеним инструментима развијен је и акциони план за учлањење (*Membership Action Plan – MAP*), на основу којег свака заинтересована земља израђује национални програм припрема за будуће чланство у НАТО-у.⁸ Акциони план за учлањење развијен је ради помоћи земљама аспирантима за чланство у НАТО-у при усмеравању припрема за достизање циљева и приоритета дефи-

⁵ Препоруке које се односе на унапређење PАРP-а званично су усвојене на Самиту НАТО-а у Вашингтону 1999. године документом *Partnership for Peace – An Enhanced and more operational partnership*.

⁶ У PАРP-у сада учествује 16 земаља: Албанија, Јерменија, Аустрија, Азербејџан, Белорусија, Хрватска, Финска, Грузија, Ирска, Казахстан, Молдавија, Шведска, Швајцарска, Македонија, Украјина и Узбекистан. Земље које су чланице *Партнерства за мир*, а нису учеснице PАРP-а су: Киргизија, Русија, Таџикистан и Туркменистан.

⁷ *NATO Handbook*, op. cit, str. 73.

⁸ *Membership Action Plan*, Washington Summit, 1999.

нисаних у именованом плану.⁹ Овај план је програм НАТО-а који јасно доказује како је ова организација отворена за даље проширење. Ипак, учествовање у програму не гарантује будуће чланство у НАТО-у, нити се тај план састоји од листе услова коју земље аспиранти треба да испуне. Одлуке о позиву аспирантима и отпочињање преговора о придруживању доноси НАТО консензусом, разматрајући сваки случај појединачно. Акциони план за учлањење пружа конкретну повратну информацију и савет од НАТО-а земљама аспирантима ради њихових припрема за будуће чланство. Поред тога, он пружа низ активности усмерених на јачање кандидатуре сваког појединог аспиранта. Акциони план за учлањење не замењује Партнерство за мир. У оквиру њега сви аспиранти израђују свој национални програм припрема за будуће чланство у НАТО који покрива сва наведена питања. У њему су приказани постављени циљеви и кораци које ће предузети за остварење тих циљева, одговорне институције, те распоред рада на специфичним аспектима својих припрема, где је то могуће. Аспиранти могу модификовати програм по свом нахођењу. За partnere који учествују у акционом плану за учлањење одређују се циљеви партнерства који, пре свега, припремају партнера за будуће чланство у НАТО-у. У том смислу они се могу разврстати на *циљеве партнерства* који се односе на убрзавање прилагођавања целокупног државног апарата захтевима колективне обране; прилагођење целокупне структуре војних снага и на снаге које су пријављене за НАТО ради реализације *операција подршке миру*.

За земље partnere које желе интензивнију сарадњу са НАТО, а нису спремне да учествују унутар *акционог плана за учлањење*, НАТО је успоставио посебан програм сарадње – *индивидуални партнерски акциони план (Individual Partnership Action Plan – IPAP)* чија је основна функција пружање и омогућавање подршке и савета заинтересованим партнерима у њиховим напорима да реформишу и модернизују своје одбрамбене и безбедносне системе. За разлику од осталих програма сарадње у којима учествују сви заинтересовани партнери, *индивидуални партнерски акциони план* односи се на сваког заинтересованог партнера засебно. У том контексту НАТО подстиче и охрабрује partnere да пронађу свој индивидуални начин приближавања и јачања односа са НАТО преко *индивидуалних партнерских акционих планова* који ће првенствено истаћи, ускладити и организовати аспекте НАТО-партнерских односа унутар ЕАРС-а и оквира *Партнерства за мир*, у складу са циљевима и интересима НАТО-а, као и могућностима сваке земље партнера понаособ. Таквим плано-

⁹ Тренутно у *акционом плану за учлањење* учествују три земље: Албанија, Хрватска и Македонија.

вима, који се одвијају у двогодишњем периоду, НАТО свакој земљи партнеру, у складу с његовим специфичним потребама, пружа помоћ и савет на подручјима сарадње која представљају њихов интерес. Могућност учествовања у индивидуалном партнерском акционом плану отворена је за све заинтересоване земље partnере, осим за земље које су признате као службени кандидати за пуноправно чланство у НАТО. *Индивидуални партнерски акциони план* не замењује индивидуални програм партнерства, нити утиче на учествовање сваке земље партнера у процесу планирања и ревизије. *Индивидуални програм партнерства* сваког партнера, прилагођен ако је потребно, може бити и саставни део индивидуалног партнерског акционог плана. Такав индивидуални програм партнерства и даље ће представљати главни инструмент у планирању активности које се реализују у склопу *Партнерства за мир*. Код држава партнера које не суделују унутар индивидуалног партнерског акционог плана, процес испуњавања властитог индивидуалног програма партнерства остаје непромењен. *Индивидуални партнерски акциони план* првенствено је намењен земљама партнерима с подручја Кавказа и Азије с којима НАТО жели да успостави ужу сарадњу.¹⁰

Радна тела у Програму „Партнерство за мир“

Радна тела *Партнерства за мир* омогућавају координирано ангажовање партнерских земаља кроз инструменте *партнерства*, као и њихово унапређење. Радна тела у *Партнерству за мир* су:

- Политичко-војни управни комитет за *Партнерство за мир*,
- Радна група за војну сарадњу,
- Ђелија за координацију партнерства,
- Одељења за *Партнерство за мир* при штабовима НАТО-а;
- Мисије земље партнера при НАТО-у.

Политичко-војни управни комитет за Партнерство за мир (Political-Military Steering Committee on Partnership for Peace – PMSC/PP) основно је радно тело задужено за питања *Партнерства за мир*. Комитет се састаје у разним облицима – само савезници или савезници и партнери.¹¹

Главна задужења *Политичко-војног комитета* су:¹²

– давање сугестија *Северноатлантском савету* у вези са питањима која се тичу *Партнерства за мир*,

¹⁰ Тренутно Грузија, Азербејџан и Узбекистан имају развијену сарадњу са НАТО-ом преко индивидуалног партнерског акционог плана.

¹¹ *NATO Handbook*, op. cit., стр. 71.

¹² *Ibidem*.

– одговорност за свеукупну координацију *радног програма партнерства*;

– израда политичко-војних смерница које ће војне власти НАТО-а користити у припреми свога доприноса *радном програму партнерства* у погледу војних вежби и активности;

– обезбеђивање смерница за приpreму *индивидуалних програма партнерства* и њихово подношење на одобравање *Северноатлантском савету*;

– пројектовање и координација рада на *процесу планирања и ревизије*.

Радна група за војну сарадњу (Military Cooperation Working Group – MCWG) радни је форум *Партнерства за мир* и представља саветодавно тело *Политичко-војног управног комитета*. Радни састав те групе чине само савезници, или и савезници и партнери. Све војне аспекте сарадње у *Партнерству за мир* пројектује *Војни комитет НАТО-а* на основу смерница добијених од *Политичко-војног управног комитета*. Пројектоване војне аспекте сарадње затим усваја *Северноатлантски савет*. Ради што реалнијег сагледавања војних аспеката сарадње у *Партнерству за мир* представници *Војног комитета* се редовно састају са представницима *Радне групе за војну сарадњу*.¹³

Ћелија за координацију партнерства (Partnership Coordination Cell – PCC) делује под окриљем *Северноатлантског савета*, а од 2000. године инкорпорирана је и у војну структуру НАТО-а и за свој рад одговара његовим стратегијским командама – *Савезничкој команди за операције* и *Савезничкој команди за трансформацију*. Она се налази у оквиру *Савезничке команде за операције* у Монсу. Њен задатак је да координира заједничке војне активности у оквиру *Партнерства за мир* и да израђује војне планове неопходне за реализацију војних аспеката *радног програма партнерства*, пре свега на планирању, организацији и реализацији војних вежби ради достизања вишег степена интероперабилности између земље партнера и чланица НАТО-а. На челу ћелије налази се директор. Њено особље има међународни статус и чини га део персонала из НАТО-а и део персонала из земаља партнера.¹⁴ При *Ћелији за координацију партнерства* налазе се и национални тимови за везу између НАТО-а и земаља партнера.

Најчешћи задаци који се постављају пред тимове земље партнера распоређених у *Ћелији за координацију партнерства* су:

- представљање своје земље у стратегијским командама НАТО-а;
- координација војног дела свих активности предвиђених *индивидуалним програмом партнерства*;

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*, стр. 71 и 72.

– координација прибављања НАТО публикација и докумената о стандардизацији у НАТО-у;

– координација активности на релацији властита земља – *Савезничка команда за операције* ради успешне припреме, организовања и реализације *операција Партнерства за мир под вођством НАТО-а*;

– учествовање у свим важнијим активностима у Бриселу (посета председника сопствене земље или владе, министра одбране, начелника генералштаба) у складу са могућностима и потребама.

Поред наведених тела, земље партнери су у штабовима НАТО-а заступљене преко одељења за везу, састављених од дипломатског и војног персонала. Међутим, од усвајања *Бриселског споразума* многе партнерске земље установиле су званично акредитоване дипломатске мисије и високе војне представнике кроз формирање одељења за *Партнерство за мир (PfP Staff Elements – PSE)*,¹⁵ која су формирана при различитим штабовима НАТО-а на стратегијском и регионалном нивоу. Свако одељење састоји се од језгра сачињеног од савезничких и партнерских официра са међународним статусом који заједнички раде на планирању вежби и обављању других сарадничких функција.

Мисије земаља партнера при НАТО-у смештене су у Бриселу, а успостављају их све државе чланице *Партнерства за мир*. Њихов задатак је да представљају своју земљу и да учествују у раду *Евроатлантског савета за партнерство* и у развоју *Партнерства за мир*.

Анализом активности различитих мисија земаља партнера при НАТО-у могу се издвојити следећи задаци које земља партнер поставља пред њих:

– побољшање позиционирања своје земље у НАТО-у, као и код изасланстава земаља чланица НАТО-а;

– обезбеђење потребних информација и одговарајуће подршке институцијама у својој земљи ради лакших и квалитетнијих припрема за приступање у поноправно чланство НАТО-а.

Наведене задатке мисије земље партнера при НАТО-у остварују на следећи начин:

– квалитетним представљањем своје земље у кључним телима *Евроатлантског савета за партнерство* и *Партнерства за мир*;

– интензивирањем и проширењем деловања у стручним одборима и радним телима;

– активним учествовањем у реализацији националног програма припрема за будуће чланство у НАТО-у;

¹⁵ *Бриселски споразум о Статусу мисије и представника трећих земаља у НАТО* потписан је 14. децембра 1994, а ступио је на снагу 28. марта 1997.

– активним учествовањем у реализацији индивидуалног програма партнерства,

– сталним разменама мишљења са представницима изасланстава чланица НАТО-а и осталим мисијама земаља партнера при НАТО-у, као и другог дипломатског и војно-дипломатског деловања.

Свој рад мисија земље партнера при НАТО-у заснива на: акционом плану за учлањење; процесу планирања и ревизије; индивидуалном програму партнерства; прегледу укупне интероперабилности Партнерства за мир; учествовању у раду Евроатлантског савета за партнерство; стратегији националне безбедности и стратегији одбране своје земље.

Дефинисање интероперабилности у Програму „Партнерство за мир“

Интероперабилност се у НАТО речнику термина и дефиниција дефинише као *”...способност снага НАТО-а и, када је потребно, снага земаља партнера и осталих не-НАТО земаља за заједничком обуком, вежбама и успешним радом у реализацији поверених мисија и задатака“*.¹⁶

Достизање интероперабилности реализује се на оперативном, материјалном и административном пољу. Посебно важни објекти достизања интероперабилности су војне процедуре и поступци, борбена техника, системи за консултације, командовање и контролу, логистика и терминологија. Основно средство достизања интероперабилности је заједничка стандардизација, што подразумева заједнички развој и имплементацију докумената о стандардизацији у НАТО-у.

Интероперабилност у НАТО-у није одувек посматрана на наведени начин. Приказана дефиниција интероперабилности уведена је у НАТО речник термина и дефиниција тек 4. октобра 2000. године.¹⁷ Пре тога, интероперабилност је заједно са компатибилношћу, заменивошћу и заједништвом посматрана као ниво стандардизације, а стандардизација је била дефинисана као *”...процес развоја концепата, доктрина, процедура и планова ради достизања и одржавања најефикаснијег нивоа стандардизације на оперативном пољу, пољу борбене технике и администрације“*.¹⁸

Тако дефинисан процес стандардизације имао је четири нивоа:¹⁹

¹⁶ *NATO glossary of terms and definitions – AAP-6*, NATO Standardization Agency, Brussels, 2003, page 2-1-7.

¹⁷ *Ibidem*, стр. 2-1-7.

¹⁸ *Standards for Defence, MOD UK Standardization Policy, organizations and implementation*, part I, Ministry of Defence, United Kingdom, 1999, page 18.

¹⁹ *Ibidem*.

– *компатибилност* – способност два или више система (борбени системи, системи за консултације, командовање и контролу, борбена средства, компоненте опреме) који се налазе на употреби у војним снагама НАТО-а, да egzистирају или функционишу у истом окружењу без узajмног ометања;

– *интероперабилност* – способност система, јединица или целокупних војних снага да обезбеде сервис другим системима, јединицама или целокупним војним снагама или, пак, да прихвате сервис од других система, јединица или целокупних војних снага и након тога да буду заједно у могућности да ефикасно реализују поверене мисије и задатке;

– *заменљивост* – стање које постоји када два или више система поседују такве функционалне или физичке карактеристике еквивалентне по особинама и издржљивости, које им омогућавају да се замене једни другима без мењања самих система и без селекције по принципу погодности и перформанси;

– *заједништво* – стање које се постиже када групе појединаца, организација или нација користе заједничке доктрине, процедуре или опрему.

Потребе за променама наведеног категоријалног апарата стандардизације уследиле су након проширења НАТО-а 1999. новим чланицама. С обзиром на то да је НАТО политичко-војна организација, свако његово проширење није смело ићи на штету „продубљења“, односно на штету његовог јединства и способности за заједничким деловањем. Нове чланице НАТО-а нису биле у могућности да у потпуности одговоре захтевима тадашњег начина стандардизације у НАТО-у, што је управо доводило до опасности за смањењем свеукупног јединства НАТО-а и његових способности за заједничким деловањем. Наиме, Мађарска, Пољска и Чешка нису биле у стању да у процесу материјалне стандардизације учествују на нивоу заједништва, што је знатно отежавало планирање и ангажовање снага НАТО-а. Да би се то избегло, током 2000. године приступило се изради новог *програма стандардизације у НАТО-у* и у оквиру њега дефинисању новог категоријалног апарата. Суштина новог *програма стандардизације у НАТО-у* и новог категоријалног апарата огледа се у издвајању интероперабилности као нивоа стандардизације у НАТО-у и њеног дефинисања као стања способности за заједничким деловањем које се достиже применом заједничке стандардизације. Тада је заједничка стандардизација дефинисана као „...развој и имплементација концепата, доктрина, процедура и планова којима се обезбеђује и одржава потребан ниво компатибилности, заменљивости или заједништва на оперативном, материјалном и административном пољу ради достизања интероперабилности“.²⁰

²⁰ NATO glossary of terms and definitions – AAP-6, op. cit., str. 2-S-9.

Нивои стандардизације дефинисани су на следећи начин:

– *компатибилност* – прикладност заједничке употребе производа, процеса или услуга под одређеним условима ради достизања релевантних захтева без изазивања неприхватљивих интеракција;²¹

– *заменљивост* – могућност да се један производ, процес или услуга користи уместо неког другог да би се испунили исти захтеви;²²

– *заједништво* – стање које се постиже када се користе исте доктрине, процедуре или опрема.²³

Дефинисање интероперабилности као стања способности за заједничким деловањем војних снага НАТО-а, *Партнерства за мир* и не-НАТО снага током реализације поверених мисија и задатака допринело је лакшем сагледавању њихове ефективности и ефикасности, па самим тим и једноставнијем „кројењу“ снага при планирању њиховог ангажовања. С друге стране, избегнута је обавеза да те земље пролазе кроз процес оперативне, материјалне и административне стандардизације на свим нивоима. У ствари, новим *програмом стандардизације у НАТО-у* регулисано је да, ради достизања интроперабилности, треба да се реализује оперативна и административна стандардизација на нивоу заједништва, материјална стандардизација на нивоу компатибилности, као и на нивоу заменљивости када су у питању муниција, гориво и системи за снабдевање и сервисирање мултинационалних снага. Тиме је омогућено да у процесу стандардизације могу учествовати и новопримљене чланице, земље партнери, па и остале не-НАТО земље које са својом расположивом борбеном техником нису у могућности да достигну ниво заједништва у процесу материјалне стандардизације.

Без обзира на начин на који је била дефинисана, интероперабилност је кроз стварање унапређеног и оперативнијег *партнерства* постајала све значајнији чинилац успешног ангажовања земље партнера. Већ након реализације прве вежбе у оквиру *Партнерства за мир* под називом *Кооперативни мост 94*, земље партнери почеле су да развијају заједничко разумевање доктрине очувања мира, **уважавају значај интероперабилности** и уче како се ради у мултинационалном окружењу.²⁴ То је допринело да се у *Студији о проширењу НАТО-а* нагласи значај интероперабилности, као један од војних услова за пријем земље партнера у пуноправно чланство НАТО-а.²⁵

²¹ *Ibidem*, стр. 2-С-10.

²² *Ibidem*, стр. 2-1-6.

²³ *Ibidem*, стр. 2-С-9.

²⁴ Детаљније у: Дулван Џори, *Војни допринос НАТО Партнерству за мир у НАТО и Партнерство за мир*, „Међународна политика“, Правни факултет, Факултет политичких наука, Институт за међународну политику и привреду, Центар за стратегијске студије, Београд, стр. 199–200.

²⁵ *Study on NATO Enlargement*, op. cit., chapter 4, paragraph 45.

Земља партнер достиже интероперабилност активним учешћем у систему стандардизације у НАТО-у и усвајањем и имплементирањем докумената о стандардизацији у НАТО-у кроз инструменте партнерства.

Могућности достизања интероперабилности Војске Србије и Црне Горе са Северноатлантским савезом учешћем у Програму „Партнерство за мир“

Достизање интероперабилности учешћем у систему за стандардизацију у Северноатлантском савезу

Већ је речено да је стандардизација у НАТО-у основно средство достизања интероперабилности. Њена улога је развој и имплементација докумената о стандардизацији у НАТО-у, ради достизања интероперабилности. Докумената о стандардизацији представљају уговоре о стандардизацији (*Standardization Agreements – STANAGs*) и савезничке публикације о стандардизацији (*Allied Publications – APs*). Уговори о стандардизацији дефинишу се као „запис о договору између неколико или свих држава чланица којим усвајају исту или сличну војну опрему, муницију, системе снабдевања и складиштења; као и оперативне, логистичке и административне процедуре. Такође, прихватање савезничке публикације о стандардизацији од стране свих држава, а коју је објавила Агенција НАТО за стандардизацију, може се сматрати уговором о стандардизацији“.²⁶ Савезничка публикација о стандардизацији је званичан документ о стандардизацији који неке или све НАТО чланице сагласно користе као заједнички пуноснажни документ. Намењен је за директну употребу корисницима у министарствима одбране и војскама савезника и партнера, тако да није неопходно да се те информације поново објављују у свакој држави. Природа савезничких публикација о стандардизацији назначена је у њиховом називу, нпр. *Allied Administrative Publication (AAP)* – Савезничка административна публикација или *Allied Standardization Publication (AStanP)* – Савезничка публикација о стандардизацији.²⁷ Постоје три врсте савезничких публикација о стандардизацији:²⁸ оне које садрже само чињеничне информације и као такве не захтевају постојање одговарајућег уговора о стандардизацији; оне које упућују на радње које треба да се предузму у одређеним ситуацијама, па захтевају одобрење државе чланице у облику ратификације одговарајућег

²⁶ *NATO Glossary of Terms and Definitions – AAP-6*, op. cit, стр. 2-N-2.

²⁷ *Standards for Defence, MOD UK Standardization policy, organizations and implementation, Ministry of Defence*, op. cit., стр. 27.

²⁸ *Ibidem*.

уговора о стандардизацији у публикације које представљају комбинацију претходне две, то јест чињеничних информација (које не захтевају ратификацију) и захтева/инструкција које су директивне по природи и захтевају одобрење поједине државе у виду ратификације одговарајућег уговора о стандардизацији. Задужене власти имају задатак да обезбеде да чињеничне информације буду јасно идентификоване, обично у виду додатка у посебном анексу.

Документа о стандардизацији развијају се и имплементирају кроз три потфункције стандардизације: оперативну; материјалну и административну стандардизацију.²⁹

– *Оперативна стандардизација* развија и имплементира документа о стандардизацији која се тичу будућих и/или тренутних војних поступака и процедура. Она могу бити примењена за усаглашавање питања која се односе на концепте, доктрине, тактику, логистику, вежбе, организацију, извештаје, обрасце, планове и шеме.

– *Материјална стандардизација* развија и имплементира документа о стандардизацији која се тичу карактеристика будућих и/или садашњих материјалних средстава, као што су системи за командовање, контролу и комуникацију, системи наоружања, разни подсистеми, компоненте, резервни делови и потрошни материјал (укључујући муницију и гориво).

– *Административна стандардизација* развија и имплементира документа о стандардизацији која се првенствено односе на терминологију која се примењује и на оперативном и на материјалном пољу. Поред тога, административна стандардизација развија и имплементира документа о стандардизацији која олакшавају НАТО администрацију у областима које немају директну војну примену (нпр. извештавање о економским статистикама, израда стратегијских прегледа одбране и слично).

Оперативна и административна стандардизација обезбеђују првенствено ниво заједништва, док материјална стандардизација обезбеђује сва три задата нивоа. Компатибилност се, првенствено, односи на командно-информационе системе и борбену технику, заменљивост стрељачке и артиљеријске муниције, горива и система за снабдевање и сервисирање мултинационалних снага, а заједништво на доктрине и процедуре, као и на заједнички развој ратне технике (оклопна борбена возила, авиони, бродови и системи наоружања).³⁰

Систем за стандардизацију у НАТО-у основни је носилац функције стандардизације. Циљ његовог постојања је интероперабилност

²⁹ *Staffing Guide for Allied Joint Publications*, Directorate for Operational Plans and Joint Force Development (J-7), Joint Staff, Washington, 2002, pages 13 - 14.

³⁰ *NATO Logistics Handbook*, NATO Office of Information and Press, Brussels, 1997, chapter 17, paragraph 1716.

у НАТО-у и *Партнерству за мир*. Потциљеви којима се достиже наведени циљ система за стандардизацију у НАТО-у су:

- усклађена и координирана стандардизација целом НАТО-у;
- интероперабилност на оперативном пољу;
- интероперабилност на материјалном пољу, и
- интероперабилност на административном пољу.

Структура система за стандардизацију, приказана на слици 1, састоји се од следећих елемената:³¹

– *Северноатлантски савет* је највише тело НАТО-а у којем су државе чланице представљене на амбасадорском нивоу. Одговоран је за својкупну политику НАТО-а, па самим тим и за процес стандардизације;³²

– *Војни комитет* одговоран је Северноатлантском савету, Комитету за планирање одбране и Групи за нуклеарно планирање за реализацију свих војних послова у НАТО-у. Директно или преко својих потчињених команди (Савезничка команда за операције и Савезничка команда за трансформацију), учествује у идентификацији стандардизационих захтева/недостатака за потребе њиховог рада.³³

– *Организација НАТО за стандардизацију* састављена је од Комитета НАТО за стандардизацију, Штабне групе НАТО за стандардизацију и Агенције НАТО за стандардизацију. Она представља основни субјекат стандардизације у НАТО-у и задужена је за побољшање координације и обезбеђење реализације активности које се односе на стандардизацију.³⁴

– *Агенција НАТО за стандардизацију, Виша конфереција за НАТО логистику, Конференција директора за национално наоружање (ЦНАД) и Комисија НАТО за консултације, командовање и контролу* задужени су, преко својих потчињених организационих структура и привремено формираних радних група, за развој и имплементацију докумената о стандардизацији унутар њихових надлежности. Та тела развијају нова и прилагођавају стара документа о стандардизацији.³⁵ Агенција НАТО за стандардизацију и Виша конференција за НАТО логистику одговорне су за потфункцију оперативне стандардизације, Конференција директора за национално наоружање за потфункцију материјалне стандардизације, а Агенција НАТО за консултације, командовање и контролу за потфункције материјалне и оперативне стандардизације у области командно-информационих система. Административну стандардизацију реализују све наведене организационе целине у својим областима.

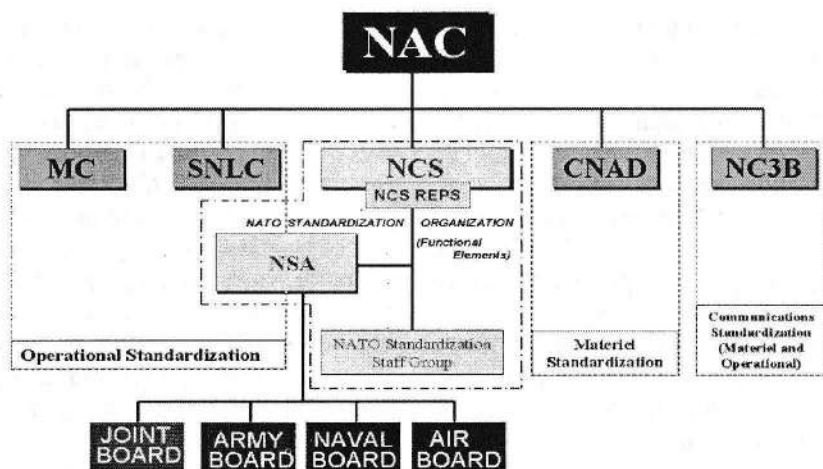
³¹ *Staffing Guide for Allied Joint Publications*, op. cit., стр. 15.

³² *Ибидем*

³³ *Ibidem.*

³⁴ *Ibidem.*

³⁵ *Ibidem.*

Слика бр. 1: Структура система за стандардизацију у НАТО³⁶

Легенда: NAC=North Atlantic Council; MC=Military Committee; SNLС=Senior NATO Logisticians' Conference; NCS=NATO Committee for Standardization; CNAD=Confederation of National Armaments Directors; NC3B=NATO Consultation, Command and Control Board; NSA=NATO Standardization Agency

Упоредо са доношењем одлука о стварању *унапређеног и оперативнијег Партнерства* донета је одлука и о активном учешћу партнера у процесу стандардизације у НАТО-у чиме им је омогућено да унапређују своју интероперабилност у односу на земље чланице.³⁷ У ствари, Србија и Црна Гора, као земља партнер, учествоваће у развоју *докумената о стандардизацији* својим чланством у организационим структурама – привремено формираним радним групама приказаних организација за стандардизацију кроз седеће фазе:

– идентификацију стандардизационих захтева/недостатака, коју реализују *Војни комитет, Стратегијска команда за операције, Стратегијска команда за трансформацију*, чланице НАТО-а и земље партнери (приступ одозго надоле) и специјализоване експертске групе чланица НАТО-а и земаља партнера које раде у оквиру организационих тела система за стандардизацију (приступ одоздо нагоре). Кроз идентификацију стандардизационих захтева/недостатака одређују се области у којима треба да се достигне интероперабилност применом процеса стандардизације;

– формулисање и усаглашавање приоритета *циљева стандардизације* у односу на већ уочене стандардизационе захтеве/недостатке. Србији и Црној Гори, као земљи партнеру, неће бити омогућено да за све *документе о стандардизацији* сагледава стандардизационе недостатке, већ само на један њихов део;

³⁶ *Ibidem.*

³⁷ *NATO Handbook*, op. cit., стр. 314–316.

– развој нових и прилагођавање старих документа о стандардизацији. С обзиром на широк спектар области за које се та документа прописују, наведену активност реализују сва организациона тела система за стандардизацију у НАТО-у. Србија и Црна Гора ће, као земља партнер, имати могућност да учествује у раду свих приказаних организационих целина система за стандардизацију у НАТО-у;

– ратификовање документа о стандардизацији од стране сваке државе понаособ.³⁸ Имајући у виду да се функција стандардизације реализује на добровољној основи, државе чланице могу испољити резерву у односу на предложени документ о стандардизацији.³⁹ Србија и Црна Гора, као учесница у *Партнерству за мир*, неће имати прилику да учествује у процесу ратификације документа о стандардизацији, већ ће та документа добровољно усвајати имплементацијом кроз инструменте партнерства.⁴⁰

– објављивање документа о стандардизацији, што ће се реализовати након њихове ратификације и у надлежности је председавајућег Агенције НАТО за стандардизацију;

– имплементирање усаглашених документа о стандардизацији, што је у надлежности чланица НАТО-а и земља партнера.⁴¹ Међутим, помоћ Србији и Црној Гори, као будућој учесници *Партнерства за мир*, при имплементацији документа о стандардизацији могу пружити организационе целине система за стандардизацију у НАТО-у;

– верификовање имплементираних документа, чиме се имплементирана документа о стандардизацији прихватају, прилагођавају или повлаче из употребе.

Достизање интероперабилности кроз индивидуални програм партнерства

Реализација активности из *Радног програма партнерства* кроз индивидуалне програме омогућиће Србији и Црној Гори достизање интероперабилности у изабраној области. Међутим, важно је истаћи

³⁸ Ратификација се у *НАТО речнику термина и дефиниција* дефинише као: „декларација којом чланице НАТО-а формално прихватају, са или без резерве, садржај документа о стандардизацији“; *НАТО Glossary of terms and definitions (English and French)*, op. cit., стр. 2-P-3.

³⁹ Резерва се дефинише као: „изнето ограничење од стране чланица НАТО-а које описује део документа о стандардизацији који се неће имплементирати“; *Ibidem*, стр. 2-R-9.

⁴⁰ Одређени број документа о стандардизацији (*Уговори о стандардизацији* којима се дефинишу оперативне процедуре, тактичке радње и поступци, захтеви за одређеним наоружањем и опремом) нису важећи у државама појединачно ако се не примењују у вези с неким, или у оквиру неког одговарајућег националног документа. Због тога Србија и Црна Гора, као земља партнер, уколико одлучи да усвоји неки уговор о стандардизацији, треба да утврди и сопствени стандард одбране на основу тог документа.

⁴¹ *НАТО речник термина и дефиниција* дефинише имплементацију као: „испуњење обавеза одређених документима о стандардизацији“; *Ibidem*, стр. 2-1-2.

да постоје области сарадње које у потпуности или делимично обезбеђују процес стандардизације ради достизања интероперабилности.

Наиме, *Радни програм партнерства за 2000–2001. годину* предвидео је укупно 21 област сарадње. Област под називом *Оперативни, материјални и административни аспекти стандардизације* реализује се искључиво ради пружања помоћи земљи партнеру да учествује у процесу стандардизације у НАТО-у. Ради тога, та област треба да испуни следеће задатке:⁴²

- упознати земље partnере са процесом оперативне, материјалне и административне стандардизације у НАТО-у;

- помоћи земљама партнерима у успостављању државних структура, организација и процедура за стандардизацију, које ће бити компатибилне са таквим организацијама у НАТО-у;

- помоћи земљама партнерима у одређивању и имплементирању *докумената о стандардизацији* који се односе на договорене области сарадње;

- обезбедити савете и техничку помоћ земљама партнерима при имплементацији *циљева партнерства*;

- обезбедити састанке савезника и партнера у оквиру Конференције директора за национално наоружање, Више конференције за НАТО логистику, Агенције НАТО за стандардизацију, Организације НАТО за консултације, командовање и контролу и њима потчињених радних тела;

- пружити експертску помоћ земљама партнерима и размену информација о аспектима стандардизације под покровитељством Конференције директора за национално наоружање, Више конференције за НАТО логистику, Агенције НАТО за стандардизацију и Организације НАТО за консултације, командовање и контролу, и

- обезбедити релевантну НАТО документацију, укључујући STANAGs и APs, развијене унутар Конференције директора за национално наоружање, Више конференције за НАТО логистику, Агенције НАТО за стандардизацију и Организације НАТО за консултације, командовање и контролу.

Из приказаних задатака може се закључити да реализацијом активности које припадају области под називом *Оперативни, материјални и административни аспекти стандардизације*, Србија и Црна Гора може развити способности које ће јој омогућити да учествује у процесу стандардизације у НАТО-у и да на своје снаге имплементира *документа о стандардизацији*. Дакле, то представља први корак у достизању интероперабилности њених војних снага са снагама НАТО-а.

Остале области сарадње дефинисане *Радним програмом партнерства за 2000–2001. годину*, пред своје активности, поред осталог, постављају и задатке који се односе непосредно на обезбеђење процеса стандардизације ради достизања интероперабилности на пољима релевантним за ту област. Тако, на пример, област сарадње под називом

⁴² *Partnership Work Programme for 2000–2001*, op. cit., paragraph 19.

вом *Питања која се односе на ваздушну одбрану* има пет прецизно дефинисаних задатака које кроз планиране активности у тој области треба реализовати. Од тих пет задатака, три се непосредно односе на процес стандардизације.⁴³ То су:

- хармонизација процедура и терминологије у области ваздушне одбране;
- унапређење развоја компатибилних механизма и процедура за рад у условима потенцијалних опасности и повреда ваздушног простора;
- помоћ земљи партнеру ради достизања интероперабилности система за идентификацију авиона, опреме и средстава за ваздушну одбрану и система за танкирање горивом у ваздушном простору.

Област сарадње под називом *Консултовање, командовање и контрола* (укључујући комуникационе, информационе, навигационе и системе за идентификацију, као и аспекте интероперабилности процедура и терминологије) пред своје активности поставља четири конкретна задатка, од којих се један односи непосредно на стандардизацију: „подршка у обезбеђењу стандардизације на нивоу компатибилности комуникационих и информационих система ради подршке процеса консултација, командовања и контроле“.⁴⁴

Исти је случај и у већини осталих области сарадње *Радног програма партнерства*. Резултати анализе и класификације активности свих области сарадње, према критеријуму да ли те активности обезбеђују или не обезбеђују процес стандардизације, приказани су на графикону 1.

Графикон 1: *Обезбеђење стандардизације у Радном програму партнерства*

На приказаном графикону може се уочити да само пет области сарадње: *демократска контрола оружаних снага и одбрамбених*

⁴³ *Ibidem*, paragraph 1.

⁴⁴ *Ibidem*, paragraph 3.

структура; одбрамбена политика и стратегија; планирање, организација и руковођење научно-технолошким активностима у области националне одбране; метеоролошка подршка за НАТО и партнерске снаге и политички и одбрамбени напори против пролиферација НХБ оружја немају предвиђене активности којима се обезбеђује процес стандардизације. Док области сарадње попут питања која се односе на ваздушну одбрану, управљање ваздушним простором и његова контрола, здравствене службе, војна инфраструктура, војно образовање, вежбе и доктрине имају преко 50 одсто активности којима се обезбеђује стандардизација ради достизања интероперабилности у тим областима.

Поред наведеног, важно је истаћи да ће Србија и Црна Гора процес достизања интероперабилности кроз реализацију планских активности из индивидуалног програма партнерства морати да усмерава ка одређеним нормативним оквирима којима се дефинишу обавезне области интероперабилности снага, а то су *Иницијатива за унапређивање одбрамбених капацитета* и *Прашке обавезе за унапређење одбрамбених способности*.⁴⁵

Може се закључити да је могуће поставити модел достизања интероперабилности Војске Србије и Црне горе са НАТО-ом кроз индивидуални програм партнерства. На основу тог модела, Војска Србије и Црне Горе може на најефикаснији начин достићи интероперабилност

⁴⁵ *Иницијатива за унапређивање одбрамбених капацитета* усвојена је на Самиту у Вашингтону 1999. године, а усмерена је на побољшање интероперабилности у следећим областима: *покретљивост и развојност снага, одрживост снага, ефективна и ефикасна борба, самозаштита, интероперабилне комуникације.*

Прашке обавезе за унапређење одбрамбених способности усвојене су на Самиту у Прагу 2002. године, ради побољшања одбрамбених способности у подручјима важним за успешно управљање кризама изван граница НАТО чланица, укључујући и одбрану од тероризма. За реализацију наведеног програма постигнуто је више од 400 чврстих политичких споразума на основу којих првенствено европски савезници усмеравају своје ограничене ресурсе у мултинационалне пројекте. Тиме стварају нове или побољшавају постојеће капацитете у следећим областима: *нуклеарна, хемијска и биолошка одбрана; обавештајна делатност, надгледање, откривање циљева и извиђање; осматрање из ваздушног простора; командовање, контрола и комуникације; борбена ефикасност, укључујући прецизно навођену муницију и средства за онемогућавање дејства противникове ваздушне одбране; стратегијска ваздухопловна и поморска подршка; допуњавање горива у ваздушном простору, развој борбене подршке и јединица за борбену подршку.*

Прашке обавезе за унапређење одбрамбених способности представљају наставак и ојачање *Иницијативе за унапређивање одбрамбених капацитета*. Међутим, за разлику од *Иницијативе за унапређивање одбрамбених капацитета* која је обухватила све области значајне за НАТО као целину, али не и спецификацију обавеза сваке од чланица, у оквиру *Прашких обавеза за унапређење одбрамбених способности* чланице НАТО-а се индивидуално обавезују за унапређење одређених области. Поред тога, много је израженије тежиште на специјализовању за одређене области или улоге и промовисани су заједничко – мултинационално финансирање пројеката развоја и опремања.

кроз индивидуални програм партнерства, уколико најпре изабере највише активности из области под називом *Оперативни, материјални и административни аспекти стандардизације (прва фаза)*. Тим поступком у великој мери моћи ће да овлада процесом стандардизације и да створи повољне услове за имплементацију великог броја докумената о стандардизацији. Када је овладала процесом стандардизације, као основним средством достизања интероперабилности, Војска Србије и Црне Горе биће у могућности да на једноставан начин достигне интероперабилност у осталим изабраним областима. Међутим, при избору области сарадње треба да води рачуна да изабраним областима из *Радног програма партнерства* обухвати и области дефинисане *Иницијативом за унапређивање одбрамбених капацитета и Прашким обавезама за унапређење одбрамбених способности (друга фаза)*.

Достизање интероперабилности кроз процес планирања и ревизије

Посебан значај за достизање интероперабилности кроз PARI има припрема *циљева партнерства*. У ствари, њиховом реализацијом Војска Србије и Црне Горе може достићи интероперабилност са НАТО-ом и припремити се за будуће чланство у тој организацији. Документ под називом *Војни задаци за достизање интероперабилности (BI – Strategic Commands Military Tasks for Interoperability)* представља полазну основу при припреми *циљева партнерства*.⁴⁶ Његова намена је да омогући достизање интероперабилности при различитим поступцима и околностима карактеристичним за *Партнерство за мир* и будуће чланство у НАТО-у. Он првенствено обезбеђује достизање интероперабилности на тактичком нивоу, али, када се укаже потреба, може да се користи и на оперативном нивоу.⁴⁷ Документ *Војни задаци за достизање интероперабилности* састављен је од четири основна дела: општи задаци за достизање интероперабилности, задаци за достизање интероперабилности снага копнене војске и снага морнарице и ваздухопловних снага.

Сваки од наведених делова састоји се од по седам области у којима је потребно достићи интероперабилност, То су: *командовање и контрола; операције, подршка у борби, логистика, заштита снага, информационе операције, цивилно-војна сарадња*.

У оквиру сваке наведене области дефинисани су конкретни задаци достизања интероперабилности. Тако област *командовања и контроле* у општем делу има следеће задатке достизања интероперабил-

⁴⁶ *BI – Strategic Commands Military Tasks for Interoperability* ступио је на снагу 1. јануара 2003. године.

⁴⁷ *BI – Strategic Commands Military Tasks for Interoperability (BI-SC MTI)*, SHAPE i SACLANT, 2002, page A-1.

ности.⁴⁸ рад у НАТО штабу, развој командо-информационих система; употреба НАТО процедура за пренос говора, језик у оперативној употреби; употреба информационих технологија; контрола ваздушног простора по процедурама НАТО-а; успостављање тимова за везу; употреба одобрених НАТО мапа, скица и симбола; подношење извештаја и рад у здруженим комисијама при реализацији операција подршке миру. Ти задаци приказани су табелом која поред назива задатка садржи његов опис и релевантна документа о стандардизацији које земља партнер треба да примењује да би достигла интероперабилност у том задатку. Уколико земља партнер жели да достигне интероперабилност за рад у штабу НАТО, на те дужности треба да пошаље официре који ће бити у стању да имплементирају следеће уговоре о стандардизацији:⁴⁹ STANAG 2014 – Припремна наређења, оперативна наређења и извршна наређења; STANAG 2019 – Војни симболи за јединице копнене војске; STANAG 2020 – Извештавање о оперативној ситуацији; STANAG 2022 – Извештавање о обавештајној ситуацији; STANAG 2437 – Заједничка савезничка доктрина; STANAG 2490 – Заједничке савезничке операције; STANAG 3680 – Речник термина и дефиниција; STANAG 6001 – Професионални ниво познавања језика. Дакле, достизање интероперабилности официра Војске Србије и Црне Горе за рад у штабовима CJTF-а захтева усвајање и имплементацију укупно осам уговора о стандардизацији.

Да би се у потпуности реализавали задаци за достизање интероперабилности у наведеним областима потребно је усвојити и имплементирати и велики број уговора о стандардизацији. Ипак, треба имати на уму да није потребно усвојити и имплементирати све постојеће уговоре о стандардизацији, већ 17,5 одсто од укупног броја. Другим речима, од укупно 1.248 биће потребно да Војска Србије и Црне Горе имплементира 219 уговора о стандардизацији.

Као и при достизању интероперабилности кроз индивидуални програм партнерства, и у овом случају потребно је одабрати задатке у складу са Иницијативом за унапређивање одбрамбених капацитета и Прашким обавезама за унапређење одбрамбених способности.

Дакле, могуће је поставити модел достизања интероперабилности кроз процес планирања и ревизије. Војска Србије и Црне Горе може најефикасније достићи интероперабилност правилним избором циљева партнерства. Наиме, требало би да избор циљева партнерства усклади са потребама дефинисаним у Иницијативи за унапређивање одбрамбених капацитета и Прашким обавезама за унапређење одбрамбених способности, што ће јој омогућити интероперабилност у реализацији операција Партнерства за мир под вођством НАТО-а и у борби против тероризма.

⁴⁸ *Ibidem*, стр. В-4.

⁴⁹ *Ibidem*, стр. В-6.

Интероперабилност у НАТО-у и *Партнерству за мир* јесте способност снага НАТО-а и, када је потребно, снага земаља партнера и осталих не-НАТО земаља за заједничком обуком, вежбама и успешним радом у реализацији поверених мисија и задатака. Достижање интероперабилности реализује се на оперативном, материјалном и административном плану. Посебно важни објекти достизања интероперабилности Војске Србије и Црне Горе са НАТО-ом били би: војне процедуре и поступци; борбена техника; системи за консултације, командовање и контролу; логистика; терминологија. Основни начин достизања интероперабилности је заједничка стандардизација у НАТО-у. Кроз заједничку стандардизацију Србија и Црна Гора имаће могућност да, као земља партнер, заједно са осталим партнерима и земљама чланицама НАТО-а развија и имплементира *документа о стандардизацији* ради достизања интероперабилности њених војних снага на оперативном, материјалном и административном пољу. Заједничка стандардизација у НАТО-у реализује се на три нивоа: *компатибилност* – прикладност заједничке употребе производа, процеса или услуга под одређеним условима ради достизања релевантних захтева без изазивања неприхватљивих интеракција; *заменљивост* – могућност да се један производ, процес или услуга користи уместо неког другог да би се испунили исти захтеви и *заједништво* – стање које се постиже када се користе исте доктрине, процедуре или опрема.

Србија и Црна Гора може достићи интероперабилност њених војних снага са снагама земаља чланица НАТО-а кроз учешће у систему за стандардизацију у НАТО-у, реализацијом активности предвиђених *индивидуалним програмом партнерства* и остварењем *циљева партнерства у процесу планирања и ревизије*.

Учешћем у систему за стандардизацију у НАТО-у Србија и Црна Гора, као земља партнер, имаће могућност да заједно са његовим чланицама развија заједничка *документа о стандардизацији* ради достизања интероперабилности. Систем за стандардизацију у НАТО-у основни је носилац функције стандардизације која се дефинише као: „*развој и имплементација концепата, доктрина, процедура и планова, једном речју докумената о стандардизацију, којим се обезбеђује и одржава потребан ниво компатибилности, заменљивости и заједништва на оперативном, материјалном и административном пољу ради достизања интероперабилности*“. Функција стандардизације има три потфункције: *оперативну стандардизацију* – развој и имплементација *докумената о стандардизацији* која се тичу будућих и/или тренутних војних поступака и процедура ради усаглашавања питања која се одnose на концепте, доктрине, тактику, логистику, вежбе, организацију, извештаје, обрасце, планове и шеме; *материјалну стандардизацију* –

развој и имплементација докумената о стандардизацији која се тичу карактеристика будућих и/или садашњих материјалних средстава, као што су системи за командовање, контролу и комуникацију, системи наоружања, разни подсистеми, компоненте, резервни делови и потрошни материјал, укључујући муницију и гориво; и административну стандардизацију – развој и имплементација докумената о стандардизацији који се првенствено односе на терминологију која се примењује и на оперативном и на материјалном пољу, као и развој и имплементација докумената о стандардизацији која олакшавају НАТО администрацију у областима које немају директну војну примену (нпр. извештавање о економским статистикама, израда стратегијских прегледа одбране). Основни носиоци реализације наведених потфункција су следећи елементи система за стандардизацију у НАТО-у: Агенција НАТО за стандардизацију – оперативна и административна стандардизација; Виша конференција за НАТО логистику – оперативна и административна стандардизација; Конференција директора за национално наоружање – материјална и административна стандардизација и Агенција НАТО за консултације командовање и контролу – оперативна, материјална и административна стандардизација у области комуникација. Ти елементи у оквиру својих организационих целина формирају привремене радне групе за развој докумената о стандардизацији. Србија и Црна Гора, као учесница Партнерства за мир, имаће могућност да учествује у раду тих група, што доприноси достизању интероперабилности између њених војних снага и снага земаља чланица НАТО-а.

Поред тога што може заједно са чланицама НАТО-а у оквиру система за стандардизацију да развија документа о стандардизацији, Србија и Црна Гора може и да их имплементира на своје снаге кроз инструменте Партнерства за мир – индивидуални програм партнерства и процес планирања и ревизије.

Садржаји Радног програма партнерства, једним својим делом, обезбеђују стандардизацију кроз имплементирање докумената о стандардизацији ради достизања интероперабилности у предвиђеним областима сарадње. То значи да реализација активности из Радног програма партнерства кроз индивидуалне програме Војсци Србије и Црне Горе може омогућити достизање интероперабилности у изабраној области. Србија и Црна Гора за свој индивидуални програм партнерства може из Радног програма изабрати активности које су у периоду 2000–2001. година биле груписане у 21 област сарадње. Део тих активности непосредно обезбеђује процес стандардизације ради достизања интероперабилности у релевантној области. Анализа области сарадње Радног програма партнерства показује да само пет области сарадње немају активности које непосредно обезбеђују процес стандардизације: демократска контрола оружаних снага и одбрамбе-

них структура, одбрамбена политика и стратегија, планирање, организација и руковођење научно-технолошким активностима у области националне одбране; метеоролошка подршка за НАТО и партнерске снаге и политички и одбрамбени напори против пролиферација НХБ оружја. За разлику од њих, у неким областима активности које непосредно обезбеђују процес стандардизације су, у односу на остале, у већини. Као такве могу се навести: питања која се односе на ваздушну одбрану, управљање ваздушним простором и његова контрола; здравствене службе; војна инфраструктура и војно образовање, вежбе и доктрине. Избор области сарадње, а у оквиру ње активности чијом реализацијом непосредно обезбеђује достизање интероперабилности, Србија и Црна Гора треба да се усмерава на поља дефинисана Иницијативом за унапређивање одбрамбених капацитета и Прашким одлукама за унапређење одбрамбених способности.

Преко циљева партнерства пријављених кроз Процес планирања и ревизије Србија и Црна Гора може да имплементира одређени број докумената о стандардизацији – уговора о стандардизацији, чиме достиже интероперабилност њених војних снага са снагама НАТО-а у релевантним пољима. У циљеве партнерства Србија и Црна Гора уграђиваће задатке достизања интероперабилности класификоване документом *Војни задаци за достизање интероперабилности: општи задаци за интероперабилношћу, задаци за интероперабилношћу снага копнене војске, снага морнарице и ваздухопловних снага*. Свака од ових области састоји се од по седам области: *командовање и контрола; операције, подршка у борби, логистика; заштита снага; информационе операције и цивилно-војна сарадња*. Реализација сваког задатка достизања интероперабилности захтева имплементацију одређеног броја уговора о стандардизацији. Резултати анализе показали су да Србија и Црна Гора, уколико жели да реализује све предвиђене задатке достизања интероперабилности, треба на своје војне снаге да имплементира 17,5 одсто уговора о стандардизацији у односу на њихов укупан број, тј. 219 од укупно 1.248.

Да би била у могућности да заједно са чланицама НАТО-а развија документа о стандардизацији у оквиру организационих целина система за стандардизацију у НАТО-у и да их имплементира на своје војне снаге кроз *индивидуални програм партнерства и процес планирања и ревизије*, Србија и Црна Гора треба да располаже националним системом за војну стандардизацију који ће бити потпуно компатибилан са системом у НАТО-у и његовим чланицама, односно, он у свом саставу мора имати организационе елементе који се баве пословима оперативне, материјалне и административне стандардизације. Земље партнери, а посебно чланице *Варшавског уговора*, у оквиру својих система за стандардизацију имале су развијене елементе само за материјалну стандардизацију, услед чега њихов национални систем

није био компатибилан са системом у НАТО-у. Такве околности наметнуле су потребу да земље партнери, након учлањења у *Партнерство за мир*, развијају своје системе за стандардизацију по узору на НАТО и његове чланице.

Стратегија одбране државне заједнице Србија и Црна Гора дефинише достизање интероперабилности са системима одбране држава укључених у европске и евроатлантске безбедносне интеграције као један од задатака система одбране државне заједнице и представља је као једно од начела функционисања система одбране које опредељује начин деловања његових подсистема и система и при томе га дефинише као: „*способност усаглашавања сопствених решења са решењима у безбедносним интеграцијама*“. С обзиром на то, може се закључити да ће, ради приступања Србије и Црне Горе *Партнерству за мир* бити неопходно реализовати организационе промене у постојећем систему за стандардизацију, који је сада, као што је то био случај и са чланицама *Варшавског уговора*, одговоран само за материјални аспект стандардизације. То би био први корак који би водио ка стварању капацитета за потпуну имплементацију свих *докумената о стандардизацији* кроз инструменте *Партнерства за мир* на Војску Србије и Црне Горе ради достизања интероперабилности са НАТО-ом.

Литература:

1. *BI – Strategic Commands Military Tasks for Interoperability (BI-SC MTI)*, SHAPE i SACLANT, 2002;
2. *Membership Action Plan*, Washington Summit, 1999;
3. *NATO и Партнерство за мир*, „Међународна политика“, Правни факултет, Факултет политичких наука, Институт за међународну политику и привреду, Центар за стратегијске студије, Београд, 1996;
4. *NATO glossary of terms and definitions – AAP-6*, NATO Standardization Agency, Brussels, 2003;
5. *NATO Logistics Handbook*, NATO Office of Information and Press, Brussels, 1997;
6. *NATO handbook*, NATO Office of Information and Press, Brussels, 2001;
7. *Partnership Work Program for 2000–2001*; Brussels, 1999;
8. *Standards for Defence, MOD UK Standardization Policy, organizations and implementation*, part I, Ministry of Defence, United Kingdom, 1999;
9. *Staffing Guide for Allied Joint Publications*, Directorate for Operational Plans and Joint Force Development (J-7), Joint Staff, Washington D. C., 2002;
10. *Стратегија одбране државне заједнице Србија и Црна Гора*, Службени лист Србије и Црне Горе, ЈП Службени лист СЦГ, бр. 55, Београд, 2004;
11. *Study on NATO Enlargement*, Brussels, 1995.

Терористичка и противтерористичка доктрина

УДК: 355.43 : [323.285 + 327.88]

Др Милан Мијалковски, ванр. професор

Вековима су државе усвајале посебна документа – ратну или доктрину одбране и војну доктрину, чији садржај је препоручивао државним и друштвеним субјектима и снагама како да се организују, припремају и ангажују ради успешне одбране виталних вредности од носилаца угрожавања њихове безбедности. Израженост терористичке претње у савременом свету до нивоа који угрожава опстанак владајућег режима и територијалне целовитости појединих земаља има за последицу да су неке од њих усвојиле (а друге то намеравају да учине) документ под називом противтерористичка доктрина, који представља целовит програм државе и друштва за ефикасну борбу против тероризма.

Кључне речи: тероризам, антитероризам, насиље, претња, одбрана, безбедност, стратегија националне безбедности и доктрина одбране.

Увод

Одбрана од традиционалног тероризма није била могућа ни ситуационим реаговањем државе. Реч је о тероризму са политичким смером који се, најчешће, испољавао у виду атентата на представнике владајуће класе или режима, тзв. индивидуалном тероризму.

За савремене терористе извођење аката насиља пиштољима, ручним бомбама и пушкама је маргиналан облик испољавања. Посебно их карактерише: (1) насумичност у избору непосредне жртве напада ради стварања утиска да би свако и на сваком месту могао да постане следећа жртва, (2) спектакуларност – извођење терористичких акција које ће имати за последицу уништење објеката који симболизују моћ државе и, при томе, узроковати смрт огромног броја људи и (3) геноцидност – намера да се потпуно физички уништи противник или да се протера са територије коју терористи сматрају својом, као што то чине албански терористи на Косову и Метохији. Ову катего-

рију терориста на насиље не покреће социјално-класни, већ религијски или, тачније, етно-верски мотив.

Поменута обележја одређеног актуелног терористичког колективитета резултат су доследног и, на несрећу, у пракси успешног спровођења доктринарних ставова евидентних у његовом основном документу (програму, платформи и сл.), чији садржај вође терориста усклађују (ажурирају) са безбедносним окружењем. Дакле, реч је о непријатељу цивилизације који делује према усвојеној доктрини и стратегији.

Будући да државе представљају преовлађујући објекат напада терориста, одбрана од таквог непријатеља незамислива је ситуационим реаговањем, на основу искуства и интуиције. Напротив, евидентна је потреба за усвајањем посебне доктрине и стратегије, чијом применом је могућа успешна одбрана од тероризма.

Асиметричност терористичке доктрине и стратегије

Саопштење узданице албанских верских екстремиста, терористичке „Албанске националне армије“ (АНА), којим је 19. марта 2005. године међународна заједница упозорена да се „не игра судбином народа и картом албанских области“, за неупућене представља уобичајено оглашавање припадника ове криминално-злочиначке банде, коју је бивши шеф УНМИК-а Михаел Штајнер прогласио (17. 4. 2003) терористичком организацијом. Међутим, поменута претња представља инсерт из типичног доктринарног документа албанских верских екстремиста („Платформа Националног комитета за одбрану и ослобођење албанских територија“, обима 10 страница), усвојеног 1878. године и последњи пут ажурираног 2001. године. Повод саопштења – претње представља део њихове стратегије,¹ чијом применом покушавају да остваре крајњи циљ – успостављање исламистичке државе на Балкану.

Запрепашћење, неверица и страх светске јавности били су реакција на ужасавајуће последице самоубилачких терористичких напада 11. септембра 2001. године у Њујорку и Вашингтону; на последице терористичких напада 11. марта 2004. године у Мадриду; на дводневни (17–19. 3. 2004) геноцидни терор албанских терориста против српских цивила на Косову и Метохији; на ужасавајуће последице чеченских терористичких напада у Беслану 1. септембра 2004. године, итд.

Катастрофалне последице наведених терористичких напада (погинуло је око 4000 људи – цивила), указале су на најмање две битне чињенице. Прво, непријатеља чине групе или организације, које су усвојиле ставове и

¹ Припадници терористичке АНА су 15. 03. 2005. године извели неуспешан атентат на председника Косова Ибрахима Ругову у Приштини, тако што су са безбедног одстојања активирали експлозивну нараву у тренутку када је председничка колона возила пролазила поред контејнера. Неколико дана после атентата, полиција УН је идентификовала неколико осумњичених и саопштила да је атентат био организован и да представља „напад против демократије“.

начела (својеврсном доктрином) о „неподношљивом“ друштвеном статусу људског колективитета (политичког, етничког, верског, ...) унутар матичне државе, у региону или међународној заједници чије интересе „заступају и штите“. Њихова субјективна процена је да је такав „незавидни“ статус могуће променити набоље незаконитом употребом силе, спроводећи темељне припреме и изводећи систематске акте насиља, углавном над цивилима, с циљем да од владе конкретне земље изнуде неприхватљиве уступке на штету њених националних интереса и тако остваре свој крајњи политички циљ. Друго, асиметрија² је суштинско обележје њихове (терористичке) доктрине и стратегије. Реч је о томе да асиметрично деловање терориста не примењује правила борбе својствена конвенционалном начину ратовања, чинећи тако све акције и операције непредвидивим. Фактор изненађења представља кључну одредницу терористичке асиметричне стратегије, јер се тежишно испољава у односу на невојне циљеве (цивиле), затим у односу на место сукобљавања (јавна места, услужни, саобраћајни, туристички, културни и слични објекти), са аспекта употребе импровизованих, али веома смртоносних оружја и, напоследку, са аспекта употребе најопаснијег „оружја“ – терориста самоубица.

Извориште терористичке асиметричне стратегије одређеног терористичког субјекта је у његовој доктрини, којој је, у великој мери, својствено доктринарство.³ Констатација да доктрину терориста у великој мери карактерише доктринарство има упориште у двоструким стандардима појединих држава према насиљу које терористи примењују против непосредне и посредне жртве, што им даје наду да ће постићи крајњи циљ. Наиме, као што је комуникациони карактер тероризма усмерен на застрашивање једних и на подстицање и импресионирање других група, тиме што се неке државе ревносно бране од терориста који их нападају, а благонаклоно и неразумно тајно или јавно се одређују према терористима који угрожавају безбедност друге државе, стварају код њих утисак да ће успети да реализују свој план. Последица тога су дугорочно испољавање насиља и неминовне жртве.

² Са стратегијског становишта симетрија се поима као борба равноправних противника, дисиметрија као настојање једног од њих да стекне квалитативну и/или квантитативну предност, док асиметрија одговара обрнутом поступку, а то је да се користе све слабости супарника и нанесе му се што већа штета (Saida Bedar, *L'asymetrie comme paradigme central de la strategie americaine*, *Le Debat strategique*, n. 56, mai 2001).

³ Доктринарство означава: (1) безусловно, строго и некритичко придржавање једне доктрине које искључује могућност коришћења било чега из других доктрина; (2) придржавање извесних принципа независно од могућности њихове примене, тј. дедуктивно и догматско прилажење принципима доктрине и оцена праксе с гледишта тих принципа, а не проверавање принципа у пракси... Доктринарство се испољава као једностраност доктринара који, и кад се придржава извесних тачних идеја, не схвата да су оне само делимичан одраз стварности, а да у другим доктринама има елемената који могу да допуне његову слику света. Доктринарству је сличан догматизам (Политичка енциклопедија, „Савремена администрација“, Београд, 1975, стр. 174).

Вође терориста у фази регрутовања и припрема чланова организације за примену насиља намећу програм који се састоји од система етапова посредством којих их покрећу на насиље и оснажују њихово уверење у оправданост противзаконитог деловања. Према Купероној⁴ анализи, реч је о покушају оправдања „доктрине нужде“, према којој терористи не могу да прихвате свет онакав какав је, одбацују актуелне друштвене норме и могућности да промене друштво на миран начин. Зато је први корак ка томе да човек постане терориста жестоко одбацавање нормативног друштва, а други настаје оног тренутка када закључи да је наставак ситуације статус кво гори од терористичког насиља. Терористи морају да мисле да су приморани да чине насиље. Насиље постаје потребно због тога што нема друге алтернативе за исправљање неправди савременог друштва. То становиште производи идеологију или доктрину насиља. Доктрина насиља из нужде оправдава дела тероризма, а када се она једном прихвати уздржавање од насиља постаје неморалан чин.

Верски терористи сматрају и само постојање непријатеља симболом зла. Позив на насиље, каже Јиргенсмајер,⁵ јесте позив на прочишћавање света од неверника или, тачније, од оних који нетачно интерпретирају исламску религију. Позив на насиље је хитан, јер неуспех ће имати космичке последице. То је позив на свети рат и жртвовање. Свети рат се спроводи у дело традиционалне религије, која дозвољава само један једини начин мишљења. Реч је о теолошкој доктрини насилних пуританских муслимана.

Поред наведених чињеница о терористичкој доктрини важно је истаћи да поменута документа карактерише двоструко лицемерје. Прво, терористи се не усуђују да се назову правим именом, већ се представљају као „герилци“, „борци за слободу“ и сл. и, друго, реч је о аморалним садржајима, јер препоручују брутално злостављање и убијање цивила (кршење универзалног људског права) да би се изазвао страх код других. Они који се служе таквим насиљем чине га да би прикрили властити страх.

Доктринарство – основа и покретач насиља терориста

Чак и површна анализа садржаја програма (доктрина) транснационалних⁶ терористичких организација АНА и Ал Каида ваљано указује на њихову доктринарност, односно утопију.

⁴ Cooper, H.H.A (1977b). „What is a Terrorist? Psychological Perspective“ Legal Medical. Quarterli, p. 818.

⁵ Juergensmeyer, Mark, (2000). Terror in the Mind of God: The Global Rise of Religious Violence, Berklu, Ca: University of California Press.

⁶ „Једини национални субјект међународног права је сама држава. Међународни субјекти настају удруживањем држава (односно људи путем својих држава) и државе

Основна идеја албанских верских екстремиста, уобличена у својеврстан доктринарни документ за бескомпромисну борбу против православаца, регистрована је 1878. године, када је турски окупатор очигледно постао свестан краја своје владавине на Балкану. Да би продужио окупацију, у дослуху са утицајним Албанцима, 23. маја те године у Призрену, организовао је састанак (скупштину) коме је присуствовало 300 делегата (Албанци и представници муслиманских велепоседника из Босне и Новопазарског санџака). Тај скуп представника муслимана на Балкану у режији турског окупатора назван је лига (Конгрес), а због места где је одржан – призренска.

Резултат зборовања у Призрену било је усвајање Статута (Карарнаме) политичког савеза албанских представника и Упутства (Талимат), датираних 5. и 17. јуна 1878. године, чији је садржај протурски и панисламистички: „Лига не признаје ниједну другу државу као своју, сем Османлијске империје“, „Лига ће уз узвишен закон Шеријата (исламски пропис, верозакон) бранити част и имање муслиманских подручја ако се буду покоровали законима“, „Ову Лигу ћемо пренети на наше синове и унуке. И сваки онај који је напустио сматраће се да је напустио везу са исламом. На њега пало проклетство и презир ових осталих“. У поменутих документима нигде се изричито не помињу Албанци и Албанија, већ се као политички субјект идентификују муслимани. С обзиром на то да је у документима Конгре захтевана територијална аутономија Албанаца у оквиру Турске, која би обухватала простор турских вилајета (скадарски, косовски, битољски и јањински) у којима су Албанци чинили само 44 одсто становништва, тиме су јавно изразили територијалне претензије према суседним народима. Од тада све до данас вође албанских верских екстремиста сукцесивно ажурирају дотичну „доктрину“ и континуирано комбиновано (ненасилно и насилно) делују у том смислу.

Документ „Платформа НКООАТ“⁸ усвојен је 2001. године и представља актуелно ажурирање „статута“ и „упутства“ Конгре. У овој платформи је неистинито и тенденциозно приказан друштвени положај албанске националне заједнице као крајње неповољан

су њихове чланице. Транснационални субјекти настају удруживањем људи из различитих земаља, без посредства њихових држава. Латински префикс транс (изнад, преко) показује да се ови последњи субјекти повезују преко, изнад државних граница“ (В. Димитријевић, Р. Стојановић, Међународни односи, НИУ „Службени лист СРЈ“, Београд, 1996, стр. 364).

⁷ На Берлинском конгресу (13. 6. – 13. 7. 1878) Србија и Црна Гора и Румунија добиле су независност и територијално проширење. Уместо тзв. санстефанске Бугарске успостављене су Кнежевина Бугарска и источна Румелија, а Аустроугарска је добила право на окупацију Босне и Херцеговине.

⁸ Вође албанских верских екстремиста су после сазнања да је илегални „Национални комитет за одбрану и ослобођење албанских територија“ стављен на листу терористичких организација, у јулу 2002. године променили назив у „Фронт за национално уједињење Албанаца“.

(„Албанци су потлачени, дискриминисани и изложени геноциду и 1912. године су им отете територије“), да би се оправдао властити тероризам. Поред тога, неосновано се оптужује промењен (негативан) однос Албаније према тероризму у суседним земљама („... миротворна политика скраћене албанске државе Албаније је слепи инструмент стратешких циљева великих сила“) и међународне заједнице („УНМИК заједно са мировним снагама КФОР-а не само да не уважава историјско и природно право поновног уједињења албанских територија, већ неправедно Косово третира као регион СРЈ...“). Одбацује се, такође, могућност решавања спорних питања мирним путем („... албанска политика неће постићи више од заблуде у будућим споровима и обећањима међународне заједнице и ту болно видимо окрвављене руке међународне политике на албанским територијама под Македонијом и ове на источном Косову...“). Осуђује се и укључивање припадника бивших и актуелних албанских терористичких организација у Македонији и на југу централне Србије у парламентарне облике политичке борбе ради решавања тзв. албанског питања („... без преседана је чињеница да се у свим крајевима политичке структуре ОНА укључују у политички процес решавања проблема Албанаца унутар Македоније...“). Заговара се оружано насиље против матичне државе које треба да реализује снажна војна организација („... Комитет не признаје ниједну другу власт на свим албанским територијама, а пре свега на окупираним... Комитет сматра да у тренутним условима само бескомпромисна оружана борба омогућава сигурну и дефинитивну реализацију националних тежњи Албанаца... Основни задатак Комитета је наоружавање и формирање снажне националне армије...“).

Имајући све то у виду, јасно је зашто су албански верски екстремисти у марту 2004. године покушали да изведу погром над Србима на Космету, зашто су хтели да убију њиховог „умереног“ члана И. Ругову и зашто прете Мисији ОУН.⁹ Наиме, уверени су да ће тероризмом разбити територијални интегритет балканских држава и успоставити „велику“ исламистичку државу на том простору.

Евидентна је подударност између садржаја „Платформе ФНУА“ и стратегије АНА и доктринарно-стратегијског програма ислами-

⁹ Непосредно пре покушаја геноцида над Србима на Космету, у марту 2004. године, албански екстремисти су растурали летке чији садржај је био уперен и против УНМИК-а и КФОР-а „због недостатка слободе на Косову“ и претњом: „Захтевамо ослобађање Косова од УНМИК-а по цену живота“. У лецима чији је потписник „Национални покрет за ослобођење Косова“, писало је: „Историја ће се поновити. Своју слободу добићемо без обзира на цену“, а њен вођа Фатмир Хумоли поручивао је да ће, ради уједињења Косова са Албанијом, 10000 припадника те партије „кренути у нови рат“ против непријатеља – Мисије ОУН на Космету, а КФОР и УНМИК назвао „окупационом силом“ и нагласио да „по том питању мора нешто да се предузме“.

стичке терористичке Ал Каиде. У ствари, документ албанских екстремиста представља извод из доктрине Ал Каиде. Наиме, исламистички¹⁰ терористи насиље које спроводе сматрају Божијом вољом коју прописује света књига Куран, а преносе је црквене власти. Извориште исламистичког тероризма је у екстремистичком тумачењу порука из Курана. Исламисти или муслимански екстремисти искључују сваку мултикултуралност, мултиверност и теже стварању новог светског поретка.¹¹

Реч је о томе да су исламисти идентификовали свој крајњи циљ накарадним тумачењем Курана, што подразумева устоличење Уме која ће обухватити целокупно муслиманско становништво у свету у заједничкој држави – Калифату којим би руководио калиф. У ту сврху примењују асиметричну стратегију (свети рат), која треба да резултира уништењем свих нација, држава и влада у свету које се супротстављају остварењу овог циља. Дакле, овај исламистички пројекат не тражи само део планете Земље, већ целу планету. Због веома скромних могућности исламиста, првенствено с аспекта бројности (од 1,3 милијарде муслимана у свету, процењује се да од 10 до 20 милиона делује у складу са овим циљем), и посебно с аспекта симболичних војних могућности, они су се определили за асиметрично ратовање, у оквиру којег је тероризам најизраженији облик. Стога је неупутно изоловано и одвојено третирати, као нешто локално или етнонационално, а најмање као изнуђено насиље, тероризам који примењују припадници терористичког колективитета Ал Каида у Њујорку, Москви и Мадриду и тероризам исламистичких колективитета на западном Балкану (наводно албанских, а у ствари исламистичких), Северном Кавказу, у Кашмиру, Синкјангу, на Филипинима, Индонезији, Пакистану, Саудијској Арабији, Турској, Мароку..., јер сви делују према истој „доктрини“ да би освојили или преотели неку територију.

¹⁰ Исламиста је екстремиста (жели да наметне своје виђење ствари, а ако је потребно користи чак и насиље) и интегрита (фундаменталиста), јер је убеђен да једино примена куранског закона до последње речи може да реши проблеме незапослености, сиромаштва, итд. Муслиман је особа која је прихватила ислам као религију. Дакле, муслиман и исламиста нису синоними.

¹¹ Вођа Ал Каиде Осама Бин Ладен је 11. маја 1997. године за америчку ТВ мрежу Си-Ен-Ен изјавио (негде у Авганистану): „У нашој религији никоме ко није муслиман није дозвољено да буде у Саудијској Арабији. Ми смо усмерили нашу декларацију о сихаду на удар по америчким војницима унутар Саудијске Арабије“, а 10. јуна 1999. године у програму катарске сателитске ТВ „Ал Џазира“ изразио је своје дивљење према исламистима који су извршили терористичке нападе на Американце у Саудијској Арабији (у два напада 1995. и 1996. убили су око 25 америчких војника), рекавши: „Они нападну нашу земљу и окупирају и пљачкају муслиманске поседе, а када се суоче са отпором то називају тероризмом. Ми верујемо да је наша дужност да се свим снагама одупиремо тој окупацији и казнимо агресора истим средствима која он користи против нас. Имам високо мишљење и поштовање према људима који су скинули љагу са наше нације“.

Рат (џихад) против „неверника и отпадника или вероодступника“ је по Курану легалан.¹² Евидентно је да се припадници терористичких група исламиста широм света, посебно оних које изводе самоубилачке нападе, руководе управо порукама садржаним у Курану. Подразумева се да овом завршном чину претходне свестране припреме у оквиру којих исламистички лидери придају велики значај објашњавању разлога и потребе за таквим жртвовањем.

Ислам одобрава џихад против немуслимана, али, иако се каже да у џихаду треба убијати, не каже се да треба убијати жене, децу и немоћне, а забрањује се и уништавање нечије културне баштине. Међутим, сведоци смо да терористички састави исламиста не поштују поменути принцип. Наиме, савремени исламистички мислиоци променили су древни принцип ислама о забрани убијања жена и деце, односно формулисали су га у доктринарни став који гласи: „Требало би запознати да у савременом добу, када армија води рат, неборци јој се придружују, они су умешани у комплементарне активности и, каткад, ток рата зависи углавном од њих...“¹³ У складу с тим, сваки припадник „Светског исламистичког фронта“, тј. Ал Каиде, зна већ од првог тренутка свог ангажовања за свету ствар ислама да му је одобрено убијање цивила.¹⁴ Они нису у дилеми, јер се руководство побринуло да у бази стекну мир и немају грижу савести. Не убијају се људи попут муслимана, већ неверници, управо они који желе да униште ислам.

Противтерористичка доктрина држава

Позната је чињеница да је немогуће постићу апсолутну безбедност грађана и држава, ма како био организован систем националне безбедности. Такође, познато је да озбиљна држава после доживљеног стратегијског изненађења у области безбедности ревносно истражује његове узроке како би иновирала или потпуно редефинисала свој систем нацио-

¹² „Нека верници не узимају за пријатеље невернике кад имају верника, а онога ко то чини Алах неће штитити“ (Сура 3, стих 28). „Казна за оне који против Алаха и посланика Његова војују и који неред на Земљи чине јесте: да буду убијени, или разапети, или да им се унакрст руке и ноге одсеку или да се из земље прогнају...“ (Сура 5, стих 33). „И борите се против њих све док многобоштво не ишчезне и док само Алахова вера не остане...“ (Сура 8, стих 39). „Када прођу свети месеци, онда убијајте многобошце где год их нађете, заробљавајте их, опседајте их и на сваком кораку дочекујте. Па, ако се покају и буду молитву обављали и зекет давали, оставите их на миру, јер Алах заиста прашта и самилостан је“ (Сура 9, стих 5). „Алах је од верника купио животе њихове и иметке њихове у замену за ценет (рај) који ће им дати – они ће се на Алаховом путу борити, па убијати и гинути...“ (Сура 9, стих 111).

¹³ З. Петровић, Ал Каида, Евро, Београд, 2002, стр. 72.

¹⁴ Албански терористи су 11. фебруара 2003. године у Девет Југовића поред Приштина напади и из ватреног оружја ранили Веру Дракулић (48), 23. фебруара те године у селу Могила (Косовска Витина) хиџма из аутоматског оружја ранили Драгана Ђокића (28), итд.

налне безбедности. Такво стратегијско изненађење сматра се озбиљним промашајем који оспорава успешност постојеће организације. Игнорисање таквог промашаја значило би подстаћи носиоце угрожавања безбедности државе да се још агресивније и безобзирније испоље.

Полазиште за иновирање или потпуну промену система националне безбедности државе условно је троделно. Прво, уводи се када је систем неуспешан. Повољнија варијанта је када његову неуспешност надлежни орган или институција правовремено региструје и, у складу с таквим сазнањем, предузме одговарајуће мере. Неповољнија је варијанта када систем потврди своју неуспешност у пракси. Друго, систем националне безбедности може да се иновира под утицајем притиска споља – због испољеног незадовољства грађана. Треће, систем националне безбедности државе може да уводи новине зато што жели да прошири оквир свог деловања, првенствено да би контролисао непоузданост безбедносног окружења.

Уобичајено је да промене система националне безбедности најпре почну у теоријско-нормативној фази. Наиме, неуспех да се постигне постављени циљ (успешна одбрана државе) најпре намеће потребу да се преиспита адекватност основних доктринарних ставова и законских одредби. Огромна штетност и енигматичност тероризма, као облика угрожавања безбедности многих држава савременог света, имају за последицу да су неке од њих, после доживљеног изненађења, приступиле делимичном или темељном преиспитивању свог система противтерористичке заштите. У оквиру тог процеса усвојиле су законе за успешнију борбу против носилаца тог бруталног насиља¹⁵ и противтерористичке доктрине. После терористичких напада на америчке амбасаре у Африци (7. 8. 1998), тадашњи шеф дипломатије САД Мадлен Олбрајт оценила је дотични акт као објаву рата, а одбрану од тероризма као рат који ће дуго трајати.¹⁶ Слична оцена је изречена у Москви, у октобру 2002. године.¹⁷

¹⁵ Руски парламент (Државна Дума) 3. јула 1998. године усвојио је Федерални закон Руске Федерације о борби против тероризма, који има многа доктринарна обележја. Са друге стране Атлантика, један од облика одговора власти САД на „црни септембар“ (2001) састојао се у увођењу војних судова који могу да раде у тајности и осумњичене терористе осуде на смрт. Такође, усвојиле су Патриотски акт (закон) који владиним тајним службама даје широка овлашћења у тајним претресима и умањује улогу суда при утврђивању легалности прислушкивања.

¹⁶ „Биће то дуга битка против тероризма који је објавио рат САД. Осам Бин Ладен нам је практично објавио рат. Он је јасно рекао да су сви Американци и све америчке институције потенцијални циљеви. Он је употребио реч рат... Ово је на несрећу, рат будућности“.

¹⁷ „Операција отмице талача у московском позоришту, коју су извели чеченски терористи, планирана је у иностраним терористичким центрима“, изјавио је 24. октобра 2002. председник Русије Владимир Путин, а руски министар одбране Сергеј Иванов је за лист „Известија“, рекао: „Против нас је покренут рат, без фронта, без граница и без видљивих непријатеља. Русија задржава право да војно интервенише и ван својих граница у случају умешаности неке стране земље у терористичке акте на руској територији“.

Данас велики број држава има документа из области одбране. Основни документ означава се као доктрина одбране (ратна доктрина) или стратегија националне безбедности.

Термином доктрина означава се систематизовано учење о неком филозофском, научном, технолошком, економском, правном или војном питању. Доктрина са аспекта одбране државе представља систем начела и схватања по којима се, најчешће, врше организација и припреме за рат субјеката и снага једне државе и по којој се оне користе у рату. У складу с тим, у прошлости је означаван термином ратна доктрина¹⁸ – систем теоријских усвојених ставова и основних практичних решења одређене државе (савез држава, ослободилачког и револуционарног покрета) о битним питањима рата, његовом карактеру, циљевима и начину припремања и вођења, организовању друштва за одбрану, војном систему у миру и рату. Односи се на рат у целини и све његове компоненте: политичку, војну, економску, дипломатску, психолошку и др. Независно од карактера ратне доктрине (агресорска или одбрамбена) држава је усваја да би успешно одбранила и развијала своје виталне вредности и интересе, те такву функцију само изузетно реализује применом „голе“ (оружане) силе, односно преовлађујуће је врши одвраћањем могућих носилаца угрожавања безбедности државе, дакле не ратом. Актуелни термин за њено означавање је доктрина одбране.¹⁹

Доктрина одбране државе садржи ставове за све њене субјекте и снаге који упућују на припрему и ангажовање за одбрану виталних националних вредности и интереса од носилаца наоружаних и оружаних облика угрожавања њихове безбедности. Међутим, сматра се да је, због катаклизмичних последица које настају при примени оружаних садржаја ради одбране државе, у тзв. врућем рату, само тај аспект одбране теоријски обухваћен и уобличен у посебан документ познат као војна доктрина.²⁰ Чак ни многе државе које су дестабилизоване и разбијене (престале да постоје) због деловања невојних (наоружаних) садржаја рата немају усвојен документ из области одбране под називом „невојна доктрина“ или, на пример, политичко-дипломатска доктрина, обавештајна доктрина и сл. Мада, могуће је да неке земље имају такве доктрине, али их не саопштавају јавности.

Специфичност терористичке доктрине је у томе што структурним елементима терористичког колективитета препоручује истовремену

¹⁸ Војни лексикон, ВИЗ, Београд, 1981, стр. 509.

¹⁹ Поједине земље, посебно чланице Северноатлантског савеза, отишле су даље у термилошкој смислу. Наиме, термин ратна доктрина или доктрина одбране замено је термин „стратегија националне безбедности“.

²⁰ Војна доктрина је систем утврђених и усвојених ставова и принципа о организацији, припремама и начину употребе оружаних снага у миру и рату. Њено подручје су искључиво оружане снаге и оружана борба. Војна доктрина је ужа категорија, произилази из ратне доктрине, и заснива се на њеним основним начелима и опредељујућим факторима, теоријским поставкама и практичним решењима (Војни лексикон, стр. 686).

примену наоружаних и оружаних делатности против виталних вредности државе жртве, и то на „неконтактан“ начин. Наиме, у том специфичном рату не постоји линија фронта као у оружаном сукобу, већ су терористи у илегални и нападају само у тренутку када сматрају да ће постићи изненађење. Предуслов оваквог њиховог испољавања је непрекидно спровођење неоружаних делатности (обавештајне, индоктринарне, логистичке...) које омогућавају непосредним извођачима аката насиља да дејствују веома ретко и користе средства која, због тога што нападају невојне мете, углавном постижу максималан ефекат. Терористи се држе начела: изненадно ударити жестоко по одабраној „мекој“ мети (цивили), убити на десетине и застрашити на хиљаде људи.

Државе жртве приоритетно се бране од асиметричне и противзаконите терористичке агресије тако што доследно примењују законе. Обавештајне, безбедносне и полицијске службе и правосудје чине основну и главну снагу у том одбрамбеном процесу и несумњиво постижу запажене резултате против носилаца неоружаног деловања, а специјалне антитерористичке јединице против терористичких састава који примењују насиље. Међутим, анализа изведених терористичких аката константно указује на то да је за откривање и предупређење терористичке претње потребно усклађено ангажовање много већег броја (свих) државних и друштвених субјеката и снага који ће се организовати, припремати и ангажовати према целовитом научно заснованом програмском учењу, односно системом научно заснованих и усвојених ставова уобличених у доктрину. У ствари, дошло се до закључка да законску регулативу о борби против тероризма треба ревностно примењивати и иновирати, као и да је потребно усвојити противтерористичку доктрину. Реч је о документу у којем се замисао државног руководства о одбрани од тероризма разлаже у систем научно заснованих ставова о терористичкој опасности (терористичком изазову, ризику и претњи) која прети виталним државним вредностима и интересима, с једне, и обавезујућим препорукама државним и друштвеним субјектима и снагама о томе како да са ефикасношћу отклањају терористичку опасност и тако штите државне вредности и интересе, с друге стране. Офанзивност је основно обележје противтерористичке доктрине, јер функционална офанзивност резултира превентивом, односно обезбеђује правовремено откривање и онемогућавање наоружаних делатности терориста. Противтерористичка доктрина тежишно сугерише и захтева борбу против терориста у фази док се припремају за извођење. Такође, садржи потребан број ставова о дејству по терористима за време оружаног (насилног) испољавања, а и после успешно изведеног или покушаног извођења акта насиља, дакле, опет у фази њиховог наоружаног деловања.

У вези са евидентном потребом за усвајањем противтерористичке доктрине и њених преовлађујућих офанзивно-превентивних научно-упутствених ставова за практично противтерористичко деловање др-

жавних и друштвених субјеката и снага, важно је истаћи још неке опсервације. Прво, иако терористи на најсуровији начин злостављају или убијају непосредну жртву, она је у њиховом стратегијском походу ка пројектованом крајњем циљу секундарна или маргинална. Њихова примарна мета је влада државе коју нападају и од које настоје да изнуде неприхватљиве уступке, тако што ће систематском применом насиља над секундарном жртвом изазвати такав обим и ниво страха код становништва који ће приморати примарну мету да испуни њихове ултимативне захтеве. Дакле, реч је о свеобухватној својеврсној агресији која погађа национално биће у целини, а такву опасност није могуће успешно отклонити само посебним законима, већ и документом који ће садржати сугестије, упутства и препоруке за све државне и друштвене субјекте да константно одржавају националну противтерористичку приправност. Друго, упоређењем неоружаних и оружаних делатности терориста, тај однос је 99:1 у корист ових првих, а, како је напоменуто, противтерористичка доктрина тежишно садржи ставове који указују на ваљано онеспособљавање терориста баш у тој фази, док се припремају за оружану испољавање. Тај аспект противтерористичке доктрине је веома важан, јер је познато да је у свакој држави регулисано поступање снага (специјалних антитерористичких јединица) намењених за борбено или оружану онеспособљавање терориста. Треба истаћи да је Савет безбедности ОУН, на почетку овог века, у складу са оценом да транснационални тероризам представља опасност по универзалне људске вредности и светски мир, усвојио више резолуција за сузбијање терористичке претње, наглашавајући искорењивање наоружаних терористичких делатности. У том смислу, посебно су значајне резолуције СБ ОУН број 1373 од 28. септембра 2001. године и број 1390 од 16. 1. 2002. године. Садржај тих резолуција има велики број обележја својствених државном документу доктрина одбране, јер нису директивни него упутствени, апелативни и сугестивни. У њима се од држава захтева да: спречавају и сузбијају финансирање терористичких аката; кривично санкционишу особе које под разним изговором прикупљају новац од грађана који затим користе за терористичко насиље; замрзну без одлагања новац и остала финансијска средства или привредне ресурсе оних лица која врше или покушавају да изврше терористичке акте; ускрате било какву подршку ентитетима или лицима која су укључена у терористичке акте; одбијају да пруже уточиште онима који финансирају, планирају, подржавају или врше терористичке акте, итд.

Америчка противтерористичка доктрина

Годину и по дана после изведених терористичких напада на територији САД (у Њујорку, Вашингтону и Пенсилванији), та земља је усвојила (у фебруару 2003) документ под називом „Национална стра-

тегија за борбу против тероризма“. Анализа садржаја овог документа указује на то да је реч о типичном доктринарном документу (обима 30 страница текста, а, на пример, било која стратегија је најмање неколико пута обимнија). Он садржи систем ставова и принципа који само препоручују државним и друштвеним субјектима, односно пракси, како треба да се припремају и ангажују ради одбране националних интереса од тероризма. Реализација сваког става је незамислива без низа потпуно конкретних теоријских одредби, дакле стратегије, која осмишљава теорију и практично је остварује.

Структурни елементи документа су: увод, природа терористичке опасности данас, циљ стратегије, циљеви остварења и закључак.

Због недостатка простора, биће презентовани само неки инсерти из документа. Зауостављање терористичких напада на САД, њених грађана и интереса идентификује се као основни циљ стратегије, а планира се да се оствари поразом терористичких организација, нападом на све њихове структурне елементе: руководство, команду, контролу, комуникације, материјалну подршку, финансије и спонзорство.

Остварење основног циља препоручује се кроз уважавање 18 потциљева или начела (доктринарних ставова), и то: (1) победити терористе и њихове организације применом начела „4Д“ (defeat – пораз, deny – ускратити, diminish – ослабити, defend – бранити се); (2) идентификовати терористе и терористичке организације – „упознајте свог непријатеља“; (3) лоцирати терористе и њихове организације; (4) уништавати терористе и њихове организације; (5) ускратити спонзорство, подршку и уточиште терористима; (6) окончати спонзорство државе тероризму; (7) успоставити и одржавати међународно мерило одговорности с обзиром на борбу против тероризма; (8) јачати и улагати међународне напоре у борби против тероризма; (9) прекинути и обуставити материјалну помоћ терористима; (10) елиминисати терористичка складишта и уточишта; (11) ослабити главне услове које терористи настоје да искористе; (12) успоставити партнерство са међународном заједницом ради јачања слабих држава и спречити поновну појаву тероризма; (13) одбранити америчке грађане и интересе у земљи и у иностранству; (14) спроводити националну стратегију за безбедност државе; (15) остварити домен свесности; (16) јачати мере да би се осигурали интегритет, поузданост и могућност коришћења инфраструктуре у земљи и у иностранству, које се базирају на информацијама; (17) објединити мере за заштиту америчких грађана у иностранству, и (18) осигурати обједињену могућност праћења инцидента.

У закључку документа поново се истичу четири фронта у борби против тероризма, односно каже се да „Национална стратегија“ одражава стварност где ће успех бити остварен путем трајне, чврсте и систематске примене свих елемената националних снага – дипломатских, економских, информативних, финансијских, законских, обавештајних

и војних – који се истовремено ангажују на четири фронта. „Ми ћемо поразити терористичке организације светских размера немилосрдном акцијом. Ми ћемо ускратити терористима спонзорство, помоћ и уточиште који су им потребни да би опстали. Ми ћемо победити у 'борби идеја' и ослабићемо главне услове који подстичу на очај и деструктивне визије политичке промене, а она ће усмерити људе пре ка загрљају него изолацији, тероризму. И све време ми ћемо користити сва расположива средства да бисмо се бранили од терористичких напада на САД, на наше грађане и на наше интересе широм света“, наглашава се у америчкој стратегији за борбу против тероризма.

Закључак

Евидентно је да је извориште насиља терористичких субјеката теоријски уобличено у посебан документ доктринарног карактера који садржи низ ставова, чијом реализацијом (стратегијом) терористи покушавају да постигну крајњи политички циљ.

Због тога што је у савременом свету тероризам постао најизраженија претња и најопаснији облик угрожавања безбедности огромног броја земаља, процес одбране условно је дводелан – практичан и нормативно-теоријски. Наиме, државни органи, институције и снаге спроводе разноврсне мере и активности, укључујући и извођење противтерористичких операција ради онемогућавања терориста да реализују своје намере. Истовремено, реконструкцијом изведених аката насиља идентификују се пропусти у систему одбране од тероризма, па се у њену практичну и теоријску сферу уводе промене. Сазнање о томе да је националну противтерористичку приправност могуће успоставити и ефикасно одржавати само уколико се сваки сегмент државе и друштва офанзивно поставља у односу на терористичку опасност и да је за такву свесну ангажованост, поред постојећих теоријско-нормативних докумената, неопходан посебан доктринарни документ, довело је до тога да многе земље планирају да формулишу и усвоје противтерористичку доктрину. Реализација тог задатка несумњиво ће допринети свођењу тероризма у оквире који неће представљати нарочиту опасност за безбедност многих земаља, као што је то данас.

Литература

1. Б. Р. Поузан, Извори војне доктрине, ВИНЦ, Београд, 1992.
2. Б. Курмон, Д. Рибникар, Асиметрични ратови, НИЦ „Војска“, Београд, 2003.
3. Б. Хофман, Унутрашњи тероризам, Народна књига, Београд, 2000.
4. Р. Фолк, Велики терористички рат, Филип Вишњић, Београд, 2003.
5. Џ. Р. Вајт, Тероризам, Александриа Пресс, Београд, 2004.
6. С. Ханингтон, Сукоб цивилизација, ЦИД, Подгорица, 1998.

Место и положај жене у реформи система одбране

УДК: 355.45-055.2

мр *Весела Радовић*¹

У чланку је настојано да се компарацијом међународне нормативно-правне регулативе која регулише положај жене у савременом друштву и реалног стања у појединим деловима система одбране скрене пажња на потребу истраживања овог проблема и уграђивања савремених решења у будући систем одбране. Само на тај начин, овај сложени систем друштва одговориће свеукупним обавезама у међународним активностима на плану одбране. Савременим и праведним приступом овом озбиљном питању наша земља ће се равноправно укључити у међународне токове, а свако од запослених па и жена, нашао место у њему које заслужује по професионалним способностима.

Кључне речи: род, родна равноправност, дискриминација, систем одбране, елементи система одбране.

Увод

Упркос бројним настојањима да се наше друштво што пре приближи међународним безбедносним интеграцијама, неки проблеми неминовно остају историјско наслеђе које се не може преко ноћи изменити. У реформи система одбране, првенствено Војске СЦГ, питање које се односи на положај жена као да се свесно занемарује и оставља за нека боља времена. У сложеном систему одбране, оптерећеном наслеђем прошлости, материјалном ситуацијом у којој се налази, одговорни „женско питање“ као да сматрају недовољно важним у односу на сва остала. Готово да се сматра табу темом. Док се у свим областима друштва води полемика о месту жене у њему, у систему одбране где се мушкарци налазе на месту одлучивања ово питање се не поставља, боље речено оно „не егзистира“. Дискусију о томе је тешко покренути. Ипак, о овој теми мора се разговарати на свим нивоима и уз учешће сваког појединца. „Није моменат када има много важнијих проблема“, по правилу значи да прави тренутак неће ни доћи, иако постоји могућност да се положај жена у предстојећој реформи систематски занемари. Сведоци смо наслова у дневним листовима² да је реализованим поступком смањења професионалних припадника МО

¹ Аутор је самостални стручни сарадник Одсека за ЦЗ у Управи за одбрану РС.

² Отказ на ВМА-Курир 11. април 2005. Дневни листови март-април 2005.

велики број жена остао без радног места. У својим званичним извештајима МО је јавности изнело податак да је почетком априла из МО због реформе система отпуштено 4200 цивила, да ће укупан број отпуштених до краја 2005. износити 9300 лица, али није наведено колико је жена међу отпуштенима.

Ипак, неки наговештаји о побољшању положаја жена чују се од високих званичника Министарства одбране. Потребно је нагласити да и традиционалне институције, као што су верске заједнице у којима, је место жене вековима дефинисано строгим правилима попут, Српске Православне Цркве трага за објашњењем места жене у савременом свету³. Данас трећину студенткиња Богословског факултета чине жене, којима иако не могу бити свештеници, нико не оспорава право на образовање које желе. У образовним установама Војске не постоје могућности жена за изучавање војних вештина. Војне школе и академије су забрањено подручје за жену. Експериментални програм обуке жена у касарнама који се спроводио средином деведесетих је напуштен, наводно из економских разлога. Такође, и многе жене које су раније постале професори ОНО и ДСЗ и након студија произведене у чин потпоручника – нису имале могућности за даље усавршавање у струци а самим тим ни могућности за унапређење у виши чин, осим пар спорадичних случајева. За разлику од војне структуре полиција је, иако и сама елемент система одбране у овој области учинила, много више. У структурама МУП-а постоје могућности да се жене образују, раде на одговарајућим радним местима и за тај рад буду награђене унапређивањем у највише чинове. Данас се оне налазе на одговорним местима официра (пуковника, чак и генерал-мајора). Евидентније промене се очекују доношењем новог Закона о полицији. Када је реч о МО не постоје никакви наговештаји да се предузимају кораци да се положај жене регулише на нов начин, или је то јавности непознато.

Питање родне равноправности

Термин „род“ (гендер), као и на њему засноване именице и придеви, користи се да означи поделу на жене и мушкарце која је друштвеног карактера, друштвено условљена. За природне разлике које су непроменљиве користи се термин „пол“ (сеџ), док све оно што је променљиво и друштвено условљено потпада под термин „род“.

Улога жене и мушкарца у друштву није ни на који начин биолошки условљена и зато спада у домен „родних“ разлика, па се зато говори о „родној равноправности“.

Неоспорно је да у односу на укупно бројно стање, у структури система одбране постоји занемарљив број жена, али баш зато се про-

³ Православље - Новине Српске Патријаршије бр. 911 од 01.05.2005.

блем родне равноправности који се поставља у читавом друштву не би смео занемарити у овој традиционално мушкој средини. Из ових разлога и специфичности саме делатности система потребно је јасно идентификовати питање положаја жена у структури система одбране. Жене се не смеју у њему посматрати као декор већ треба да се оспособе да у сваком могућем сегменту, адекватно својим професионалним способностима заузму место које им припада. Сам систем мора дефинисати механизме заштите и не дозволити било какав вид дискриминације већине над мањином. Многи „сматрају да се тамо где се у групи укида право мањине, укида се право уопште”⁴.

Једно од многобројних истраживања које је спровео Амерички истраживачки институт за медицину доказао је да жене уз правилну обуку могу одговорити војним обавезама попут мушкараца⁵. У том смислу неопходно је најпре идентификовати проблем и опсежним истраживањем, различитим истраживачким методама, обрадити ову тему. Проучавању ове теме до сада није поклоњена довољна пажња како би се дошло до репрезентативних података. Распрострањено је схватање да је систем одбране још увек недовољно транспарентан и да не постоје адекватни обавезујући механизми за вршење истраживања ове врсте. Објективни резултати истраживања допринели би да надлежни и сви заинтересовани креирају реалну слику о положају жене у систему одбране која би им омогућила да делују у правом смеру.

Министарство одбране, нарочито ВСЦГ као његов део, чини специфичну организацију. До сада јавности није презентован ниједан званичан извештај о броју, положају и месту жена у њој, наравно ни о каквом облику и стању женских права није ни било говора или плану на побољшању њиховог положаја уколико за то постоји потреба. Поставља се питање колико у једном од сегмента свеукупних друштвених односа постоји разлог за занемаривање основних права и слобода човека, рецимо, основног права човека на слободан избор занимања. Оправдано је захтевати, с обзиром на специфичност одређених активности да их обављају искључиво мушкарци, али се поставља једноставно питање: зашто жена не може похађати школу која би јој омогућила да постане официр? Без негирања биолошких разлика између мушкараца и жена потребно је избегавати било какву дискриминацију засновану на идеји мушке супериорности над женским полом.

Кроз различите степене културних и религијских вредности настојало се да се мање-више круто, специфичне улоге и задаци жена ограниче. Чак је оправдано рећи да запрепашћује да се и у делу МО који, углавном, обавља послове у сарадњи са цивилним структурама, који је у сваком смислу орган државне управе, налази занемарљив број жена. Овај број је несразмеран, како у самом односу мушкараца

⁴ Ч. Чупић, Политика и зло, Чигоја штампа и ФПН, Београд, 1997. стр.156.

⁵ The Research Institute of Environmental Medicine at Natick, by senior analyst, Everett Harman.

и жена, тако је још израженији у броју жена на руководећим местима. Тако, на пример, Управи за одбрану Републике Србије, Центар за одбрану Нови Сад, однос запослених је 79% : 21% у корист мушкараца. Од укупно седам одељења на територији Војводине само је једна жена начелник одељења, што процентуално износи 14%, а од 38 шефова одсека само је у једном одсеку шеф жена или 2,6%. У Војном одсеку Нови Сад, који регулише послове војне обавезе становника јужнобачког округа, од 12 одељака само се у једном на челу налазила жена (формално постављена на послове које није обављала) значи 8%⁶. Чак и када су одговарајуће стручне спреме идентичне стручној спреми колега, често се жене маргинализују у односу на мушкарце, а све у складу и духу закона, правила и прописа из давних времена где се распоређивање ради искључиво „формациски“.

Истраживање о школској спреми и степену професионализма жена није тема овог рада. Њиме би требало да се позабаве одговорни у служби за људске ресурсе.

Жене у систему одбране зато се задовољавају малим стварима. Срећне су када се за њих отворе просторије Спортског центра Војне академије за спортско-рекреативне активности⁷. Како помирити у овако постављеном систему основно цивилизацијско право свих субјеката на равноправност? Како осавременити ВСЦГ као део друштва, ради приближавања стандардима оних армија које јој служе као узор? Питање проналажења решења може бити обесхрабрујуће, али се први корак може и мора учинити заједничким снагама свих субјеката а првенствено самих жена.

Међународна документа која регулишу положај жена

Уједињене нације су организација која већ четири деценије развија идеју о институционалним механизмима за постизање родне равноправности. Године 1962. основана је Комисија за статус жена, од које се очекивала саветодавна улога, тј. да формулише предлоге за побољшање положаја жена у својим земљама.

Зачетак основне идеје потекао је кроз успешну вишедеценијску праксу скандинавских земаља које су у националним оквирима развиле успешне елементе за постизање родне равноправности. Прва Светска конференција о женама у Мексико Ситију која је усвојила Светски план акције дефинисала је тзв. УН декаду жена.

У периоду од 1975. до 1985. 90% земаља света је основало националне механизме за жене. Две деценије касније, 1995, Пекиншка декла-

⁶ Сви подаци су узети пре одлуке МО о смањењу броја запослених.

⁷ Лист Војска 30.12.2004.

рација, усвојена на конференцији УН о положају жене, означила је националне механизме за постизање родне равноправности као кључне факторе. Владе су позване да побољшају постојеће механизме или започну са њиховим формирањем ако их немају. У систему државних органа решавање овог питања захтева трајно решење. Државе чланице постале су у великом броју потписнице међународне конвенције која се односи на жене, као и осталих које се тичу људских права.

Основни инструменти који дају основа за постојање успостављања родног партнерства у политичком животу између жена и мушкараца су:

- Универзална декларација о људским правима – Генерална скупштина УН (10.12.1948)⁸,
- Конвенција о политичким правима жена (1952),
- Декларација о елиминацији свих облика дискриминације према женама (1967),
- Декларација о заштити жена и деце у случају опасности и оружаном сукобу (1974),
- Конвенција о елиминацији свих облика дискриминације жена (1979),
- Декларација о елиминацији злостављања жена (1993),
- Универзална декларација о демократији (1997),
- Опциони протокол за Конвенцију о елиминацији свих облика дискриминације над женама (1999).

Готово је непознато да је чак и Међународни дан жена – 8. март увела Генерална скупштина УН 1997. од стране на основу резолуције у којој се наводи потреба одавања почаста доприносу жена у јачању међународног мира и сигурности.

Универзална Декларација о демократији претпоставља постојање стварног партнерства између мушкараца и жена у вођењу послова друштва у коме они заједно раде у условима једнакости и комплементарности, узајамно се обогаћујући у својим разликама⁹.

Конвенција о елиминацији свих облика дискриминације жена¹⁰ основни је међународни документ који гарантује женска права међу чланицама Уједињених нација. Њеним ратификовањем наша се држава обавезала да:

- штити и унапређује женска права и равноправност, без обзира на националне, верске или културне чиниоце;
- прихвати мере за елиминацију дискриминације жена;
- предузме афирмативне мере у правцу равноправности полова;
- периодично подноси извештај Комитету Уједињених нација о стању женских људских права.

⁸ A/RES/217A(III)

⁹ Усвојена у Каиру на Савету Међупарламентарне уније септембра 1997. члан 4 декларације.

¹⁰ Конвенција о елиминацији свих облика дискриминације жена, СЛ СФРЈ – Међународни уговори, бр.11/1981.

Национално законодавство којим се регулише положај жена

Уставна повеља државне заједнице Србија и Црна Гора¹¹ признаје примат међународног права над националним и у том смислу се дефиниција „дискриминације жена” према Конвенцији прихвата и у Србији и Црној Гори.

У Повељи о људским и мањинским правима¹² прокламован је принцип забране дискриминације, непосредне и посредне, по било ком основу, па и по основу пола. Повеља омогућава увођење посебних мера неопходних за остварење равноправности лица која се налазе у неравноправном положају.

У Закону о раду¹³ забрањена је непосредна и посредна дискриминација лица која траже запослење, као и запослених без обзира на пол...

У Закону о избору народних посланика¹⁴, као и Закону о локалним изборима¹⁵ инкорпорирани су одређени чланови по којима су лица мање заступљеног пола обавезна да чине 30% кандидата на изборним листама.

Законодавац је прецизно дефинисао и узнемиравање и сексуално узнемиравање, као и свако вербално, невербално или физичко понашање које има за циљ или представља повреду достојанства лица које тражи запослење, као и запосленог, у сфери полног живота, а које изазива страх или ствара непријатељско, понижавајуће или увредљиво окружење¹⁶.

У складу са Директивом ЕУ бр.200/43, у закону је предвиђена могућност да се ради дискриминације пред надлежним судом покрене поступак за накнаду штете њом изазване¹⁷.

На територији Војводине група правника припремила је Одлуку о равноправности полова у којој се јасно дефинише дискриминација на основу пола. Дискриминација жена је свако правно или физичко, непосредно или посредно разликовање, привилеговање, искључивање или ограничавање засновано на полу, које има за циљ или последицу да појединкама/цима отежа, угрози, онемогући или негира признање, уживање или остваривање људских права у породичном, образовном, културном, економском, социјалном, спортском, грађанском и сваком другом подручју. Непосредна дискриминација на основу пола постоји када се према лицу неоправдано поступа неповољније него што

¹¹ „Службени лист Србије и Црне Горе“ бр.1/2003, чл. 10.

¹² „Службени лист Србије и Црне Горе“, бр.6/2003.

¹³ Поглавље бр.9 Закона о раду, чл.18.

¹⁴ Ступио на снагу 26.02.2004., члан 40а.

¹⁵ Ступио на снагу 01.01.2004.

¹⁶ Члан 21 Закона о раду.

¹⁷ Члан 23 Закона о раду.

се поступа или би се поступало или могло поступати у односу на лице другог пола у истој или сличној ситуацији¹⁸.

На републичком нивоу, у оквиру Владе Републике Србије, 2003. формиран је Савет за равноправност полова као стручно саветодавно тело. Ово радно тело има задатак да предлаже мере за унапређење политике постизања равноправности полова у Републици Србији.

У оквиру Народне Скупштине РС формиран је Одбор за равноправност полова¹⁹ чији је задатак да разматра предлог закона, другог прописа и општег акта са становишта унапређивања и постизања равноправности полова. На нивоу Војводине 2002. основан је Секретаријат за рад, запошљавање и равноправност полова²⁰, а при њему и Савет за равноправност полова као експертско тело за родну равноправност. У Војводини је, такође, установљен Покрајински омбудсман у коме је један од заменика задужен за равноправност полова²¹. У Србији и Црној Гори не постоји институционални оквир који би обезбедио заштиту женских права у складу са Конвенцијом²². Самим тим, ни у МО не постоји овлашћено лице које би се овом темом бавило.

Оно што је охрабрујуће јесте израђен нацрт закона о равноправности полова, први такве врсте у нашој земљи. Очекује се да ће предлог овог закона бити усвојен у Народној скупштини у наредним месецима²³. Може се јасно рећи да у структурама министарства нису развијени механизми који би дефиницију дискриминације жена учинили општепознатом и јасно препознатљивом.

У време интензивирања интегративних процеса и приступа међународној организацији прави је моменат да се родна једнакост спроводи и у нашој земљи²⁴ у сваком сегменту друштвених активности.

Систем одбране и његови елементи

Интерес сваке државе јесте да изгради поуздан, флексибилан и целовит систем одбране од свих облика војних и невојних претњи. Појмовно дефинисање система одбране је различито, а једно од могућих било би да: систем одбране представља својеврсну материјализа-

¹⁸ Пајванчић, М. С. Пихлер, А. Картаг Одри, С. Јашаревић (2004), Одлука о равноправности полова, Секретаријат за рад, запошљавање и равноправност полова, Нови Сад. Члан 3.

¹⁹ Пословник Народне скупштине РС. „СГ РС“ бр.32/2002.

²⁰ Одлука о покрајинској управи, члан 33, „Службени лист АПВ“, бр.21/2002.

²¹ „СЛ АПВ“ бр.23/2002.

²² Конференција „Перспективе жена у новом политичком контексту“ (22.06.2001) донела је закључке у виду захтева за успостављање механизма за родну једнакост, формирање владиног тела на нивоу савезне државе.

²³ Дневни лист Вечерње новости дана 12. априла 2005.

²⁴ за све чланице UN Resolution 1325/2000.g., Adopted by the Security Council at its 4213th meeting, on 31 October 2000.

цију уставно-законских норми о начину и облику остваривања одбране земље у непосредној ратној опасности, ванредном стању и рату.

Стратегија одбране је документ који садржи заједничке ставове држава чланица о најважнијим питањима безбедности и одбране. Јединственост се изражава уставно-законодавним нормама које су у надлежности Скупштине СЦГ, Савета министара, ВСО, МО и влада и скупштина република чланица.

Државна заједница Србија и Црна Гора потврђује опредељење за чланство у међународним безбедносним структурама, првенствено за прикључење Програму „Партнерство за мир“ Северноатланског савеза (НАТО) и другим европским и евроатлантским интеграцијама.

Традиционални системи безбедности и одбране постали су превазиђени у савременим међународним односима. Стратегијски концепт одбране је основа за пројектовање одбране Србије и Црне Горе.

Систем одбране Србије и Црне Горе²⁵ чине међусобно повезани елементи држава чланица и Србије и Црне Горе који се на организован начин ангажују ради заштите и одбране њихових заједничких интереса. Систем одбране је под демократском и цивилном контролом.

Елементи система одбране

Систем одбране представља целовитост елемената и сваки од елемената система је подједнако битан за функционисање система. Без постојања било ког од њих систем не би могао бити целовит.

Елементи система одбране су: одбрамбене активности, одбрамбене мере, послови одбране, субјекти одбране и снаге одбране.

Прва три елемента чине акциони аспект система, а друга два организациони аспект. Институције Србије и Црне Горе, у складу са Уставном повељом ДЗ СЦГ, као и Војска СЦГ и институције држава чланица, установљене уставима држава чланица, чине субјекте одбране.

Одбрамбене снаге чине: Војска Србије и Црне Горе, снаге МУП-а и снаге цивилне одбране и цивилне заштите. Снаге цивилне одбране су снаге за осматрање и обавештавање и заштиту цивилног становништва. Цивилну заштиту спроводе државни органи, предузећа и друга правна лица у складу са Планом одбране земље, а јединице ЦЗ могу образовати и грађани на добровољном принципу. Јединице су намењене заштити и спасавању становништва и материјалних добара.

У реализацији циљева и задатака одбране елементи система одбране придржавају се одредаба Универзалне декларације о људским правима, Женевске конвенције, кодекса Међународног хуманитарног права и унутрашњег законодавства.²⁶

²⁵ Део 5 Стратегије одбране ДЗ СЦГ.

²⁶ Члан 5.3. Стратегије одбране ДЗ СЦГ.

Закон о одбрани²⁷ регулише да војну обавезу имају сви грађани од 18 до 60 година старости (мушкарци), односно жене²⁸ до 55 година.

Међу професионалним припадницима Војске највише жена се налази међу цивилним лицима²⁹. Од 21 официра жена само се 12 налазило на дужности начелника појединих организационих јединица, и то углавном у домену административно-управног ресора.

БРОЈ ЖЕНА У ВСЦГ			
Официра	21	0,21%	9804
Подофицира	13	0,11%	12038
ПВ по уговору	251	2,93%	8558
ЦЛ	8738	42,60%	20514
Укупан број		17,72%	50914

Јединице ЦЗ

Јединице ЦЗ су посебно организоване, опремљене и оспособљене снаге намењене за заштиту и спасавање становништва, материјалних и културних добара од ратних разарања, елементарних непогода, техничко-технолошких несрећа и других опасности у миру и рату које делују на територији за коју су образоване³⁰.

Јединице ЦЗ образују се у складу са законом, проценом угрожености и могућности за заштиту и спасавање и личној и материјалној формацијом. Ове јединице могу се образовати као јединице ЦЗ, као универзалне јединице и специјализоване јединице³¹.

Учешће жена у јединицама ЦЗ у нашој земљи је занемарљиво. Оно износи³²:

у јединицама прве медицинске помоћи 2,97%; у јединицама везе 0,37%; у јединицама за уништавање неексплодираних убојних средстава 0,00%; у јединицама за РХБ заштиту 0,80%; у јединицама за спасавање из рушевина 0,28%; у позадинским јединицама 0,79%; у јединицама за идентификацију 0,45%; у командама одреда ЦЗ 1,16%.

Наведени подаци јасно указују на постојање веће могућности ангажовања жена у јединицама ЦЗ ради повећања ефикасности осталих војних јединица. У Финској где 30% чланства организација које се баве цивилном заштитом чине жене надлежни нису задовољни овим процентом. У пракси се показало да жене својим ангажовањем могу

²⁷ СЛ СРЈ бр. 43 од 27.05.1994.

²⁸ Члан 22 став 2 Закона о одбрани СРЈ.

²⁹ Подаци су коришћени пре доношења наредбе МО о смањењу броја запослених.

³⁰ Члан 59 став 2 Закона о одбрани СРЈ.

³¹ Уредба о организовању и функционисању ЦЗ, „СГ РС“ бр.21/92.

³² На основу података ранијег Сектора за ЦО МО СЦГ.

бити ненаметљиви носиоци едукативних активности које се медијски презентују.

У законским одредбама не постоје посебна ограничења за ангажовање жена, али се оне и не стимулишу и не охрабрују да заузму чак и места на којима није нужно да захтеване дужности обављају мушкарци.

Положај жене у армијама других земаља

У многим земаљама жене чине важан део система одбране. Њихово ангажовање је разноврсно. Неке од њих налазе се на најодговорнијим дужностима, негде и на челу Министарства одбране. У политици одбране превазилази се конзерватизам према активном ангажовању жена, па су им многе раније недоступне дужности у разним родовима постале доступне.

Хрватска је у овој области постигла значајан напредак. На челу МО 2003. се налазила жена, а данас се у Хрватској Војсци налази 2007 жена професионалних војника и то: подофицири – 945, профес. вој. – 561, нижих официра 467, официра – 37, што укупно износи 2007.

У мировним мисијама у оквиру немачког контингента у Авгганистану биле су укључене четири жене официра, припадника Хрватске Војске као посматрачи, а капетан хрватске армије прва је жена официр која је била укључена у посматрачку мисију за очување мира у Индији и Пакистану.

У Македонији данас има 60 жена официра и 120 жена подофицира. Женама је омогућено похађање војних школа.

Јануара 1990. Велика Британија омогућила је женама да заузму позиције на борбеним бродовима у Британској Краљевској Морнарици. Од априла 1998. 70% дужности у Копној Армији им је доступно. У Краљевском ваздухопловству Велике Британије жене се налазе на местима пилота и навигатора од 1. јануара 2001. Њихово учешће се у периоду од 1999. до 2000. са 7,2% повећало на 9,6%.

У Аустрији се жене налазе у војној служби на добровољној основи на основу споразума потписаног марта 1996. У многим државама данас се води полемика о учешћу жена у самој оружаном борби. Пет НАТО држава немају посебан закон који регулише ово питање. То су: Канада, Данска, Луксембург, Норвешка и Португалија. Грчка, Холандија и Турска немају законску регулативу, али спроводе селективну политику у приступу овом питању.

Жене Канаде и Данске обучавају се и као пилоти на борбеним авионима. Обука се врши у САД. Жене Израела обавезне су да учествују у одбрани земље. Њихова улога у оружаном снагама је искључиво неборбена.

Италија и Шпанија су једине европске земље које искључују жене из војне службе.

Жене су саставни део армије САД од 1973, а од 1975. доступно им је школовање на војним академијама. Оне су инкорпориране у различите облике службе, зависно од њихових способности. Тачније, 50% војних послова доступно је женама, али су велике разлике од једног до другог вида оружаних снага.

Жене у обалској стражи обављају све врсте послова (100%), а најмање жена налази се у јединицама маринаца (20%)³³.

До 1991. жене су чиниле 12% људства у оружаним снагама САД. Данас их у РВ има 14%, КВ 11,5%, морнарици 10%. Укупно 229 000 жена обавља војничке дужности у Министарству одбране САД, од којих је 15% официра. Највећи медицински центар за прихват повређених војника ангажованих у мисијама америчке војске који се налази у Немачкој је у модерни траума-центар трансформисан под вођством Ронде Корнум, пуковника Војске САД³⁴, познате по томе што је као мајор, доктор америчке војске, била заробљена у Ираку након рушења хеликоптера у коме се налазила.

Око 6000 жена обавља пратеће послове у Јапанским одбрамбеним снагама. У Армији Новог Зеланда жене заузимају 14,5% од укупног састава, а оне чине значајан број и у Аустралијским одбрамбеним снагама.

Од 1976. у НАТО-у је установљен Комитет жена у НАТО снагама³⁵. Основни задатак овог комитета је да предлаже стандарде обуке, одлучује о учешћу жена у хуманитарним мисијама и мисијама за одржавање мира, усклађивању породичних и професионалних обавеза и прокламовању спремности да се прихвате промене и учине интеграциони напори који би омогућили постизање родне равноправности у НАТО снагама. У раду овог комитета учествује 18 земаља, као и 27 земаља које су укључене у Партнерство за мир, а од 2002. и 7 земаља Медитеранског дијалога.

Заступљеност жена у систему одбране је, по правилу, израженија у земљама вишег економског стандарда, тако да је и са тог становишта јасан положај жене у нашем систему одбране, који се налази у незавидној материјалној ситуацији.

Принципи односа у Војсци и њихова примена у пракси

Војска је карактеристичан део система одбране, јер су њени припадници у сталном нескладу између свести о слободи и равноправности појединаца и друштвених група, самим тим и жена у њеном саста-

³³ Facts About Women in the Military, 1980–1990, Women's Research and Educational Institut (WREI).

³⁴ БЛИЦ недеља 10. април 2005.

³⁵ CWINF-Committee on Women in the NATO Forces.

ну, с једне стране, и аутократских и хијерархијских принципа унутрашње организације и деловања, с друге стране³⁶.

Појам Војске (армије) може се различито дефинисати, али се најчешће односи на означавање тоталитета оружаних снага једне државе. Она је и својеврстан државни орган, који је, као такав, саставни део апарата јавне власти. Војска као институција има дугу и богату историју. Због специфичне улоге коју остварује у друштву у њој владају посебна правила унутрашњег устројства и организације. Односи у ВСЦГ засновани су на уставним опредељењима, законским одредбама, правилима и прописима, али неоспорна је и улога традиционалних односа у претходном периоду и свеукупни национални менталитет.

Припадници Војске немају развијену комуникацију са осталим субјектима друштва, ради чега се нарушава процес реципрочне размене порука, идеја и хтења између њених припадника и друштва у целини, што често доводи до неприхватања одређених погледа на поједине друштвене појаве. Појам транспарентности, промена односа између мушкарца и жене готово да се и не примећује за разлику од целокупне државне заједнице која се ипак на један сасвим другачији начин бави овим питањем. У оваквој организацији унутрашњи односи су хијерархијски, у великој мери затворени и поред јавног прокламовања транспарентности, нетолерантни и осуђени на чврсту формалну дисциплину. Демократски настројени појединци налазе се и у таквој организацији, покушавајући да очувају свој идентитет користећи се дијалогом и споразумевањем.

Моћ коју у појединим случајевима спроводе „моћници“ жене често добровољно прихватају (наглашавање потребе за беспоговорном послушношћу, дисциплином). Када се нека од припадница жена побуни и јавно изнесе свој став бива изложена подсмеху и одмазди. Неретко се основни захтеви равноправности идентификују са феминизмом. Измучене теретом наметнутих породичних и професионалних захтева, у сталном страху од губитка радног места, жене готово да немају снаге да се супротставе појавама нехуманог поступања. Први услов за јавно изношење различитог мишљења је свест и сигурност појединца да права која поседује може и остваривати, а они који им та права ограничавају разним поступцима могу бити санкционисани, што у овако организованом систему одбране изгледа футуристички. Докле год је жена егзистенцијално зависна, биће и принуђена да буде „послушна“ и „подобна“. Оправдања за овакво понашање су различита. Апсолутно стање немоћи довело је до прихватања често у нормалним ситуацијама недопустивог понашања као нормалног. Жене ни данас нису у стању да артикулишу своје интересе и ставове и смогну снаге

³⁶ М. Младеновић, Демократизација друштва и развој војске, Војни информатор, бр.5-6,2001.

да унесу "женско питање" у програм реформе. Жалосно је да супруге пензионисаних припадника Војске демонстрирају тражећи решавање стамбеног питања уместо њихових мужева.

У садашњим условима постоје само нормативне претпоставке за равноправност полова. Још је у седамнаестом веку Макијавелијев ученик Клапмаријус објашњавао да је превара најпоузданије средство владавине, стварањем привида поседовања права која реално не постоје³⁷. Министарство одбране никада није поставило ово питање ни на интерном нивоу, оно никада није било тема ниједне дискусије, округлог стола или јавног саопштења виђења места жене у систему одбране или било ком његовом сегменту. Како је реална неравноправност жена детектована у многим сегментима друштва, готово је немогуће да у оваквој средини, традиционално мушкој, и ратничкој, овај проблем не постоји. Из тих разлога потребно је предузети мере које ће савремену Војску СЦГ, али и читав систем одбране реформисати у смислу новог приступа овом питању, и већем уважавању жена, првенствено на основу реално оцењених професионалних способности.

Урођена женска интуитивност и способност да се лакше од мушкарца прилагоди новонасталим околностима занемарује се у систему одбране. Да ли би у прошлости много тога било другачије да су жене активније учествовале у дешавањима на простору раније заједничке државе? Да ли би се у ратним дешавањима десили сви они догађаји чији смо данас сведоци?

Место жене у предстојећим мировним мисијама

Укључивање у савремене економске, политичке и војне интеграције неминовно укључује и реформу система безбедности. У сфери одбране неопходно је много тога реорганизовати и ускладити са одговарајућим међународним стандардима. У основним опредељењима³⁸ СЦГ је спремна да своје одбрамбене потенцијале ангажује на основу Уставне повеље, а према Повељи УН и принципима међународног права којима се регулише употреба силе. Војска СЦГ, поред осталих задатака, има и задатак да учествује у Међународној војној сарадњи и мировним операцијама под окриљем ОУН и у осталим системима колективне безбедности.

Закон о упућивању професионалних припадника Војске Србије и Црне Горе, особља ЦЗ и запослених у органима Управе Савета министара у мировним операцијама и другим активностима у иностранству³⁹ основа је будућег деловања.

³⁷ Arnold Clapmarius – tzv. prazna prava (jura inania).

³⁸ Члан 4.1 Стратегије одбране ДЗ СЦГ.

³⁹ „СВЛ“ бр.34, четвртак 30.12.2004. објављен и у „СЛ СЦГ“ бр.61 од 24.12.2004.

Овим законом уређује се припремање, упућивање и повлачење професионалних припадника Војске, особља ЦЗ и других запослених у органима управе Савета министара у мировним операцијама и другим активностима у иностранству и права и обавезе лица које се упућује.

Мировним операцијама и другим активностима у иностранству сматрају се активности за очување међународног мира и безбедности у складу са Повељом УН и закљученим међународним уговорима и то: у оквиру мировних снага у мировним операцијама; у оквиру пружања хуманитарне помоћи и у хуманитарним организацијама; у другим активностима на које се Србија и Црна Гора обавезала на основу посебно закљученог међународног уговора.

Активностима у смислу члана 1.овог закона сматрају се вежбе и обуке које се изводе на основу закључених међународних уговора.

Под пружањем хуманитарне помоћи подразумева се ангажовање на отклањању и ублажавању последица природних катастрофа, техничко-технолошких несрећа и других несрећа које обимом и интензитетом угрожавају здравље и животе људи, материјална добра и животну средину, а није их могуће отклонити ангажовањем надлежних органа државе на чијој је територији догађај настао.

Такође, донет је и Правилник о припреми и упућивању професионалних припадника Војске Србије и Црне Горе, особља цивилне заштите и запослених у органима управе Савета министара у мировне операције и друге активности у иностранство⁴⁰. Овим правилником прописује се избор, опремање, припрема, управљање и статус професионалних припадника ВСЦГ, особља ЦЗ и запослених у органима Управе Савета министара у мировне операције и друге активности у иностранство, као и делокруг, ради тих активности основаног Центра за мировне операције.

Обука појединца и јединица за учешће у мировним операцијама и другим активностима врши се на основу планова и програма које одобрава начелник Генералштаба Војске, а који су у складу са моделима за обуку ОУН и специфичним потребама професионалних припадника Војске и лица из других структура која се упућују у мировне мисије и др. активности у иностранство.

Тренинг за сав персонал мора укључити тему заштите, специјалних потреба и људских права жена и деце у конфликтним ситуацијама. Персонал који се укључује у активности успостављања или одређавања мира треба да прође сву одговарајућу обуку на тему људских права, укључујући одредбе везане за проблематику равноправности⁴¹. Самим тим подразумева се да је и овај део обуке инкорпориран у предвиђену обуку припадника наше Војске, чије се ангажовање очекује, иако су сами планови обуке непознати јавности.

⁴⁰ „СВЛ“ бр.20, понедељак 23.08.2004.

⁴¹ Резолуција УН 1265 о заштити цивила у оружаном конфликту од 17.09.1999. а нарочито параграф 14.

Центар за мировне операције надлежан је да професионалним припадницима Војске и лицима из других структура издаје сертификате о оспособљености за обављање дужности, као и да верификује сертификате из иностраних центара за обуку и оспособљавање припадника нашег система одбране.

Значај улоге жена у спречавању и решавању конфликта и успостављању мира након деценије ратова и сукоба у региону потребно је јасно истаћи. Цивили, нарочито жене и деца, поднели су већи део негативних последица оружаног сукоба. Зато је неопходно омогућити потпуно укључивање жена у будуће напоре за одржавање и унапређење мира и стабилности. Ова евидентна потреба да се повећа улога жена у процесу доношења одлука у вези са спречавањем и решавањем конфликта потврђена је чињеницом да четири петине избеглица у свету чине жене и деца и да су 90% жртава рата цивили, такође углавном жене и деца.

Равноправност полова укључује се у операције мировних мисија, позивајући се на Windhoek декларацију⁴² и Намибијски план активности на укључивању гледишта равноправности у вишезначне мировне операције.

Савет безбедности позвао је земље чланице да омогуће већу заступљеност жена у свим нивоима процеса доношења одлука у националним, регионалним и интернационалним институцијама и механизмима за заштиту, управљање и решавање оружаных конфликта. Генерални секретар преузео је улогу да идентификује начине за повећање улоге и доприноса жена у мисијама УН на самом терену, а нарочито у улози војних посматрача, жандармерије и персонала који је задужен за људска права и хуманитарне акције.

Све то је инкорпорирано у Повељи европске безбедности⁴³, Резолуцији Европског парламента о заступљености жена у мисијама мировног решења конфликта⁴⁴, Спречавања оружаног конфликта са аспекта равноправности полова⁴⁵, Иницијативе састанка групе Г8 у Риму о спречавању конфликта, Закључцима састанка Министара спољних послова групе Г8⁴⁶ и Намибијски план активности на укључивању гледишта равноправности полова у вишезначне мировне мировне операције⁴⁷.

У припреми ангажовања професионалних припадника Војске Србије и Црне Горе, особља цивилне заштите и запослених у органима управе Савета министара за мировне операције и друге активности у

⁴² 162. седница Међупарламентарног Савета, Windhoek 11.04.1998.

⁴³ Одлука бр. 353 Сталног савета, одржаног 1.06.2000.

⁴⁴ 2000/2025(INI) последња верзија 30/11/2000.

⁴⁵ А5-0308/2000.

⁴⁶ Рим, 18-19.јули 2001, Документ Групе Г8, Прилог бр.2.

⁴⁷ (S/2000/693).

иностранству жене треба да нађу своје место на листи кандидата, рецимо за војне посматраче и друге дужности, уколико већ због непоседовања ускостручног образовања не могу заузимати командно-штабне дужности.

Да би се наведени предлог остварио одговорни се морају ангажовати да би се створили услови за веће ангажовање жена у будућим мировним мисијама у иностранству, што сада није случај, односно мало је примера који њихово ангажовање потврђују.

Предлози и мере за постизање родне равноправности у систему одбране

Главни предуслов за постизање родне једнакости у систему одбране је постојање воље за службено заснивање механизма равноправности.

У свакодневном раду потребно је указивати на примере учешћа жена у борбама за национално ослобођење и њиховом ангажовању на очувању мира и залагању за мирољубиво решавање конфликта. Жена мора да буде презентована са свим својим потенцијалима и достигнућима.

Подизање нивоа информисања о карактеристикама и начинима постизања равноправности *де факто*, а не *де јуре*, допринео би и бржој професионализацији сложеног система одбране. Информативна улога мора прерасти и у едукативну јер онде где се механизми за постизање родне равноправности не налазе сви могу и треба да уче.

Из свега наведеног изводи се закључак да је у Министарству одбране потребно формирати **Одељење за постизање родне равноправности**, чији би основни задаци били:

- акција промовисања свести да жене сазнају своја права и постају свесне способности које их чине корисним у систему одбране;
- елиминација сваке нормативно-правне одредбе која доприноси или оправдава дискриминацију жена;
- предузимање мера које дају једнако квалификованим женама и мушкарцима једнаке могућности да буду чланови тела за доношење одлука на свим нивоима структуре министарства и ВСЦГ (балансирано учешће жена поштовањем женских квалификација);
- обезбеђење једнаких програма обуке, укључујући и специјалне курсеве обуке за жене и мушкарце запослене по истом основу и сталан рад на унапређењу свести међу кадровима, који би били обучени на пољу једнаких прилика, посебно руководећи кадар;
- сакупљање и редовно ажурирање родно заснованих статистичких података који се односе на све индикаторе, који треба да се користе за перманентан преглед компаративне ситуације између жена и мушкараца, нарочито у структурама које се не тичу трупе директно;

- препоручивање начина за унапређење и поправљање положаја жена;
- идентификација потреба развитка новог законодавства (правила службе) које ефикасно штити жене, и омогућује им да професионалне обавезе ускладе са породичним;
- предлагање широког програма акције која треба да буде предузета као и објављивање упутстава и кодекса понашања и радњи на превенцији полних стереотипа;
- припрема планова са конкретним циљевима, обезбеђење средстава, утврђивање временских рокова и система надгледања и израда свеобухватног прегледа оцене улоге жене у процесу реформе система одбране;
- санкционисање свих облика дискриминације од одговорних лица и руководилаца;
- омогућавање простора за укључивање жена на све позиције у будућим мисијама успостављања, одржавања и наметања мира у којима земља учествује.

Уколико не постоји могућност или воља за формирањем оваквог тела или одељења могуће је именовати појединца који би се бавио овом проблематиком.

Дефинисани привремени комплет мера временом би постао трајно решење и неопходан елеменат читавог система. У реализацији овог концепта неопходан је, првенствено, континуиран рад психолога и органа морала, али и сваког појединца.

Закључак

Будућа решења у функционисању целовитог система одбране, првенствено у Министарству одбране, треба да буду усмерена ка потпуној демократизацији друштвених односа. Министарство одбране треба да прихвати обавезу да у наредном периоду предузме све стручне, управне и друге мере и активности на примени свих међународно признатих обавеза наше земље у области равноправности и самим тим покаже своју заинтересованост за побољшање положаја жене у систему и прецизно одређење њеног места у њему.

Анализирањем и модификовањем докумената и праксе који постоје у оквиру процедура запошљавања, распоређивању на радна места у оквиру колектива, понудама промена посла (преквалификацији), селекцији кандидата, идентичним програмима обуке у политици људских ресурса за све запослене, обезбедио би се механизам за постизање родне равноправности. Да би се систем фундаментално изменио, неопходно је да се догоде суштинске промене у односима међу половима. Заједничким напорима, градећи односе на универзалним људским вредностима, изграђују се и остале претпоставке успешног остварења дефинисаних задатака свих структура система одбране.

Литература:

1. Уставна повеља СЦГ „СЛ СЦГ“ бр. 1/2003.
2. Уредба о вршењу војне обавезе, „СЛ СРЈ“, бр. 36/94 и 7/98, и „СЛ СЦГ“, бр. 37/03.
3. Закон о Војсци Југославије, „СЛ СРЈ“ 43/94, измене и допуне „СЛ СРЈ“ бр. 28/96, 22/99, 44/99, 74/99, 3/02, 37/02, 1/03, 3/03.
4. Закон о одбрани, „СЛ СРЈ“, 43/94, измене и допуне „СЛ СРЈ“ 44/99, 1/03, 3/03.
5. Закон о одбрани Републике Србије, „СГ РС“ 45/91 и 58/91.
6. Уредба о обучавању грађана за одбрану земље, „СЛ СРЈ“, бр. 36/94, исправка 44/94, „СВЛ“ 16/94.
7. Упутство о планирању одбране, „СГ РС“ 10/92,
8. Одлука о организовању припрема за одбрану земље, „СЛ СРЈ“ бр.35/97, „СВЛ“11/97.
9. Повеља о људским и мањинским правима и грађанским слободама, „СВЛ“, бр.6/03,
10. Радомир Лукић, Социологија морала, Научна књига, Београд,1976.
11. Милка Пузигаћа, истраживање“Жене то могу 2”, 2002.
12. Пекињска декларација и платформа за деловање. Четврта светска конференција о женама, Пекинг, Кина 14–15.09.1995. А/CONF.177/20 (1995), Поглавље Д, став 112.
13. Завршна декларација Другог самита Савета Европе.
14. Универзална декларација о људским правима. Генерална скупштина УН 10.12-1948. А/RES/217А (III)1948, члан 1.
15. Бечка декларација о људским правима 25.06. А/CONF.157/24(1993), Одељак II, став 38.
16. Европска конвенција о људским правима. Конвенција за заштиту људских права и фундаменталних слобода, допуњено Протоколом бр.11 (ETS No. 155) Савјет Европе, 11.05.1994., члан 14.
17. „ПЕРЈАНИК“- Часопис за теорију и праксу из области полиције, безбедности, криминалистике и права. Година 3, број 7. Подгорица, Црна Гора.
18. Војни информатор (ВИ), број 5–6, децембар 2001.
19. Војни информатор (ВИ), број 2–3, март-јуни 2001.
20. 2005 Жене у оружаним снагама Women in the Armed Forces, A Report by the Employment of Women in the Armed Forces Steering Group, Ministry of Defense of the United Kingdom, may 2000.
21. Joshua S. Goldstein, War and Gender. Cambridge, University Press, 2001.
22. Kay McPherson, Women in NATO, Peace Magazine, Aug./Sep.1987.
23. Роберт Дидни, Жене у копненој војсци-крај медуног месеца, ЦВНДИ, Информативни билтен превода, 4/1985. стр. 387.
24. И. Косиков, Жене у војној служби у страним армијама ЦВНДИ, Информативни билтен превода, 4/1985. стр. 382.
25. Ангажовање жена у функцији рационалнијег располагања људским ресурсима у одбрани-докторска теза Јованка Шарановић, ФЦО Београд, 2005.
26. Одлука број 353 Сталног савета Организације за безбедност и сарадњу у Европи од 01.06.2000.
27. Резолуција 1325 (2000) UN S/RES/1325(2000) Усвојена од стране Савета безбедности на 4213. састанку одржаном 31.10.2000.г., Australian Defence Force.
28. A/S-23/10/Rev.1, нарочито закључака у вези женских права и оружаног конфликта. Специјална седница Скупштине УН под називом Жене 2000. равноправност полова, развој и мир у 21.ом веку.
29. Резолуција УН 1265 о заштити цивила у оружаном конфликту од 17.09.1999. г.
30. Резолуција Европског парламента о затупљености жена у мисијама мировног решавања конфликта (2000/2025(INI); Усвојени документ Европског парламента Последња верзија 30.11.2000. Спречавања оружаног конфликта са аспекта равноправности полова А5-0308/2000.

31. Иницијативе састанка групе Г8 у Риму о спречавању конфликта, Закључци састанка Министара спољних послова групе Г8 Рим, 18–19.јули 2001. Документ Групе Г8, Прилог бр. 2.
32. Зорица Мршевић, Стандарди и механизми за постизање родне равноправности у демократским земљама, ОЕБС, Београд 2002.
33. Vicki Nielson Women in uniform NATO Review, summer, 2001 No2, 2001.
34. Garcia, Sarah. 'Military women in the NATO armed forces' in Spurling, Kathryn & Greenhalgh, Elizabeth (eds). *Women in uniform: perceptions and pathways*. ŠCanberaĆ, School of History, Australian Defence Force Academy, 2000. P.229. efence annual report op cit, p.83. International Institute for Strategic Studies. *The military balance: 2000–2001*. London, Oxford University Press, 2000. p.209–210.
35. Annual Review of Women in NATO's Armed Forces (стање).
36. Проф. Лиз Кели(Liz Kelly) ВИП-)-Визија, иновација и професионализам у раду полиције у вези са насиљем над женама и дјецом, стр 11–16.
37. Универзална декларација о људским правима, члан 18.
38. Интернет сајтови о питању родне равноправности:
 : a part of the Australian Department of Defence.
 : United States Defense Advisory Committee on Women in the Services.
 : women in the military, women and war discussion network. <http://www.mod.uk/index.php3?page=532>.

Демократска контрола Војске – од појма до праксе

УДК: 355.1.078.3

Биљана Стојковић

Уважавајући став да је демократска контрола оружаних снага значајан израз демократски уређеног друштва и реформисања сектора безбедности, у нашој земљи се чине напори ка успостављању модерних цивилно-војних односа. Србија и Црна Гора настоји да, пре свега, створи легалне претпоставке за успостављање одговарајућих механизма и процедура ефикасног вршења демократске контроле Војске и транспарентности безбедносних послова. Али, то је дуг и сложен процес који захтева темељно познавање суштине и сврхе демократске контроле Војске и свих других наоружаних сегмената друштва, кроз сагледавање искустава оних демократских земаља код којих тај механизам више деценија успешно функционише.

Кључне речи: демократска контрола војске (оружаних снага), демократска цивилна контрола војске, цивилна контрола војске, парламентарна контрола војске, парламентарна контрола система одбране, омбудсман, нацрт Закона о демократској и цивилној контроли Војске Србије и Црне Горе

Уводна разматрања

Скупштина државне заједнице, Министарство одбране СЦГ, ОЕБС, као и домаће и стране невладине организације више пута су организовали семинаре, научне скупове и округле столове посвећене „демократској цивилној контроли Војске“, не би ли се што већи број људи, из поменутих институција, оспособио за уградњу и примену тог демократског механизма. Иако су неки резултати већ постигнути, чињеница је да ће у времену које је пред нама ова тема тек заокупљати научну јавност, поготово што је Одбор за одбрану Скупштине Србије и Црне Горе покренуо иницијативу и, уз финансијску подршку Мисије ОЕБС-а у СЦГ, одлучио да приступи изради посебног Закона о цивилној контроли Војске. Како ових дана из медија сазнајемо, трочлана извршна радна група, састављена од сарадника само једне невладине организације, приступила је изради нацрта поменутог закона. С обзиром на то да се нацрт закона налази у фази јавне расправе, овим радом указује се на неке значајне аспекте демократске контроле милитарне сфере, нарочито на потребу прецизнијег одређивања да ли ће поменути закон бити регулисана само цивилна контрола Вој-

ске, или се ради о демократској контроли оружаних снага, или је, можда, реч о демократској контроли целовитог система одбране, јер су разлике између ових појмова од суштинске важности за одређивање карактера започетих друштвених промена. Наиме, стиче се утисак да научна јавност није експлицитно указала на различитости које постоје када је реч о демократској, цивилној или парламентарној контроли, што су све легитимне могућности избора обима и врсте демократског надзора и контроле милитарне сфере, али од чијег избора суштински зависи у ком правцу се процес демократизације нашег друштва креће.

Не прејудуцирајући било какво решење, у овом раду настојало се да се непристрасно сагледају искустава земаља у окружењу које се налазе у процесу демократске транзиције друштва, попут: Хрватске, Словеније, Македоније, Бугарске, БиХ, затим једне земље која излази из поменутог процеса - Словачке, а онда и развијених западних земаља, као што су: САД, Холандија, Велика Британија, Швајцарска и Немачка¹, које, углавном, користе појам „демократска контрола оружаних снага“. Поред тога, на основу увида у међународне правне акте који регулишу ову проблематику², као и на основу сазнања садржаних у зборницима радова домаћих и страних невладиних организација и научних института³, може се закључити да, иако се модели демократске контроле тих земаља разликују, све земље имају позитиван однос према институту демократске контроле оружаних снага и такав став најчешће је садржан у највишем правном акту земље - уставу.

Такође, стратешка и концептуална документа и програми развоја, као и посебни законски и подзаконски акти који регулишу област безбедности и одбране, а који се усвајају у парламентима тих земаља, потврђују став да демократска контрола војске доприноси транспарентности друштва и представља основу за реформу војске и изградњу савременог система одбране.

Као што је познато, и наша државна заједница Србија и Црна Гора потврдила је своју приврженост институту демократске цивилне

¹ У припреми овог чланка коришћени су текстови Чедомира Поповића о демократској контроли оружаних снага Велике Британије, Словачке, Финске, Краљевине Холандије, објављени у „Војсци“, као и доступне информације са Интернета на сајтовима министарстава за одбрану сваке од наведених земаља.

² The Code of Conduct on Politico-Military Aspects of Security, OSCE Yearbook, Volume, 1995-96, pp 273-289; Democratic Control of Armed Forces, Handbook of the Sociology of the Military, York, Kluwer Academic, 2003; Moscow Document on the Human Dimension 1991, OSCE New University Press, 1991.

³ Институт за упоредно право (монографија 154) ПРАВНИ АСПЕКТИ РЕФОРМЕ СИСТЕМА ОДБРАНЕ, Београд, 2004; Geneva center for the democratic control of armed forces (DCAF) – Document No. 3 Geneva, February 2003; DCAF и Интерпарламентарна унија – Приручник за посланике бр 5, ПАРЛАМЕНТАРНИ НАДЗОР БЕЗБЕДНОСНОГ СЕКТОРА, 2003.

контроле Војске у посебном ставу Уставне повеље, затим у Стратегији одбране, Белој књизи одбране, Закону о службама безбедности и Закону о учешћу професионалних припадника Војске СЦГ, особља цивилне заштите и запослених у органима управе Савета министара у мировним мисијама и другим активностима у иностранству.

Термилошке назнаке

Демократија, као појам и као модел интеграције и поретка, од античких дефиниција о облику власти као „владавини народа“ („*demotoc-ratia*“), па до либерално-грађанских тумачења која под „демократијом“ подразумевају оне државе које као своје вредности, уз једнакост и народни суверенитет, прихватају и конституционализам „са принципима правне државности, представничког система, гаранције основних људских права, заштите мањина, а понекад и поделу власти“⁴, део је наших разматрања. Она је сегмент много општијег појма политике, па је потребно дати и њено термилошко одређење. Аристотелово одређење политике (*polis* – старогрчка реч за „град“, „државу“), као начин живота грађана (*civitas* - грађани), у средишту има човека као делатно политичко биће, а „делатно живети“ значило је трагати за оним што је добро, праведно и корисно за целу заједницу. Рат је увек био „продужетак политике другим средствима“, а од тога да ли једна заједница води праведне и одбрамбене ратове или неправедне и освајачке – било је јасно о каквим се друштвима, односно државама и политикама владајућих елита ради. Војска је, стога, нужно била политичка творевина и истовремено инструмент те политике, а с друге стране, она је фундаментална институција сваке државе, гарант њеног опстанка и развоја.

Демократска контрола оружаних снага је стога, заједничка карактеристика свих развијених западних демократија, уз извесне националне специфичности. У тим државама институције власти на истој инстанци разматрају положај и улогу свих субјеката националне безбедности, па се тако под „истим кишобраном“, тј. на националном нивоу, цивили координирају и контролишу тзв. одбрамбене снаге и снаге безбедности: војску, полицију, жандармерију, граничне јединице, јединице цивилне заштите, службе безбедности и слично, с тим што извршни органи, којима руководе цивили, постоје за сваку институцију посебно. У таквој констелацији односа, употреба појма демократска контрола оружаних снага најчешће се односи на војску.

На основу Уставне повеље Србије и Црне Горе, ове ингеренције су у нашој држави подељене између државне заједнице, чије институције контролишу Војску и војне безбедносне службе, и република

⁴ Robert A. Dahl- *After the Revolution?* – New Haven and London, Yale New Universiti Press

чланица чије институције контролишу све остале облике оружаних снага, значајне за безбедност и одбрану Републике Србије и Републике Црне Горе. Стога ће се у овом раду разматрати само могући и применљиви механизми демократске контроле Војске Србије и Црне Горе на нивоу државне заједнице.

Цивилни и војни експерти страних земаља, посебно они из Женевског центра за демократску контролу војске (DECAF), више пута су, у својим излагањима на семинарима код нас и у иностранству, истicali суштинску разлику која постоји међу појмовима: **демократска контрола, цивилна контрола и парламентарна контрола војске**. Ови се појмови не разликују само по општости и садржају, него од њиховог избора и употребе у политичком животу земље зависи и курс зацртаних реформи у систему безбедности и одбране. Зато је том проблему посвећена посебна пажња и упоредном анализом наведених земаља уочене бројне специфичности, али и неке заједничке карактеристике.

Демократска контрола војске ***(Демократска контрола оружаних снага)***

Све земље са демократским типом уређења, без обзира на то да ли се ради о парламентарним демократијама, председничким системима или уставним монархијама, свој концепт демократије заснивају на принципу поделе власти на законодавну, извршну и судску власт. Наведене институције у својој надлежности имају инструменте демократске контроле војске, али се изворно појам **демократске контроле војске** односи на целокупан јавни сектор, не само на репрезенте демократски изабраних органа власти у друштву, него и на невладине организације, научне за институције и медије, а у крајњој инстанци – непосредно на грађане у целини. У том систему неспорно је да најважнију улогу има парламент и његови одбори и комисије или посебно основани институти омбудсмана.

Као што смо већ истакли, предуслов за изградњу демократске контроле војске је владавина закона, политички консензус око националних циљева и изградња стабилних институција друштва. Ако се демократска контрола војске остварује у таквом друштвеном амбијенту, она подразумева не само надзор над војском, него и изградњу мостова сарадње између јавности, државних органа и војске. Постоје различити примери сарадње представника тих структура, од заједнички организованих семинара и израде нацрта закона, па до праксе неких земаља, попут САД, да у парламентарним одборима који се баве одбраном или питањима ратних ветерана и инвалида седе и учествују у раду и репрезенти тих структура друштва, док је у Немачкој, Холандији и Шведској примећено да је увођење института омбудсмана

за одбрану (опуномоћеник за оружане снаге при Бундестагу, парламентарни комесар) допринело повећању јавног поверења у одбрамбени сектор.

Цивилна контрола војске

У нашој јавности, нажалост, често се ставља знак једнакости између демократске контроле и цивилне контроле Војске, па их је потребно прецизно разграничити. Појам ***цивилне контроле***, произилази из појма демократске контроле, што значи да је нижи по степену општости. Он се, углавном, односи на контролу оружаних снага од стране цивила, како појединаца у улози врховног команданта (у монархијама најчешће суверен, у неким републикама председник државе, у другим председник владе, итд.) или министра одбране, тако и на различита државна тела која се баве одбраном, а у којима доминирају цивили (савет за одбрану, савет министара, те министарство одбране), затим на различите привремене и сталне комисије и инспекцијска тела.

Из наведеног произилази још једна важна терминолошка назнака, утолико важнија што је ушла у употребу у научним круговима и законодавним телима, а реч је о појму ***демократска цивилна контрола***, који је и са семантичког и са лингвистичког становиштва – плеоназам. Примера ради, на поменутим семинарима у Скупштини СЦГ и у Централном клубу Војске на Топчидеру, страни експерти су посебно истицали да је демократска контрола аутоматски и цивилна, док цивилна контрола не мора бити и демократска, на пример у ауторитарним режимима, деспотијама и олигархијама у којима цивили контролишу војску и стављају је у функцију тоталитарне владавине људима. Такође се може десити да цивил буде именован на функцију председника државе, председника владе или министра одбране без стручних компетенција или је, можда, посредни психопата или корумпирана личност, па се институт цивилне контроле над војском испољава у најнегативнијем виду и води ка њеној дестабилизацији, моралном посртању и разградњи или екстремном милитаризму.⁵

Парламентарна контрола војске (Парламентарна контрола система одбране)

Појам ***парламентарне контроле војске или парламентарне контроле система одбране*** (што је далеко исправније и прецизније појмовно одређење суштине наведеног процеса), као што смо већ истакли, саставни је и најважнији део демократске контроле војске, јер

⁵ Са тим ставовима Адзеја Каракошке из DCAF-а и др А. Беблера из Словеније слаже се и др Јован Ђирић, приређивач монографије бр. 154, Института за упоредно право на стр. 8–9.

се посланици бирају, у већини земаља на непосредним изборима, а тиме их грађани опуномоћују својом политичком вољом да одлучују о свим битним питањима заједнице, па самим тим и о безбедности и одбрани земље. Парламент, као највише законодавно тело у свакој земљи, своју функцију демократске контроле над системом одбране врши преко: политике одбране, ванредних и редовних контрола у МО и војсци које обављају делегације парламентарца, разматрањем и усвајањем закона, разматрањем и изгласавањем буџета, а у неким земљама и вођењем кадровске политике и институцијом „опуномоћеника парламента“ (омбудсмана).

Политика одбране

Парламент врши демократску контролу система одбране, а тиме и војске, најпре надзором над политиком одбране коју спроводи министар одбране као представник извршне власти у тој области. У многим парламентима министар одбране подноси редовне извештаје на почетку и на крају свог мандата или када брани предложени концепт реформи и улагања средстава у поједине области развоја.

Поред тога, министар одбране или његови помоћници одређеног ранга могу бити позвани на састанке Одбора за безбедност и одбрану да одговоре на питања чланова тог одбора и дужни су да доставе на увид сва документа која потражују чланови тог одбора, осим оних са ознаком „строго поверљиво, војна тајна“.

Ванредне и редовне контроле парламентарца

У демократским државама све институције војске – од војних база, па до министровог кабинета могу бити предмет редовне или ванредне контроле парламентарца. У већини земаља, изузетак од тог правила представљају војне обавештајне и безбедносне службе и документа која носе поменути ознаку „строго поверљиво, војна тајна“ и у тим случајевима се разрађују посебне процедуре унутрашње контроле и механизми спољне демократске контроле, који су, најчешће, прецизирани у посебним правним актима, у којима се предвиђају и одговарајуће санкције за прекршиоце тих прописа.

Закони

Следећа област парламентарне контроле је можда и најзначајнија – законодавство, јер парламенти или скупштине у већини земаља имају законодавну власт. Од тога каква је регулатива зависи и уређење проблема парламентарне контроле система одбране, а тиме и војске, односно колико је она свеобухватна и ефикасна. Већ смо истакли

да законска акта која се односе на војску разматра и усваја парламент, посредством Одбора за законодавство, док је доношење подзаконских аката најчешће у надлежности министра одбране.

Буџет

Буџет је врло важан механизам парламентарне контроле војске, јер се доношењем закона не исцрпљују сва средства контроле. Парламент је управо онај орган који најнепосредније и најцеловитије врши надзор и над расподелом и потрошњом буџетских средстава, при чему издвајања за војску у свим државама света представљају значајну ставку. Одбори за буџет су она тела у парламенту у којима се врши усклађивање између армијских потреба и државних могућности, и то кроз расправу чланова одбора и стручних финансијских служби из војске, пре него што се тај проблем изложи општој дебати и усвајању предлога у парламенту. При томе је важно напоменути да наведене земље из окружења и источне Европе нису улазиле у процес транзиције и реформе система одбране без обезбеђења значајних финансијских средстава неопходних за професионализацију и модернизацију војске, као и за социјално збрињавање вишка војног кадра. При томе се показало да је буџетирање, и на тај начин демократска контрола војске, значајан инструмент усмеравања њеног даљег развоја и да је увек двосмеран процес: с једне стране рестрикција, а с друге стране – улагање у безбедну будућност.

Кадровска политика

Иако то код нас није пракса, у неким западним земљама разматрање кандидата и постављање високих службеника у министарству одбране, као и именовање генерала, у надлежности је парламента, али је у већини случајева то у надлежности владе.

Омбудсман

Иако није заступљен у пракси свих западних земаља, у парламентарној контроли војске вредан пажње је – омбудсман. Већ је поменуто да парламенти Немачке, Холандије и Шведске именују омбудсман, који може бити опуномоћеник парламента за притужбе свих грађана на рад свих органа управе (на пример, у Нигерији је он комесар за јавне жалбе) или уско специјализован само за оружане снаге (на пример, у Савезној Републици Немачкој)⁶.

⁶ Погледати опширније у материјалу „ВОЈНА ПРАВНА СЛУЖБА У САВЕЗНОЈ НЕМАЧКОЈ“, Београд, јун 2004. стр 10–12.

Омбудсман прима усмене и писмене жалбе свих припадника оружаних снага без обзира на чин, положај и статус или било ког грађанина који се жали на понашање конкретног припадника војске или војног органа. Овај опуномоћеник може имати своје просторије за рад у самом парламенту или изван њега. На основу истраге коју спроводи по сваком конкретном случају има право да саслушава све актере на које се притужба односи, укључујући и начелника Генералштаба и министра одбране, без посебног овлашћења парламента. О резултатима своје истраге сачињава извештај који подноси парламенту, који онда доноси одлуку да га публикује у јавности. Омбудсман, за разлику од инспектората и судова, нема могућности да изриче одређене дисциплинске и казнене мере и санкције, јер је његова функција више моралне природе.

Дакле, парламентарна контрола односи се на систем одбране у целини, а не само на његове оружане снаге или само на војску. То је и аргумент више да се добро промисли о називу планираног Закона о цивилној контроли Војске, поготово имајући у виду напред изнета запажања и ставове, јер је можда много сврсисходније донети Закон о демократској контроли система одбране, чији је саставни део и војска.

Досадашње активности ка демократској контроли Војске СЦГ

У Србији и Црној Гори до сада је предузет један број мера и активности на политичком и законодавном плану, које тек требају да дају конкретне резултате. Примера ради, у Уставној повељи, као највишем правном акту државне заједнице Србије и Црне Горе, наглашен је став да „Србија и Црна Гора има војску која је под демократском и цивилном контролом“. Даља операционализација овог става разрађена је у изради нових Закона о цивилној контроли војних обавештајних и безбедносних служби, Закона о контроли промета наоружања и војне опреме, Закона о учешћу професионалних припадника управе и Војске СЦГ, особља цивилне заштите и запослених у органима управе Савета министара у мировним мисијама и другим активностима у иностранству, те у нацртима нових Закона о одбрани и Закона о Војсци, чиме се стварају непоходни предуслови да Скупштина Србије и Црне Горе и њени органи и радна тела остварују своју централну улогу у вршењу надзора и контроле над Војском и осталим субјектима система одбране и сектора безбедности у целини. Важно је нагласити да војни експерти сматрају да би, у складу са искуствима из страних земаља, институт демократске контроле Војске требало темељно разрадити у оквиру поменутих Закона о одбрани и Закона о Војсци, те да нема потребе за доношењем посебних закона о овој области. Међутим, уколико чланови Одбора за одбрану и безбедност Скупштине СЦГ не буду тог мишље-

ња, приступиће се изради посебног закона о овој области. Има заговорника институције омбудсмана који, такође, сматрају да би његово институционално увођење у правни и политички систем државне заједнице требало пропратити доношењем посебног Закона о омбудсману. Све то актуелизује стару правничку дилему која се своди на питање – да ли квантитет закона значи и квалитативни помак у законодавству или се у шуми закона многе корисне замисли разводњавају? То ће, без сумње, бити дилема која ће у наредном периоду стајати и пред нашим парламентарцима и ОЕБС-ом, који су се ангажовали у припреми посебних студија на ову тему.

Затим, Уставном повељом државне заједнице Србије и Црне Горе извршена је подела овлашћења у области одбране између Врховног савета одбране, Савета министара и Министарства одбране. Врховни савет одбране и Савет министара су специфика нашег политичког система, без могућности за поређењем са страним искуствима. Колективни механизми врховне команде над војском, као што се може видети из праксе појединих западних земаља, нису честа појава, јер је врховни командант, на основу Устава, у републикама обично премијер, ређе председник републике, а у монархијама - монарх. Код наших теоретичара политичког система постоји критичан однос према институту колективног врховног командата, на основу негативног искуства из недавне прошлости када се колективно председништво СФРЈ, као врховни командант, показало неспособним да спречи избијање и оконча рат на простору бивше Југославије. Али, да тај механизам, за разлику од поменутог искуства, може бити и успешан, показује управо пракса и систем организације Врховне команде Северноатлантског савеза, па су то све искуства која треба имати у виду пре изрицања коначног вредносног суда. Чињеница је да Уставном повељом институционализована цивилна контрола Војске, јер се на свим функцијама државне заједнице Србије и Црне Горе, од Врховног савета одбране, преко Савета министара, па све до Министарства одбране на чијем је челу цивил, остварује ефикасна контрола и цивилни надзор над Војском, као прва претпоставка за знатно шири демократски надзор над системом одбране, који ће се, надамо се, у скорој будућности изградити.

Након што су више деценија системом одбране управљали професионални војници, наговештајем предстојећих демократских промена у Министарству одбране сматрало се довођење цивила на место министра одбране. Затим је уследило функционално и командно претпочињавање Генералшаба Војске Министарству одбране СЦГ, а у наредном периоду очекује се спровођење организацијских промена које ће наш систем одбране саобразити моделима демократских земаља, чланица Северноатлантског савеза. Дакле, након демократских промена у СЦГ, и изградње већег степена поверења, па и партнерских односа са суседима, од наше земље и Војске очекује се већа уло-

га у изградњи безбедносне архитектуре у региону и активно учешће у колективним институцијама за очување и изградњу мира у свету. Након распада биполарне поделе света, на основу процене о новој врти безбедносних ризика и претњи у 21. веку, у Србији и Црној Гори отпочео је процес потпуне трансформације система одбране и значајног смањења бројне величине мирнодопске Војске, као и процес усклађивања организације Министарства одбране и Генералштаба Војске са савременим организационим решењима која се примењују у европским државама. Тај реформаторски процес добија све организованiju форму покретањем процеса израде Стратегијског прегледа одбране, који ће послужити као основ за дугорочно планирање у систему одбране и за изградњу знатно мање, али мобилније, боље опремљене, обучене и ефикасније професионалне Војске СЦГ.

Доношењем Закона о службама безбедности и њиховим стављањем у надлежност председника Савета министара, ове службе су стављене под цивилну контролу и створени су значајни предуслови за изградњу потребног нивоа отворености и транспарентности у сектору безбедности.

Најновијим изменама Закона о Војсци, управо на предлог невладиних организација из цивилног сектора, омогућено је право на приговор савести, а на основу елемената садржаних у претходно донетој Уредби о цивилном служењу војног рока. У нацрту новог Закона о Војсци, опет на захтев цивилног сектора, предвиђено је знатно смањење војног рока и цивилног служења војног рока, а по први пут је понуђена могућност војним обвезницима у дијаспори да откупе обавезу служења војног рока у матици.

Измештањем рачунског центра из Генералштаба Војске Југославије у Министарство за одбрану, стварањем Управе за буџет при МО и применом новог модела прорачуна војних трошкова у коме су транспарентни сви издаци до нивоа чете, тј. појединачног војника, створени су услови да Савет министара и парламент државне заједнице Србије и Црне Горе имају пуну контролу над војним буџетом.

Ради пуне координације послова и задатака у процесу реформе система одбране и стварања материјалних претпоставки за његову реализацију извршено је формирање: Одбора за координацију реформе система одбране у Министарству одбране и Фонда за реформу и на том плану је интензивирана војно-дипломатска и међународна војна сарадња.

Нацрт Закона о демократској и цивилној контроли Војске Србије и Црне Горе

Док је у већини развијених западноевропских држава пракса да се демократској контроли војске посвети пажња у уставу, закону о одбрани и закону о Војсци, Србија и Црна Гора се определила да, пре

доношења устава државне заједнице и усвајања нових Закона о одбрани и Закона о војсци, приступи изради посебног Закона о демократској и цивилној контроли Војске СЦГ. Као што је већ речено, иницијатива је потекла од Одбора за одбрану парламента СЦГ, а непосредни реализатор посла била је трочлана група научника из невладине организације Центар за цивилно-војне односе. Иако је неспорно овај Центар иницирао више корисних расправа на ову тему, у сарадњи са ОЕБС-ом и Скупштином Србије и Црне Горе, ипак се чини да је тим за израду овог нацрта закона свакако требало да укључи и представнике Одбора за одбрану Скупштине СЦГ, Министарства одбране СЦГ и Војске СЦГ, Одбора за безбедност и одбрану скупштина република чланица, управа за одбрану република чланица државне заједнице, научних института, других невладиних организација, итд. На тај начин, уверени смо, били би превазиђени извесни недостаци, недоречености, па и парадокси које поменути нацрт садржи.

Примера ради, у члану 2 Нацрта се каже: „Демократска и цивилна контрола Војске заснива се на начелима уставности и законитости, поштовања људских и мањинских права и грађанских слобода, уставом утврђеног положаја државних органа у систему поделе власти...“ Међутим, све што следи из члана 3, став 2, у делу са седам изричитих забрана, своди се на грубо кршење основних људских и политичких права и слобода грађана. Тачније, чланом 3, став 2, обезбеђује се „политичка, интересна и идеолошка неутралност органа и институција Војске“, читавим низом забрана: 1. забраном утицаја на рад и одлуке цивилних власти“, што је у супротности са самим процесом доношења одлука и са унутрашњим руковођењем у систему одбране, где војни стручњаци имају обавезу и дужност да са становишта струке упозоре цивилне руководиоце, у првом реду министра одбране, али и чланове Врховног савета одбране или Одбора за одбрану Скупштине СЦГ на извесне недостатке у планирању војних потреба и снага и у управљању људским и материјалним ресурсима, што је, без сумње, утицај, али позитиван, на рад и одлуке цивилних органа власти. Затим, док је забрана деловања политичких партија и покрета у Војсци сасвим оправдана, то се не би могло рећи за став под 4, који се односи на „забрану присуствовања припадника Војске у униформи страначким, политичким и верским скуповима“. То би значило да би, када на пример, страни државник долази у посету нашој земљи, што је политички догађај највишег нивоа, гардистима и војном оркестру требало забранити присуство у униформи том политичком скупу.

Следећи логику те забране произилази да официри Војске СЦГ, укључујући и начелника Генералштаба, не би требало да се појаве у униформи при полагању венаца највећих страначких и државних лидера на Гроб незнаног јунака или при прослави Колубарске или Цер-

ске битке, прославе српске или црногорске државности, итд. Врхунац кршења међународних норми, пре свега Опште декларације о правима човека, коју је усвојила Генерална скупштина УН 1948. године и Пактова о основним грађанским и политичким правима и слободама, представља став 5. „забраном испољавања сопствених политичких, идеолошких и верских уверења у раду“. Ова крајње недемократска творевина креатора Нацрта поменутог Закона установљава две категорије грађана: грађане који су на одслужењу војног рока и грађане који су у надзорним и контролним телима – којима је све допуштено; и грађане који су професионални официри, подофицири, војници по уговору и цивилна лица запослени у органима и институцијама Војске – којима су забрањена основна људска права, као што је право на слободу мисли, говора и вероисповести. На то се односи и забрана бр. 6, којом се: „забрањује уношење политичких, идеолошких и верских садржаја у програме обуке припадника Војске, односно коришћења политичких, идеолошких и верских симбола и обележја“. Нема развијеније демократске државе на свету која у свој програм обуке не убацује политичке садржаје. Узмимо за пример Бундесвер, који има организовану политичку наставу не само за све професионалне припаднике оружаних снага Немачке, већ и за војнике на одслужењу војног рока. Политичко-историјско образовање служи припадницима оружаних снага Немачке да упознавањем сопствене и европске историје изграде вредносну скалу у оцењивању политичких питања, схвате узроке рата и насиља, сврху употребе оружаних снага и последице могућих мисија. Рецимо, теме политичких радионица Бундесвера у 2002. години биле су: Оружане снаге и демократија, Грађанин у униформи, Армија парламента (интеграција Бундесвера у парламентарне институције, на основу Устава), Заслуге Бундесвера у бројним мисијама и хуманитарним акцијама широм света, итд. Из тога јасно произилази да развијене државе не ограничавају политичка права својих припадника оружаних снага, него их проширују интеграцијом у демократске институције државе и усмеравају редовном едукацијом на свим нивоима. Код нас је, нацртом овог закона, тај процес управо обрнут.

Не знамо да ли су креатори забране ношења различитих симбола схватили, али под њихов удар би потпао не само крстић или полумесяц на ланчићу запослених у Војсци, већ и двоглави орао или лав са грба државне заједнице и грбова република чланица СЦГ, јер су то симболи са, не само хералдичким, него и историјским и државним значајем, али имају и своју идеолошку и политичку конотацију, а можда би се ова забрана односила и на звиезде-петокраке којима се означавају чиновни у Војсци, јер би могао да се утврди и њихов идеолошки, политички, али и верски садржај. Да до таквог апсурда забране не иду ни много демократскије земље од наше, може да послужи

пример државне заставе и војних обележја армије САД. Овом списку треба прикључити и 7. забрану „коришћења синдикалног и професионалног удруживања и деловања припадника Војске за остваривање интереса противних законским циљевима синдикалног и професионалног удруживања.“ Дакле, зато што постоји оправдана бојазан цивилног друштва од оружане или синдикалне побуне Војске или, у крајњем, војног пуча, а приоритет се забрањује припадницима Војске право синдикалног и професионалног удруживања! Синдикати припадника оружаних снага и њихово професионално удруживање и окупљање је, иначе, позитивна пракса у свим демократским земљама света. А код нас, већ годинама, припадници Војске своју децу не могу да обрадају новогодишњим пакетићима, не постоје касе узајамне помоћи, нити синдикалне набавке намирница по повољнијим ценама. Непостојање синдиката запослених у МО СЦГ аутоматски значи да се ти социјални интереси артикулушу негде другде, што може озбиљно да дестабилизује постојећи систем безбедности. Уосталом, има ли смисла говорити о професионализацији Војске, ако јој се забрањују професионална удружења?

Нацрт овог закона садржи и низ корисних и прихватљивих одреби које се односе на надлежности Одбора за одбрану Скупштине СЦГ, у члану 10, од тачке 6 до 14, али и новине, које предвиђају проширење надлежности тог Одбора на оно што је до сада било у надлежности извршне власти, пре свега министра одбране (члан 10. од тачке 14 до тачке 18) и судске власти (члан 21 и члан 22). Такође, непрецизно се дефинишу надлежности Врховног савета одбране у члану 14, Савета министара у члану 15. и министра одбране у члану 16, изостављањем Министарства одбране које је непосредно надређено органима и институцијама Војске, што, вероватно, проистиче из непознавања система унутрашњег руковођења системом одбране и командовања јединицама и установама Војске Србије и Црне Горе у рату и миру.

Закључак

С обзиром на значај ове области, наведеним активностима и иницијативама, као и другим чије је спровођење у току, стварају се услови за успостављање квалитативно нових цивилно-војних односа који треба да обезбеде пуну транспарентност војног сектора и могућност цивилног надзора над пословима одбране. У том процесу свеобухватне демократске контроле система одбране, уз ангажовање субјеката парламентарне или цивилне контроле, неопходно је и ангажовање стручне и најшире јавности. Стога би иницијатива за доношење посебног закона у овој области била још садржајнија уколико би се односила на демократску контролу система одбране, а не само на демократску и цивилну контролу Војске Србије и Црне Горе.

1. The Code of Conduct on Politico-Military Aspects of Security, OSCE Yearbook, Kluwer Academic, New York, 2003.
2. Misco Document on the Human Dimension 1991, OSCE, 1991.
3. Victor-Yves Ghebali: Code of Conduct on Politico-Military Aspects of Security, OESC, 1994, Sections VII and VIII (Democratic control and USE of Armed forces), DCAF DOCUMENT No.3, Geneva, February 2003.
4. Working group information, Ten years after: Democrations and Security challenges in South Eaast Europe, National Defence Academy Vienna, 2001.
5. Правни аспекти реформе система одбране, Институт за упоредно право, монографија бр. 154, Београд 2004.
6. Парламентарни надзор безбедносног сектора: начела, механизми и пракса, Женевски центар за демократску контролу оружаних снага и Интерпарламентарна унија (Приручник за посланике бр. 5), Београд, 2003.
7. Мирослав Хаџић (приређивач), Демократска контрола војске и полиције, Центар за цивилно војне односе, Београд, 2001
8. Мирослав Хаџић (приређивач), Цивилна контрола војске и полиције, Медиа центар, Београд, 2000
9. Biljana Vankovska: Legal Framing of the Democratic Control of Armed Forces and the Security Sector: Norms and Reality, DCAF and CCMR, Beograd, 2001.
10. Војна правна служба у Савезној Немачкој, МО СЦГ, Београд, 2004.
11. Лист „Војска“, чланци Чедомира Поповића о демократској контроли.

Појам и научна изграђеност геополитике

УДК : 32 : 355 . 47

др *Момчило Сакан*

У чланку се даје епистемолошко одређење геополитике као младе науке, са тежиштем на дефинисању и доказивању степена научне изграђености. Приказан је њен историјски развој са тежиштем на актуелизацији значаја геопростора на коме људи живе и раде и на компаративној анализи односа политичке елите у појединим земљама према својим геополитичарима и према геополитици уопште. Учињен је и критички осврт на нихилистички однос политичке елите у СФРЈ према геополитици и указано на последице које су из тога произашле.

Геополитика је дефинисана уз претходну комплексну (етимолошку, логичку, компаративну и другу) анализу израза и исказа који су се могли наћи у лексикографској и другој литератури. На крају, аутор даје своју дефиницију коју ваљано доказује и аргументује.

Доказивана је и научна изграђеност геополитике као науке преко њених конститутивних елемената, првенствено: предмета, теорије, језика и методе. Тежиште у овом делу дато је на експликацију предмета и елемента структуре научне теорије геополитике. Нарочито је указано на геополитичку поделу света према схватањима бројних геополитичара и на основне појмове који се користе у теорији геополитике. Основни појмови који се користе у геополитици су прво дефинисани, а затим комплексно објашњени.

Кључне речи: геополитика, аерократија, атлантизам, мондијализам, телурократија, таласократија, gimland, парадигма и геополитички код.

Геополитика је присутна од када постоје државе и друге заједнице људи. Она се прво појавила у пракси, у практичним поступцима вођења политике државе. Знатно касније, када и друге науке почињу да се осамостаљују и развијају, појављују се и писани материјали о геополитици и идеје о њеном издвајању у веома значајну и самосталну науку.

Значај геополитике непосредно произилази из значаја геопростора на којем људи и људске заједнице живе и раде. Тај геопростор је стално актуелан и има пресудан утицај на настајање, развој, кретање и нестајање појединаца, група људи, држава и других заједница. Људи су првенствено насељавали оне просторе који су им пружали највише могућности за живот и опстанак. Прве цивилизације појавиле су се у топлијим просторима, поред речних токова, на плодним и другим богатим теренима који су пружали најбоље услове за опстанак. Дакле, простор је одувек био и остао један од доминантних чинилаца развоја или пропасти одређених појединаца и група људи.

Простор, као значајан елемент у развоју и опстанку људи, у теорији се појављује од саме појаве писма и писаних материјала. Поред економских услова, био је и остао веома значајан фактор и у борбеним дејствима, односно као фактор сигурности опстанка или пропасти одређених група људи и цивилизација.

У првим писаном војним материјалима простор има веома значајну улогу. Чувени кинески војсковођа Сун Цу Ву писао је да земља обухвата раздаљине, велике и мале; опасност и безбедност; отворено земљиште и узане пролазе; изгледе за живот и смрт.¹ Он наводи да вешт борац заузима положај који онемогућава пораз..., да ће победити онај ко научи вештину заобилажења..., да се непријатељ не напада узбрдо и да му се не супротставља када крене низбрдо, да има путева којима се не сме ићи... положаја за које се не сме борити..., да се логује на узвишењима..., да вештина ратовања познаје девет врста земљишта и слично.²

Геопростор на коме се држава налази и онај којим је окружена значајан је за постојање и развој сваке државе. Тај значај је у прошлости био знатно израженији, јер су физичка освајања и физичка контрола територије и њених природних ресурса били основно мерило снаге једне државе и једна од основних одлика њене геополитике. Зато није чудно што су у некадашњим политичким теоријама географијом објашњавана скоро сва дешавања у међународној политици. У анализи сваке државе најчешће се полазило од: локације, величине територије, рељефа, прилазних праваца, интересних зона, сфера утицаја, тампон зона и слично. Такво наглашавање значаја географског амбијента предодредило је настајање геополитике као самосталне науке.

На развој геополитике, и схватања њене улоге и значаја, битно су утицали техничко-технолошки развој и нова научна открића, нарочито открића средстава за транспорт људи, роба, убојних средстава и слично. Са појавом железнице међају се и схватања о значају копне-

¹ Сун Цу: Вештина ратовања у: Расправе о ратној вештини, ВИНЦ, Београд, 1991, стр. 17.

² Исто, стр. 17-39.

ног простора, са појавом бродова на парни погон појављују се и бројне теорије о контроли водених површина и обалног подручја. Авиони, ракете, космички бродови и сл. битно утичу на промену геополитике и геополитичке теорије.

Геополитика је, дакле, присутна од када постоје људске заједнице, али се она полако одваја у самосталну научну дисциплину тек у 18. и почетком деветнаестог века. Творци копнених, поморских и ваздухопловних стратегија, као што су Билон, па и Клаузевиц и Жомини; Мехен, Мичел, Дует и други уједно су и геополитичари, без обзира на чињеницу да они тога нису ни били свесни. Међутим, реалним творцима геополитике сматрају се Фридрих Рацел, Рудолф Кјелен, Хелфорд Макиндер, Алфред Мехен, Видал де ла Блаш, Николас Спајкмен, Карл Хаусхофер, Карл Шмит, Петар Николаевич Савицки и други.³

У периоду после Другог светског рата појављују се бројне геополитичке теорије и школе. Оне су, најчешће, регионално повезане, зависно од интересних сфера и региона којима су ти геополитичари припадали. *Амерички* и геополитичари-атлантисти су, без изузетка, развијали теорију о Америци као светској сили уз незнатне разлике. Једни су заговарали коначну победу Запада у геополитичком двобоју са Истоком. Други су сматрали да је потребно одређено приближавање, односно претапање два идеолошка лагера у нешто заједничко и успостављање Светске Владе. Таква ситуација проузроковала је појаву посебног правца у геополитици – „*геополитику мондијализма*“⁴, односно учење о „*новом светском поретку*“. Амерички геополитичари на њој раде од седамдесетих година, а први пут је обнародовао председник САД Џорџ Буш током рата у Персијском заливу 1991. године.

Европска геополитика након Другог светског рата практично није ни постојала као самостална наука. Једино је француски председник *Шарл де Гол* предузимао одређене мере на плану зближавања Француске континенталистичкој струји. Одатле је проистекла и чувена деголистичка теза – *Европа од Атлантика до Урала*. Та Европа је била замишљена као стратешки суверена континентална творевина – сасвим у духу умереног *европског континентализма*. То је проузроковало извесно осамостаљење Француске: њен излазак из Северноатлантског савеза, покушај да изгради сопствену геополитичку стратегију, актуелизирање унутаревропске француско-немачке сарадње и јачање веза са СССР-ом.

Европска геополитика, након дужег прекида, почиње да се актуелизује тек почетком седамдесетих година, у време када су геополитичка истраживања у САД постала изузетно популарна и када се уве-

³ Детаљније о првим геополитичарима и њиховим теоријама може се видети у: Дугин, А.: *Основи геополитики, Арктозея, Москва, 2000.*

⁴ Тај пројекат је добио назив „*мондијализам*“ – од француске речи „*monde*“ = „свет“.

лико стварају међународни савези и организације. Највећи број геополитичара појављују се као саветници и други стручњаци у међународним организацијама (НАТО, ОУН, итд). Они се у почетку углавном баве примењеним геополитичким истраживањима и не излазе ван оквира уских конкретних питања. Тек касније европски геополитичари полако почињу да заступају самосталну, претежно *регионалну геополитику* која се битно разликује од глобалних шема Макиндера, Мехена или Хаусхофера.

У СССР-у геополитика је званично сматрана фашистичком и буржоаском псеудонауком и, као таква, није ни постојала. Уместо ње развијане су додирне науке и научне дисциплине, као што су: стратегија, војна географија, теорија међународног права и међународних односа, географија, етнографија и друге. У то време, геополитику су развијали само маргинални дисидентски кружоци и појединци. Најистакнутији представник тог правца је историчар *Лав Гумиљов*, који је имао веома опрезан приступ. У својим радовима никада није користио термине геополитика и евроазијство, без обзира на чињеницу да се непосредно бавио том науком и да је објавио неколико значајних књига посвећених етнографској историји. Геополитика у Русији почиње нагло да се развија тек након распада Варшавског пакта и СССР-а, а после перестројке постала је једна од најпопуларнијих наука.

Геополитика је у нашој земљи, слично као и у СССР-у, званично сматрана фашистичком и буржоаском псеудонауком. Уместо ње развијане су друге, маргиналне науке и научне дисциплине. Интензивније интересовање за геополитику почиње тек од деведесетих година. Формирају се и институти геополитике и организују бројни симпозијуми. Међутим, уопштено посматрано, геополитика се не изучава са аспекта фундаменталних поставки и одређивања сопственог геополитичког кода, већ, пре свега, са аспекта критике геополитике великих сила, првенствено САД, и оправдавања ставова и практичних потеза тадашњег политичког руководства.

Дакле, савремене теорије геополитике развијале су се по географским регионима и оне се, у суштини, битно разликују. Геополитичари су, углавном, полазили са позиције интереса свјих држава, народа и региона и, у односу на то, постоје и одређене геополитичке теорије и школе које се условно могу поделити на: *савремени атлантизам, европске геополитичке теорије и неоевроазијство*. Нормално је да из таквих школа и прилаза геополитици произилазе и бројни проблеми који могу бити тема посебног истраживања. У овом чланку се само наводе проблеми у вези с дефинисањем и научном изграђеношћу геополитике и нуде одређени ставови у вези с њиховим решавањем.

Геополитика се у различитим писаним материјалима различито, а често и веома једнострано и погрешно дефинише, што донекле збуњује и ствара погрешну представу о тој релативно младој науци. Сам термин геополитика грчког је порекла (*gea* – земља, и *политики* – политика) и означава географију политике или политику простора.

Без обзира на то што и сам термин геополитика у великој мери одређује значење тог појма у лексикографској грађи се може наћи већи број сличних, али и различитих дефиниција. Карактеристичне су следеће:

1) Геополитика је „псеудонаучна теорија која тврди да социјално економске односе и развој државе одређују искључиво географски, физички, расни и сл. увјети; геополитику су усвојили њемачки расисти као државну теорију којом су оправдавали освајачке интересе хитлеровске Њемачке.“⁵

2) Геополитика је „наука о утицају географског положаја и физичке природе једне земље на њен друштвени и политички живот.“⁶

3) Геополитика је „разматрање политичких питања са географског гледишта, тј. имајући у виду целу Земљу; наука о утицају спољне природе на друштвени и политички живот.“⁷

4) Геополитика је „правац у схватању политичке географије који истиче да тло на којем живи један народ и на којем је организована држава игра пресудну улогу у организацији политичког облика друштва у вођењу државне политике...” ... „У суштини нема никакве потребе за појмом Г. јер је научно погрешна. Однос политике и географије проучава политичка географија..., а утицај географије на војне радње – војна географија.“⁸

5) Геополитика је „наука о утицају природе једне земље (географског положаја, климе, тла, воде и др.) и њене економско-друштвене, политичке и културне надградње на историјски развој једне нације и на њен међународни положај.“⁹

6) Геополитика је „теорија о утицају географског фактора на политику; студиј односа између природних добара и географије с једне стране и политике државе с друге стране“.¹⁰

⁵ Клаић, Б.: Рјечник страних ријечи, Зора, Загреб, 1962. стр. 522.

⁶ Миђуновић, Љ.: Савремени лексикон страних речи, КЗНС, Нови сад, 1988. стр. 121.

⁷ Вујаклија, М.: Лексикон страних речи и израза, Просвета, Београд, 1966, стр. 175.

⁸ Војна енциклопедија, том 3, Издање редакције војне енциклопедије, Београд, 1972, стр. 206-207.

⁹ Мала енциклопедија „Просвета”, Општа енциклопедија, четврто издање, том 1, „Просвета”, Београд, 1986, стр. 505.

¹⁰ Лексикон Југословенског лексикографског завода, А-Ж, ЈЛЗ, Загреб, 1974, стр. 312.

7) Политичка географија изучава „политичке аспекте географских феномена“, а геополитика „географске аспекте политичких феномена“, тј. утицај географских чинилаца на политички живот. Наводе се три врсте геополитике: „1) геополитика средине, која истиче чињенице физичке и економске географије посматране као повољне прилике или ограничења са специфичним циљевима; 2) просторна геополитика, која наглашава дистрибуцију у просторни положај и, особито, геостратешки чинилац; и 3) интелектуална геополитика, која изучава не само геополитичке чињенице већ и геополитичку мисао – концепције и предвиђања геополитичке стварности као постојеће или као идеала будуће реализације“.¹¹

Поред лексикографске грађе и у другим теоријским материјалима постоји већи број различитих дефиниција.

Тако, на пример, *Рудолф Кјелен*, један од првих геополитичара и аутора дефиниције геополитике истиче: „Геополитика је наука о држави као географском организму или појави у простору: дакле држава као земља, териториј, подручје или, најизразитије, као пространство. Као политичка зnanост имаде она постојано у виду државно јединство и хоће да доприноси разумевању бића државе; дочим политичка географија студира земљу као пребивалиште људских заједница у односима к осталим својствима земље“.¹²

Александар Дугин, такође, наводи да је геополитика област знања и наука која се бави „субјективно-објективним организмима“ који имају свој особени микрокосмос и макрокосмос. Она се, према његовом мишљењу, испољава „као крајње аналитичко разлагање и објашњење бројних цивилизацијских процеса који остају необјашњени у чисто политичким, економским или натуралистичким терминима.“¹³

Ален Жокс, такође, наводи да је геополитика посебна друштвена наука која означава „синтезу историје, земаљског простора, моралних и физичких снага једне заједнице која је тако смештена у хијерархији моћи, према месту које заузима или, боље рекавши, које јој је по вредности одређено.“¹⁴

Поред наведених, постоји и један број теоретичара који заступају ставове да геополитика није наука, већ научна дисциплина.

Тако, на пример, *Миломир Степић* наводи да је геополитика „научна дисциплина која проучава улогу и значај *физичко-географских и друштвено-географских* чинилаца у политичким појавама и процесима.“¹⁵

¹¹ The Encyclopedia Americana, International Edition, Vol. 12, American Corporation, New York, 1971, p. 508.

¹² Кјелен, Р.: Држава као животињски облик, „Ј.Б. Ђурђевић“, Београд-Сарајево, 1923, стр. 38.

¹³ Дугин, А.: Метафизика континента: од сакралне географије ка геополитици, у: Тајна Балкана, монографија о геополитици, исто, стр. 79.

¹⁴ Pierre M. Galois, Geopolitique: Les voies de la puissance, PLON/FEDN, Paris, 1990, p. 27.

¹⁵ Степић, М.: Појмовник геополитике, „Геополитичка раскршћа“, бр 1/2000, Београд, стр. 76.

Слично њему, и *Роберт Стојкерс* наводи да је геополитика синтетичка дисциплина „која обједињује политичку стратегију са чисто научним елементима...“¹⁶

На основу наведених дефиниција може се закључити да је геополитика у нашој лексикографској литератури углавном погрешно и једнострано интерпретирана. Она је, понекад, интерпретирана само са аспекта њене злоупотребе, односно коришћења у освајачке и агресивне сврхе, а не као науке која чврсто стоји на споју између географије и политике. Посебно је неприхватљив став да је геополитика квазинаука, научно погрешна и да нема потребе за њеним изучавањем. Неки то, нажалост, чине и данас, узимајући у обзир само оне ставове немачких геополитичара из којих је изведена чињеница да је геополитика, као синтетска наука, послужила као оправдање за империјално-националистичку доктрину Немачке у Другом светском рату.

Без обзира на наведене ставове, геополитика се, као наука, све више изучава и прихвата и у нашој земљи. Она је, неутрална. Не може се прихватити став да је геополитика погрешна, али се зато са сигурношћу може тврдити да прилаз геополитици, као науци, може бити научно исправан или погрешан.

Из наведених дефиниција се, такође, може видети да постоје два екстремна, у суштини погрешна прилаза схватању значаја и улоге геополитике. Први се односи на ставове појединих немачких геополитичара који оправдавају националистичке и фашистичке освајачке претензије и насилно ширење националних држава као живих организама. Други се односи на нихилистичке ставове појединих теоретичара у земљама источне Европе, првенствено према геополитици. Такав однос према геополитици, као синтетичкој, веома значајној и модерној науци, у непосредној је вези са судбином народа у тим државама и последицама које су, због неразумевања геополитике и наглих геополитичких промена у свету, Европи и унутар њихових држава, настале. Вероватно је то и последица недостатка ваљаног *геополитичког кода*, односно анализе стања и одређивања сопственог места у односу на геополитичко окружење и промене на локалном нивоу и у међународној заједници.¹⁷

На основу наведених дефиниција се, такође, може закључити да је термин геополитика веома добро одабран за одређење значења појма. Термин геополитика састоји се од два дела и односи се на спој

¹⁶ Стојкерс, Р.: Теоријска панорама геополитике, у: Тајна Балкана, монографија о геополитици, друго допуњено издање, студентски културни центар, Београд, 1995, стр. 17.

¹⁷ Детаљније о геополитичком коду и геополитици као науци може се видети у: Килибарда, З, Шарановић, Ј.: Геополитика Русије од експанзионизма до дефанзиве, чланак у: Војно дело 6/2001, Београд, 2001, стр. 39-57.

географије и политике. Из тих дефиниција се, такође, види да је геополитика наука која се бави проблемима вођења политике у односу на геопростор државе и Земље у целини. Прецизније речено, геополитика је „наука која се бави просторним политичким односима и везама између (и унутар) држава и нација и других територијално-политичких творевина, затим просторном расподелом и структуром политичке моћи по кључним светским регионима и средствима и поступцима за стицање и јачање моћи државе, зависно од природне средине, географских и политичких чинилаца, као и укупним просторним аспектима свих политичких и друштвених феномена.“¹⁸ То је једна савремена и уопштавајућа наука која има додирне тачке са многим другим наукама и научним дисциплинама. Синтетизовано посматрано, она је у непосредној вези и (или) обухвата: одређени поглед на свет; геополитичку филозофију; филозофију међународних просторних политичких односа; начин промишљања и истраживања геополитичких појава, процеса и односа; политику простора; политичку стратегију; умешност и вештину државништва или државничко политичко умеће и вештину владања; географију, историју, демографију, етнографију (научну дисциплину о животу, веровањима и обичајима једног народа), религију, екологију, социологију, спољнополитичку стратегију и друге научне дисциплине које су значајне за вођење политике и борбе за опстанак и напредак државе и остваривање државних интереса. Геополитика спаја различите традиционалне науке и научне дисциплине – од теорије права до културологије, од социологије до војне стратегије, од науке о религији до економске анализе, од етнологије до психијатрије. Таква синтетичка наука је у савременим условима врло значајна.

Геополитика, дакле, постаје једна од најзначајнијих модерних и комплексних наука. Она постепено себи крчи пут ка најширим слојевима јавности, претендујући на то да постане незамењиво, најважније оруђе за објашњавање политике савременог света, без обзира на појединачна екстремна мишљења. Она није догма, нити зборник једном заувек утврђених истина. Она је наука која има своју теорију са релативно стабилним елементима структуре, али има и веома нестабилне елементе који свакодневно захтевају непрекидну критичку анализу и корекцију. Та њена релативна нестабилност, променљивост и могућност развоја у свим смеровима чини је привлачном за бројне научнике – геополитичаре који су спремни да се свакодневно суочавају са новим изазовима које те нагле промене доносе.

Термин геополитика, у последњих неколико десетина година, стално је присутан у скоро свим средствима јавног информисања, без обзира на то да ли му појединци придају одговарајући значај или не.

¹⁸ Зорић, М.: Држава и геополитика, чланак у: Војно дело 4-5/2001, Београд, 2001, стр150.

Такви трендови наставиће се и у будућности, чак и у оним земљама које су, пре само неколико година, имале веома негативан став према тој младој и веома значајној и релативно добро изграђеној науци.

Научна изграђеност геополитике

Да би се могла установити научна изграђеност геополитике као науке потребно је поћи од општих теоријских ставова о изграђености конститутивних елемента науке уопште, а затим то, дедукцијом, пренети на подручје геополитике. Према општим методолошким и филозофским ставовима, да би се одређено подручје људског знања могло назвати науком потребно је да има изграђен одређени број конститутивних елемента. Основни су: предмет, теорија, језик и метода.¹⁹

1) Под **предметом геополитике** подразумева се вођење политике у одређеном (најчешће државном) геопростору и на Земљи уопште. Дакле, геопростор и политика која се у том геопростору води је подручје интересовања геополитике, али су проблеми у тој области доминантни. Конкретније речено, подручје интересовања геополитике односи се на разматрање: државних граница и просторних односа државе са другим државама и политичким заједницама; проблема државног управљања територијом и њеним политичким организовањем; питања одбране и заштите државног простора; проблема државне политике, међународних односа, безбедности и одбране, стицања и расподеле укупне моћи у свету и појединим регионима; активности међународних организација и регионалних споразума, војних савеза и других чинилаца и њихових утицаја на међународне односе и међународно право, затим на поједине државе и групе држава (нарочито у погледу ограничења суверенитета и измене државних граница; проблема регулисања модалитета коришћења мореуза и пролаза и свих других врста светских комуникација, утврђивања правила понашања и слично). У предметну област геополитике сврставају се и процеси и актери одлучивања и околности у којима се те одлуке доносе, реали-

¹⁹ Група аутора: Методологија ратне вештине, Секција за штампање и умножавање ЦВШ ВЈ, Београд, 1996. стр. 29-38, Милошевић, Н, Милојевић, С.: Основи методологије безбедносних наука, Полицијска академија, Београд, 2001, стр. 4-15.

Академик Михаило Марковић наводи више конституенаса високоразвојене науке. То су: (а) „...утврђено подручје стварности на које се односе искази дате науке...“; (б) „...изграђен језик, комуникабилан за све људе који у датој науци раде...“; (ц) „...известан број хипотеза које су од кључног значаја за дату науку и које могу послужити као премисе у циљу теоријског заснивања резултата каснијих истраживања – морају бити проверене до те мере да их можемо сматрати законима...“; (д) „...једна наука треба да већ располаже методама и техникама истраживања које су адекватне за решавање њених проблема и које су опште прихваћене од научника који у њој раде...“ (Марковић М.: Филозофски основи науке, БИГЗ, Генес-с штампа, Просвета, Српска књижевна задруга, Београд, 1994, стр. 16-17)

зација споразума и уговора, формирање тампон-зона и коридора, успостављање демилитаризованих зона, војних база и стратегијских упоришта и ослонаца. Дакле, геополитика има јасно изражен предмет и са тог становишта не постоје проблеми њене изграђености као науке.

2) **Теорија геополитике**, као и теорија других наука, може се дефинисати са ширег и ужег становишта. Под теоријом геополитике уопште може се подразумевати све оно што је у области вођења политике у функцији геопростора сазнато мисаоно-сазнајном делатношћу људи и записано, или на неки други начин исказано и забележено и служи као ослонац за унапређење људске праксе. То су потпуна и непотпуна, научна и ненаучна, истинита и неистинита, доказана и недоказана, и друга знања заснована на предметном, мисаоном, садржајном и логичком промишљању.

Теорија геополитике не испуњава све логичко-методолошке захтеве о сазнању и истраживању, нити је научно заснована, али се у оквиру ње налазе и научне теорије (или елементи њихове структуре). Теорија уопште садржи све врсте знања о одређеном подручју стварности: митска, идеолошка, здраворазумска, искуствена, али и научна знања до којих се дошло применом научних метода у процесу истраживања. Теорија геополитике се, углавном, ослања на чулно сазнање, али садржи и оне теорије (или елементе њихове структуре) које су научно фундиране. Теорија геополитике није систематизирана и методична, али садржи и одређене елементе који то јесу. Она је привременог карактера и односи се на конкретне предмете и услове.

Под теоријом геополитике у ужем смислу подразумева се само она врста теорије која има објективан, научни карактер (научна теорија), односно која објашњава појаве, предмете и процесе и омогућава дубљи захват ка сазнавању геополитичке стварности. Она је саставни део теорије уопште и садржи све оне елементе структуре који су научно доказани и верификовани кроз поступак научног истраживања. Научна теорија геополитике је средство којим се, на основу проверених научних принципа, закона или хипотеза, описују и објашњавају појаве и процеси вођења политике у одређеном геопростору. Она настаје као исходниште сложене мисаоне и практичне делатности људи и има двоструку улогу; представља процес сазнавања и истовремено резултат тог процеса. Она, такође, може егзистирати у два облика, као теорија геополитике као науке (метатеорија) и као конкретна теорија која се непосредно примењује у пракси вођења геополитике (примењена теорија).

Дакле, научна теорија геополитике је систематичнија, универзалнија и трајнија. Она је вишеструко повезана с праксом и садржи дубља научна сазнања, а и комплекснија је јер има изграђене све елементе структуре. То су: (1) предмет, (2) основни појмови (речник), (3)

основни ставови, односно принципи и постулати, (4) хипотезе, (5) научни закони и (6) теореме.

(1) **Предмет научне теорије** сагласан је предмету геополитике уопште, али у теоријском смислу речи. То је вођење политике у одређеном (најчешће државном) геопростору и на Земљи уопште и проблеми у тој области друштвене стварности посебно. Прецизније речено, подручје интересовања геополитике јесу: држава као геополитичка заједница и геополитички организам (пространство и геополитички положај државе, државне границе, политичко-територијалне промене и слично), региони као геополитички чворови и свет као геополитички систем, као и други проблеми који се односе на геопростор и политику у њему.

(2) У теорији геополитике постоји велики број **основних појмова**, као истоветних искустава разних људи која се константно везују за једну реч, а која служе као мерило за селекцију и класификацију огромне масе искуствених података са којима се људи свакодневно сусрећу. Највећи број појмова у теорији геополитике су општијег карактера, користе се и у другим наукама и научним дисциплинама. Међутим, постоји и један број појмова који се специјално и искључиво односе само на теорију геополитике. Такви појмови, на пример, јесу: **аерократија, атлантизам, мондијализам, телурократија и таласократија, rimland, геополитичке парадигме и многи други.**

(а) **Под појмом аерократија** подразумева се компонента силе у стратегији заснована на освајању ваздушног простора и његовом коришћењу ради **геополитичке експанзије**. Аерократија или **геополитика ваздушног простора** у принципу не постоји као пуновредна зато што је ваздушни простор и изнад копна и мора исти. Међутим, аерократија иде у прилог технички развијенијим земљама и земљама које имају веће могућности успостављања копнених и поморских база. Уопштено посматрано, освајање ваздушног простора у извесној мери је изједначило копно и море, зато што за авионе и ракете разлика између тих простора није од великог значаја. Међутим, појава носача авиона иде у прилог таласократији зато што одваја ваздушне базе од копна и чини их независним од квалитета Земљине површине. Развој авијације изменио је и планетарне размере. Земљу је учинио знатно „мањом“, а растојања између држава и континената – „краћим“. Слична је ситуација и са **етрократијом** коју савремена геополитика мора да разматра. *Етар* или **свемирски простор** све више добија на значају. Освајање космоса, програма звезданих ратова и слично, привилегија је технолошки најразвијенијих земаља.

Данас **аерократија** и **етрократија** представљају даљи развој управе таласократије. Западне земље су технолошки јаче и просторно „богатије“, што представља основни предуслов за освајање наведених геопростора. То даље доприноси удаљавању од копна не само у стра-

тешком, него и етичком, духовном и социјално-политичком смислу. Дакле, освајање ваздушне и космичке средине је наставак изричито таласократских тежњи и може се сматрати за највиши стадијум изразито атлантистичке стратегије.

(б) Атлантизам је сложени геополитички простор и појам супротан евроазијству који обједињава западни сектор људске цивилизације, односно земље-чланице НАТО-а. У геополитичкој теорији постоје две верзије савременог атлантизма. Једна је *песимистичка* за атлантизам, а друга *оптимистичка*.

Песимистичка верзија предвиђа стварање нових евроазијских блокова заснованих на цивилизацијским традицијама и трајним етничким архетиповима. Та верзија може се назвати *неоатлантизам*, а њена суштина се своди на наставак разматрања геополитичке слике света са становишта темељне двојности. Њен најистакнутији представник је *Семјуел Хантингтон*.²⁰ Он сматра да стратешка победа таласократије није потпуна. Није дошло до победе западне идеологије: либерал-демократије, тржишта и слично. Она је само тренутно остала без алтернативе, али то неће довести до аутоматског равнања читавог човечанства према универзалном систему атлантистичких вредности. Он сматра да ће код незападних народа убрзо почети да се испољавају цивилизацијске и геополитичке особености и да ће они још јаче осећати своју верску, националну и другу припадност. Хантингтон, такође, тврди да се, поред атлантистичке цивилизације која обухвата Северну Америку и Западну Европу, може предвидети геополитичко утврђивање још седам потенцијалних цивилизација. То су: 1) словенско-православна, 2) конфучијанска (кинеска), 3) јапанска, 4) исламска, 5) хиндуистичка, 6) латинскоамеричка и, могуће, 7) афричка. Али, те потенцијалне цивилизације ни издалека нису истоветне. Оне су јединствене само по томе што је смер њиховог развоја и обликовања супротан од атлантизма и цивилизације Запада. Он сматра да ће Запад и даље бити у сучељавању са другим деловима света и да његову формулу „*The West and The Rest*“ („Запад и сви остали“) треба узети као реалну и истиниту.

Оптимистичку теорију заступају представници мондијализма.

(в) Мондијализам је посебна идеологија која подразумева спајање свих држава и народа у једну планетарну творевину; успостављање „светске владе“; уништавање расних, верских, етничких, националних и културних граница (*One World* – јединствени свет). Основна суштина такве теорије је у томе да заступа становиште да је настала ера јединствене општечовечанске цивилизације, засноване на принципима либералне демократије и да је дошло време јединствености света. Та теорија се везује за име америчког геополитичара *Френсиса Фукујаму* који је написао програмски чланак речитог назива „Крај историје“.

²⁰ Samuel Huntington “Clash of civilisations” in “Foreign Affairs”, summer 1993, str. 22-49

Теорија мондијализма појавила се знатно пре коначне победе Запада у хладном рату.²¹ Њени корени потичу из утопијских покрета који воде порекло из средњег века и још даље прошлости. Представници тих покрета заступали су ставове о томе да ће у извесном тренутку историјског развоја доћи до окупљања свих народа света у јединствено Царство које неће знати за противречности, трагедије, сукобе и проблеме својствене обичној земаљској историји. Осим чисто мистичке, постојале су и рационалистичке мондијалистичке верзије, као што је, на пример, учење о „Трећој ери“ позитивисте Огиста Конта и друге.

Идеје о јединственој држави заступали су и комунисти, и поједини бизнисмени. Социјалистички и либерал-капиталистички мотиви су се често преплитали на основној идеји о обједињавању планете. Интересантно је и то да су угледне организације, као што су Лига народа, касније ОУН и УНЕСКО, биле наставак управо таквих мондијалистичких кругова који су имали велики утицај на светску политику.

Прве мондијалистичке организације појављују се крајем XIX века када је организована група за неометану трговину у читавом свету под називом „Округли сто“. У XX веку мондијалистичке организације често мењају називе и избегавају претерано појављивање у јавности. Тако су, на пример, постојали: „Универзални покрет за светску конфедерацију“, „Федерални савез“, „Крсташки поход за Светску Владу“ и други. Касније се стварају и три основне мондијалистичке организације за чије је постојање јавност Запада тек недавно сазнала. То су: „Савет за међународне односе“ (*Council on Foreign Relations*, скраћено *Ц. Ф.Р.*); „Билдербершки клуб“ или „Билдербершка група“; и „Тространа комисија“ или „Трилатерала“ (*Trilateral*). Оне су имале јединствену идеју водиљу: прелазак на јединствени светски систем под стратешком превласти Запада. Мондијалистички пројекат је, дакле, био јединствен, али су у оквиру њега постојале две основне теорије: теорија конвергенције и, условно речено, теорија мондијализације света према западном моделу.

Теорија конвергенције је најпацифистичкија и „најпомирљивија“ верзија мондијализма западних теоретичара, али и идеолошки основ на који су се позивали Михаил Горбачов и његови саветници у спровођењу перестројке. Она је развијена током седамдесетих година од групе „левих“ аналитичара под руководством Збигњева Бжежинског. Њена суштина је у томе што полази од тога да је идеолошку и геополитичку двојност хладног рата могуће превазићи путем стварања новог културно-идеолошког типа цивилизације који би био прелазни облик између социјализма и капитализма.

²¹ Детаљније о томе може се видети у: Дугин, А.: Основы геополитики, Часть 2, Глава 3, Арктозея, Москва, 2000.

После распада СССР-а и победе Запада појављују се нове теорије мондијализма које заступају јединственост света на западном моделу. Тако, на пример, Френсис Фукујама, почетком деведесетих година, објављује чланак под називом „Крај историје“ који се може сматрати идејном базом неомондијализма таквог типа. Он тврди да се човечанство од мрачне епохе „закона силе“, „мрачњаштва“ и „нерационалног менаџмента социјалне реалности“, кретало ка најразумнијем и најлогичнијем уређењу оличеном у капитализму, савременој западној цивилизацији, тржишној привреди и либерално-демократској идеологији.

(г) Појмови **телурократија** и **таласократија** настали су на основу географског устројства двојности планете и историјске типологије цивилизација. *Телурократија* се односи на копно (копнену моћ), а *таласократија* на море (поморску моћ). Те две геополитичке категорије су, према мишљењу геополитичара, у вечитој супротности. Генеза те супротности потиче од сучељавања трговачке цивилизације (Картагина, Атина) и војноауторитативне цивилизације (Рим, Спарта). Та подела је актуелна и данас, а двојност између таласократије и телурократије често се назива и сукобом између различитих цивилизација – *демократије* и *идеократије*.

Двојност између телурократије и таласократије исконски има карактер непријатељства. *Телурократија* (копнена моћ) везана је за фиксираност копненог простора, што је на цивилизацијском нивоу оличено у конзерватизму и строгим правним нормативима којима се потчињавају крупне људске заједнице – родови, племена, народи, државе и империје. Копненим народима страни су индивидуализам и дух предузетништва. Својствени су им колективизам и хијерархичност. За разлику од телурократије *таласократија* (поморска моћ) јесте тип цивилизације заснован на супротним смерницама – динамичности, покретности, склоности техничком развоју, трговини и слично. Његови приоритети су: номадство (нарочито морепловство), трговина и индивидуално предузетништво. Такав тип цивилизације се брзо развија, активно еволуира, лако мења спољна културна обележја, а да притом унутрашњи идентитет остаје непромењен.

Обично се, према Макинтеру и другим геополитичарима, зона *телурократије* поистовећује са унутарконтиненталним просторствима североисточне Евроазије (што се у општим цртама подудара са територијама царске Русије или СССР-а). Макинтер тврди да је за државу најповољнији централни, средишњи, географски положај. Са планетарне тачке гледишта то је *евроазијски континент*. У његовом центру је „срце света“ или *heartland* или средиште континенталних маса Евроазије које се поклапа са границама Московске кнежевине. Слично њему, и Карл Хаусхофер указује на нужност стварања „континенталног блока“ или осовине Берлин-Москва-Токио. То је, према његовом мишљењу, био једини прави одговор таласократији. С тим у

нези, он је писао да Евроазију није немогуће угушити све док њена два највећа народа: Немци и Руси на сваки начин теже да избегну међусобни сукоб сличан Кримском рату или оном из 1914. године. То је, према његовом мишљењу, аксиом европске политике. *Таласократија* се све јасније оцртава као приобаље евроазијског континента, Средоземни ареал, Атлантски океан и мора која са југа и запада заплускују Евроазију.

Карта света се, према Макиндеру и другим геополитичарима, дели на три геополитичке особености:

– *унутарконтинентални простори*, који се називају и „непокретна платформа“, хеартланд („срце света“), „географска осовина историје“. Они стабилно чувају телурократску цивилизацијску особеност;

– *унутрашњи или континентални полумесец*, који се назива и приобална зона, rimland, мекани слој, геополитичка граница, санитарни коридор и слично. То је геопростор интензивног културног развоја у којем су видљиве црте таласократије, уравнотежене многим телурократским стремљењима;

– *спољашњи или острвски полумесец* (неистражене земље, таласократија) са којима су могуће само поморске комуникације. Први пут се јавља у Картагини и трговачкој феничанској цивилизацији која је споља утицала на унутрашњи полумесец Европе.

Телуократија и таласократија, као два глобална типа цивилизације и културе, дуго су представљали двојност и на идеолошком нивоу – идеологија марксизма (социјализма) и идеологија либерал-капитализма. Дакле, постојала су јасно дефинисана два типа редукционизма: економски редукционизам свео се на сучељавање Смитових и Марксових идеја, а геополитички – на поделу свих сектора планете на зоне под контролом таласократије (САД) и телуократије (СССР).

(д) **Rimland** (унутрашњи полумесец, приобалне зоне) представља сложени простор који у себи потенцијално носи могућност да постане део било таласократије, било телуократије. То је најсложенији и културом најзасићенији регион. Утицај морске стихије подстиче његов активан и динамичан развој, а континентална маса врши притисак приморавајући енергију да се устроји. С друге стране, Rimland не представља само прелазну међусредину. То је врло сложена реалност са самосталном логиком која у огромној мери утиче на таласократију и телуократију. Rimland је активни субјекат у борби таласократије и телуократије са својом сопственом судбином која се, првенствено, разрешава на основу исхода геополитичке двојности.

Rimland је погранична зона, појас, област, а упоредо с тим и геополитичка граница која се не поклапа са границом између држава. За „силе мора“ та граница је обала, односно *појас* који залази у дубину копна. Таласократија види приобалне територије као потенцијалне колоније, појасеве земље који се могу одвојити од остале континенталне масе, претворити у упориште, односно стратешки простор. За

сам континент, насупротив томе, обала је граница, линија. Без обзира на то, *rimland* је посебна реалност, као граница-појас, с тим што њен квалитативни опсег зависи од тога који импулс има превагу у конкретном сектору – копнени или поморски. Океанске обале Индије и Кине представљају линије где опсег приобалних појасева тежи нули. У Европи, нарочито на Средоземљу, приобалне зоне су широки појасеви који задиру дубоко у континент. У последњих неколико година та граница се и даље помера на штету телурократије (скоро до Украјине).

(б) Термин **парадигма** често се користи у теорији науке уопште и геополитике посебно. У последње време се као нове парадигме у геополитици често наводе *мондијализација привреде* и *комуникације*, односно јединствен информациони систем. Због тога се намеће потреба да се значење термина парадигма потпуније објасни.

Термин којим се означава појам парадигма потиче из грчког језика и значи „образац, узор, узорак, примерак по коме се нешто ради“.²² Из те номиналне дефиниције у обичном значењу често се дедукује дефиниција да је парадигма основна или доминантна теорија у структури геополитике. Међутим, појам парадигма је знатно комплекснији. Под њим се, с једне стране, подразумева читава конструкција уверења, вредности, техника и слично, које деле чланови једне научне заједнице. С друге стране, под тим појмом подразумевају се „она конкретна решења загонетки која, употребљена као модели или као примери, могу да замене експлицитна правила као основу за решење преосталих загонетки нормалне науке“.²³

Историјски посматрано, сваки период у развоју једне науке карактерише се одређеним бројем владајућих теорија (парадигми) које чине окосницу науке тога доба. Те теорије су научницима нудиле модел према којем су истраживали, али и моделе евентуалних решења. Зато би се могло рећи да су те парадигме биле упућивачке, усмеравајуће, али и директивне. Дакле, те доминантне теорије и доктрине су, у одређеном смислу, служиле као основа за истраживање. Оне су истовремено биле и кочница за даљи развој због тога што није било једноставно променити устаљени начин мишљења и увести новину пред којом се налазе препреке научног и метафизичког карактера. Ова друга врста препрека нарочито је била изражена у догматизованим и тоталитаристичким системима где су владала диригована теоријска и практична решења и начини размишљања уопште.

Под појмом **нормална наука** подразумева се редовно стање науке (геополитике), у којем су теорија и истраживања засновани на одређеној стабилизаној парадигми која пружа дуготрајну основу за нор-

²²Мићуновић, Љ.: Савремени лексикон страних речи, КЗНС Универзитетска рјеч, страних речи и израза, Нови Сад, 1988, стр. 410-411.

²³Кун, Т.: Структура научних револуција, Нолит, Београд, 1974, стр. 239.

малан развој те науке и за правилну некритичку праксу. То је време када се истраживање у науци реализује плански и организовано путем тимских и индивидуалних истраживања и када резултати истраживања нису у супротности са том владајућом парадигмом. Прецизније речено, то је период када владајућа парадигма није у кризи, односно када се не виде друге парадигме које би могле да је угрозе.²⁴

Под појмом научна револуција, у ужем смислу, подразумева се замена старе парадигме новом. У ширем смислу, то су оне ситуације и процеси када се „неки нормалан проблем, који би требало да буде решив помоћу познатих правила и процедура, опире устаљеном начину истраживања“; када се део опреме који је замишљен за нормално истраживање не понаша „на унапред предвиђен начин“; ... „када професија не може више да избегне неправилности које подривају постојећу традицију научне праксе“; када „почињу неуобичајена истраживања која професију воде у најмању руку новом скупу принципа, новој основи за упражњавање науке“²⁵ и када се стари категоријални појмови и класификаторски низови у једној науци замењују новим. Дакле, како Кун синтетизовано истиче, научне револуције су неуобичајене епизоде у којима се одвија преокрет у професионалним опредељењима. Те епизоде сламају традицију и представљају допуне нормалној науци која ту традицију чува.²⁶

(3) Основни ставови у научној теорији геополитке најчешће се формулишу у виду аксиома, постулата и принципа, али и оних који не подлежу детерминизму. Стабилизовани ставови најчешће се односе на геопростор, а стохастички на свакодневне новине у релацијама унутар и између држава, региона и других заједница.

(4) Хипотезе, као одговори на решење проблема које треба истраживањем доказати, значајни су елементи структуре научне теорије геополитике. У суштини, скоро комплетна теорија геополитике је хипотетична, јер је окренута према будућности, односно будућем стању света.

(5) Научни закони су објективни, стални, општи и нужни односи међу појавама стварности у геополитици. Објективни су јер не зависе од људске воље; стални су, тј. константно делују у току извесног (обично веома дугог) интервала; општи су јер не важе само за појединачне случајеве већ за целе класе случајева (обично веома обимне класе), најзад, нужни су јер делују кад год су дати извесни услови.

²⁴Под појмом *нормална наука* Кун подразумева “истраживање које је чврсто засновано на једном или на више прошлих научних достигнућа, достигнућа за која нека научна заједница признаје да за неко време пружају основу за њену даљу праксу. Данас се о таквим достигнућима извештава, мада ретко у њиховом оригиналном облику, у научним уџбеницима, елементарним и вишим.” (Кун, Т.: Структура научних револуција, Нолит, Београд, 1974, стр. 50.)

²⁵ Исто, ..., стр. 45.

²⁶ Исто, ..., стр. 45.

Научни закони, као највиши облик научног сазнања, представљају „кичму“ научне теорије геополитике. Њихов значај је доминантан у целокупном процесу сазнања. У процесу сазнавања стварности и предвиђања будућих промена и кретања у геополитици имају незамењиву улогу. Помоћу њих се сазнавају и објашњавају општа и битна својстава одређене врсте појава; њихова суштина, везе и односи, а служи као путоказ у откривању нових чињеница. Научним законима проширују се научна сазнања, постављају основи за нове научне хипотезе, законе и друге елементе научне теорије геополитике. На основу научних закона пишу се теорије геополитике и унапређује практична делатност и стваралаштво у руковођењу групама људи, државама и заједницама земаља у одређеном геопростору.

Закони геополитке, као и сваке друштвене науке, веома су дискутабилни. Зато се често, уместо њих, користи термин законитост или закономерност, који има еластичније значење. Као основне законитости у геополитици могле би се навести: законитост настанка државе; законитост раста, развоја и успона државе; законитост све веће интеграције или дезинтеграције у држави; законитост преласка из хетерогеног у хомогено стање и обрнуто; законитост узajамног деловања власти, територије и становништва; законитост самоодржања своје егзистенције; законитост борбе државе за опстанак са другим државама (та борба је понекад повезана са борбом за геопростор, за превласт и сл.); законитост акције и реакције у држави – првенствено у сложеној и мултиетничкој и мултиконфесионалној; законитост односа снага у држави и светском геополитичком систему; законитост двојности стихија (Копно против Мора); законитост сталних промена и дуге. Дакле, у геополитици постоје бројне законитости или закономерности.

(6) Теореме су проверене научне хипотезе изведене комбинацијом осталих елемената научне теорије и елемената језика геополитике (речи, синтагми, реченица и параграфа). Оне могу бити изведене из претходно доказаних теорема или дедуковане из теорема вишег нивоа општости или теорија у целини. Оне нису механичка целица дедукованих или синтетизованих ставова већ нови квалитет у процесу сазнања и израде научне теорије геополитике. Могу бити мањег или већег степена доказаности и мањег или већег степена општости. Теореме нижег нивоа општости представљају основу за израду теорема вишег нивоа општости и теорија у целини, и обрнуто.

На основу анализе наведених елемената структуре може се видети да теорија геополитике постоји и да је у доброј мери изграђена и стабилизована. Она се изграђивала од настанка организованог друштва и друштвене заједнице. Првенствено се развијала на основу искуства из вођења политике у одређеним друштвима, државама и регионима, заједно са теоријама других наука. У геополитици, као и у

многим другим наукама, теорија је заостајала за праксом, што је и данас евидентно у појединим државама и регионима.

Примењена теорија геополитике знатно је развијенија од мета теорије. То се може видети из скоро свих теоријских материјала о геополитици, укључујући и оне који су се појавили у последњих неколико година. У том теоријским материјалима, кад год се пише о геополитици, пише се о широкој лепези проблема: политичких, просторних, етичких, етничких, професионалних, демографских, економских и других, али недостаје синтетизована теорија геополитике. Нарочито недостаје синтетизована теорија о геополитици, односно мета теорија геополитике.

У теорији геополитике постоје сви елементи структуре на основу којих се могу извести и одређене карактеристике. Евидентно је да у теорији геополитике постоје детерминистички (релативно) стабилizовани елементи, али је највећи део варијабилан, и подлеже непрекидном (скоро свакодневном) критичком преиспитивању.

Стабилизирани делови теорије геополитике углавном се односе на државу као геополитичку јединицу. Нарочито су изграђени елементи који се односе на: настанак, кретање, развој и нестанак појединих држава у одређеним геопросторима; класификацију држава по величини и пространству и њихове основне карактеристике (предности и слабости); облик државне територије (издужени, компактни, продужени, фрагментарни, сужени, пробијени и копнени); државне границе (природне и вештачке) и начине њиховог дефинисања; геополитички положај државе у односу на простор унутар државе и у њеном окружењу; типове држава према геополитичким критеријумима (поморске, континенталне и транзитне); типове геополитичког положаја држава (тампонски, положај у геополитичком окружењу, контактни или ивични, и централни) и слично.

Недовољно стабилizовани делови геополитике односе се на унутрашња кретања и промене у окружењу, било да је реч о суседним државама или о регионалним и међународним организацијама и заједници. Анализе те теорије у последњих десетак година указују, с једне стране, на њену непрекидну променљивост, а с друге – на инертност појединих геополитичара који нису могли пратити динамичне промене светске геополитике и чије теорије знатно заостају за реалним временом и потребама одређених народних заједница. Највећи број ставова о тој врсти теорије у нашим теоријски радовима односи се на критику геополитике наших потенцијалних противника. То се нарочито могло видети из критике националистички оријентисаних ставова у немачкој геополитици и критике геополитике великих сила, али нема довољно ставова који би се могли користити као основа за геополитичку стратегију наше земље и одређивање њеног геополитичког кода.

3) Под **језиком геополитике** обично се подразумева специфичан систем конвенцијом усвојених знакова који имају утврђено значење, који се могу мењати, међусобно спајати и замењивати по одређеним правилима, који не морају бити обавезно слични објектима које означавају, а који служе за споразумевање, комуницирање међу људима и изражавање мисаоног садржаја у геополитичкој сфери.

Језик геополитике се, током историје, стално развијао и усавршавао. Карактерише га висок степен одређености појмова, термина и значења, затим прецизност, јасноћа и комуникабилност. Међутим, он је истовремено и недовољно јасан за људе који нису упућени у геополитичку сферу или професију на коју се тај језик односи. Он се у геополитици користи за: постављање питања у тој области стварности; усмеравање и усклађивање човекове делатности на проучавању те стварности; откривање битних својстава и суштине објекта, појава и процеса и њихових веза и односа; саопштавање индивидуалних и колективних сазнања о геополитици и за примену тих знања у практичном вођењу државе и међународне заједнице.

4) Под појмом **методе геополитике** подразумева се целовит приступ истраживању. То је скуп научно верификованих сазнања, научно-теоријски и практично проверених правила и норми, мисаоних и практичних делатности, инструмената и поступака који омогућавају приступ предмету геополитике, указују на пут његовог истраживања са различитих аспеката и упућују на начин стицања нових научних сазнања и њихово интегрисање у јединствену теорију геополитике. Њену структуру чине: општи методолошки приступ истраживању, епистемолошки тј. научно-теоријски део и методолошко-технички део. Општи методолошки приступ је најатрактивнији и најзначајнији део метода. Најближи је теорији и представља интелектуално полазиште истраживача. У непосредној је вези са филозофијом и логиком и због тога га поједини методолози називају и логичким делом методе. Епистемолошки, односно научно-теоријски део обухвата основне научно теоријске поставке, фундаментална сазнања геополитике, категоријално-појмовно-терминолошки систем и извесна стандардизована и формализована, али проверена сазнања о истраживачком поступку. Методолошко-технички део обухвата сва она сазнања о емпиријским, неким општим научним и методама решавања оперативних проблема, техникама, инструментима, начину прикупљања података и начину истраживања у геополитици уопште.

Закључак

Геополитика је специфична наука која, спаја географију и политику. Није ни чисто политичка ни чисто географска наука, као што није ни чисто природна, ни чисто друштвена наука, мада јој многи

придају искључиво друштвени карактер. Она има и свој специфичан историјски развој, мада је била присутнија у практичним поступцима руководећих структура друштва него што је теоријски обликована и изграђена као наука.

Геополитика, као и друге науке, има своју теорију и праксу. Теорија геополитике проучава односе између физичког простора и унутрашње и међународне политике, развија моделе за просторну поделу света на кооперативне и компетентне делове и анализира како учесници интерпретирају политичке, економске и војне последице те поделе. У практичном смислу, геополитика државе или неке друге територијално дефинисане заједнице значи тежњу ка географски дефинисаним циљевима који су повезани са њеним економским и политичким положајем, њеном безбедношћу и културом. Дакле, то је свест о реалној властитој позицији, односно властитом *геополитичком коду* који означава субјективно схватање позиције сопствене државе, њених интереса, циљева, могућности и опасности којима је изложена. Ваљано практично деловање и прогнозирање будућих корака, поред релевантних објективних параметара о властитој позицији, обавезно подразумева и познавање и уважавање *геополитичког кода* релевантних политичких актера у ближем и даљем окружењу.

Геополитика је првенствено наука политичке елите, без обзира на то да ли је реч о позицији или опозицији. Она, у одређеном смислу, *представља кратак приручник господара*, уџбеник власти у којем се даје сажетак онога што треба имати у виду при доношењу судбоносних одлука, као што су: склапање савеза, започињање ратова, спровођење реформи, структурално престојавање друштва, увођење свеобухватних економских и политичких санкција, реформи и слично. Уопштећо речено: „*Геополитика је наука о томе како владати.*“

Литература

1. Pierre M. Galois, *Geopolitique: Les voies de la puissance*, PLON/FEDN, Paris, 1990.
2. The Encyclopedia Americana, International Edition, Vol. 12, American Corporation, New York, 1971.
3. Војна енциклопедија, том 3, Војна енциклопедија, Београд, 1972.
4. Вујаклија, М.: Лексикон страних речи и израза, Просвета, Београд, 1966.
5. Група аутора: Методологија ратне вештине, Секција за штампање и умножавање ЦВШ ВЈ, Београд, 1996.
6. Дугин, А.: *Метафизика континента: од сакралне географије ка геополитици*, у: Тајна Балкана, монографија о геополитици, друго допуњено издање, Студентски културни центар, Београд, 1995.
7. Дугин, А.: *Основи геополитики*, Арктозея, Москва, 2000.
8. Зорић, М.: *Држава и геополитика*, Војно дело 4-5/2001, Београд, 2001.
9. Килибарда, З, Шарановић, Ј.: *Геополитика Русије од експанзионизма до дефанзиве*, чланак у: Војно дело 6/2001, Београд, 2001.

10. Кјелен, Р.: Држава као животни облик, „Ј.Ђ. Ђурђевић”, Београд – Сарајево, 1923.
11. Клаић, Б.: Рјечник страних ријечи, Зора, Загреб, 1962.
12. Кун, Т.: Структура научних револуција, Нолит, Београд, 1974.
13. Лексикон Југословенског лексикографског завода, А-Ж, ЈЛЗ, Загреб, 1974.
14. Мала енциклопедија у „Просвета“, Општа енциклопедија, четврто издање, том 1, „Просвета“, Београд, 1986.
15. Марковић, М.: Филозофски основи науке, БИГЗ, Генес-с штампа, Просвета, Српска књижевна задруга, Београд, 1994.
16. Милошевић, Н, Милојевић, С.: Основни методологије безбедносних наука, Полицијска академија, Београд, 2001.
17. Мићуновић, Љ.: Савремени лексикон страних речи, КЗНС, Нови Сад, 1988.
18. Степић, М.: Појмовник геополитике, „Геополитичка раскршћа“, бр. 1/2000, Београд, 2000.
19. Стојкерс, Р.: Теоријска панорама геополитике, у: Тајна Балкана, монографија о геополитици, друго допуњено издање, Студентски културни центар, Београд, 1995.
20. Сун Цу: Вештина ратовања у: Расправе о ратној вештини, ВИНЦ, Београд, 1991.

Основни проблеми израде и примене Стратегијског прегледа одбране

УДК: 355.43 : 65.012.2 (497.11+497.16)

Пуковник проф. др Митар Ковач

Кроз дефинисање основних исказа о појму и чиниоцима Стратегијског прегледа одбране, као и организацији рада на изради и примени тог документа, у чланку су дате основне информације и сазнања, која су релативно нова за нашу теорију и праксу организационих промена система одбране и Војске. Та сазнања су у функцији разумевања суштине документа и схватање његовог значаја за реформу Војске Србије и Црне Горе, планирање и програмирање њеног развоја. Стратегијским прегледом одбране дају се прецизни параметри за програмирање и буџетирање процеса реформе, као и смернице дугорочног развоја система одбране и Војске до 2015. године.

Кључне речи: *стратегија, стратегијски преглед одбране, систем одбране.*

Увод

Процес реформе система одбране и Војске Србије и Црне Горе је у критичној тачки, па је свако његово заустављање, па макар оно трајало и веома кратко, штетно по Војску и њену способност да реализује нове мисије и задатке додељене Стратегијом одбране државне заједнице Србија и Црна Гора. Да би се изградиле способности за реализацију дефинисаних мисија и задатака неопходно је израдити и имплементирати Стратегијски преглед одбране, који је полазна основа за израду различитих планова и програма у функцији реформе Војске. Савет министара Србије и Црне Горе и Врховни савет одбране и владе држава чланица учествују у процесу управљања његовом израдом и обезбеђују му услове за имплементацију. Израда Стратегијског прегледа одбране не би требало да буде само обавеза Министарства одбране и Војске, јер они не могу, без учешћа других државних органа и институција да, утичу на све кључне услове неопходне за реализацију процеса, првенствено у фази верификације и примене документа.

Војске у државама у транзицији, које су се раније ухватиле у коштац са тако сложеним послом, биле су озбиљној кризи због утицаја деловања различитих чинилаца реформи. Узроци таквог стања су вишеструки и на њих није једноставно дати поуздане одговоре, али се основни разлози могу довести у контекст проблема који проистичу из

израде и имплементације Стратегијског прегледа одбране. Кроз анализу основних питања његове израде указује се на неке значајне проблеме, који су у надлежности различитих државних органа и институција.

Израда Стратегијског прегледа одбране још је актуелнија, јер се дешава у кључној фази реформе у сложеним друштвеним условима и веома ровитој безбедносној ситуацији. Вишедеценијском небригом држава Војска је дошла у позицију да убрзано троши своју организациону супстанцу, што може, ако се не предузму адекватне организационе мере, довести до непредвиђених и нежељених последица по будућност војне делатности. Било би опасно, национално и државно штетно, да се са одлагањем реформи Војска приморава да троши ресурсе који су на измаку, те да се систем препушта неконтролисаној ентропији. Проналажење „убедљивих разлога“ да се процес успори или да се поједине фазе тог процеса пролонгирају, веома је опасно по систем и, у суштини, представља кумулирани израз неспособности и намере појединца да не прихвате пројектована решења. Значајним учешћем државе у процесу управљања реформом Војске и непрекидним увидом у стање система правовремено и без значајнијих последица треба да се уклањају се испољени отпори на реформском путу.

Појам и чиниоци Стратегијског прегледа одбране

Стратегијски преглед одбране један је од најзначајнијих докумената у процесу реформе система одбране и Војске. У њему се дефинише прихватљиво решење између војних изазова, ризика и претњи, мисија и задатака и других чинилаца који опредељујући утичу на изградњу процењених способности. Израдом Стратегијског прегледа и дефинисањем претпоставки за његову примену реализује се део демократске контроле и парламентарног надзора, а држава верификује поуздан инструмент Министарству одбране за реформу система одбране и Војске. Кроз промену структуре запослених у Министарству одбране и законско дефинисање услова за нова организациона решења, изграђују се претпоставке за цивилни надзор, професионализацију и већу ефикасност Војске за извршавање утврђених мисија. У том процесу неопходна је помоћ других државних органа и институција на нивоу држава чланица и Србије и Црне Горе, као и подршка надлежних међународних институција и партнера.

Стратегијским прегледом утврђује се детаљна анализа стања система одбране и Војске, као и ниво способности за извршавање различитих задатака из домена мисије. Смисао података добијених анализом јесте да се омогући поуздано закључивање у процесу доношења одлука, у функцији програмирања организационих промена. Изградњом нових способности система одбране и Војске повољно се

утиче на креирање безбедносног окружења на регионалном и локалном нивоу.

За дефинисање кључног садржаја Стратегијског прегледа одбране, који се односи на пројектовање и изградњу нових способности, веома је битно утврдити значајност утицаја чинилаца из спољњег и интерног окружења. Објективни закључци о садржају и интензитету деловања тих чинилаца значајно утичу и на имплементацију Стратегијског прегледа одбране.

Да би се на поуздан начин утврдио значај и утицај безбедносних изазова, ризика и претњи на реформу сектора безбедности Србије и Црне Горе, система одбране и Војске, неопходно је имати у виду да су они само један од чинилаца, који детерминишу садржај, ток и интензитет тих процеса. При изради Стратегијског прегледа одбране Србије и Црне Горе потребно је, поред изазова, ризика и претњи, анализирати утицај и свих других чинилаца, као што су: (1) интереси држава чланица и Србије и Црне Горе; (2) Уставна повеља и друга нормативно-доктринарна документа; (3) стратегијско безбедносно окружење; (4) достигнути ниво развоја система одбране и Војске, њихова квантитативна и квалитативна својства; (5) форма, методика и критеријуми израде Стратегијског прегледа одбране; (6) ниво интегрисаности Србије и Црне Горе у евроатлантске безбедносне структуре; (7) могућности и оперативне потребе развоја система одбране и Војске Србије и Црне Горе.

Ако се стање безбедности на глобалном нивоу разматра кроз изазове, ризике и претње безбедности, може се рећи да су последњу деценију двадесетог века обележили позитивни и охрабрујући безбедносни трендови. Они се, пре свега, огледају у смањењу опасности од директног конфронтирања великих сила, а тиме и од светског рата и употребе нуклеарног оружја. Завршетак хладног рата пружио је могућност унапређења политике сарадње и споразумевања наспрам политике конфронтирања и изолационизма.

Имајући у виду позицију Србије и Црне Горе у региону југоисточне Европе, безбедносне трендове и баланс силе и моћи на глобалном нивоу, опасност од оружане агресије знатно је умањена. Међутим, постоји реална могућност да актуелни и будући изазови, ризици и претње безбедности у региону или нагле и неконтролисане геополитичке промене доведу до угрожавања безбедности државне заједнице.

Безбедносни изазови, ризици и претње убрзано се мултипликују, мењају форму и садржај, наносе све веће последице народима и државама и попримају интернационално обележје. То значи да је за успешно супротстављање изазовима и претњама безбедности неопходан мултинационални напор, поготово у регионалним оквирима.

Све претње, почевши од угрожавања елементарног права на живот, слобода и здраве животне средине, па до претњи територијалном

интегритету појединих држава, имају тенденцију да се преливају са једног простора на други, да индукују нове изазове, ризике и претње безбедности и да активирају кризна жаришта из прошлости.

Процене и предвиђања деловања изазова, ризика и претњи безбедности на националне интересе и циљеве треба да резултирају поузданим дефинисањем оперативних потреба, у домену реализовања основних функција на нивоу државне заједнице и њених чланица, које се формулишу кроз оперативне захтеве. Тада оперативни захтеви постају производ реалног и свестраног сагледавања узајамног односа потреба и могућности Србије и Црне Горе, нарочито са становишта димензионирања подсистема и елемената у сектору безбедности, систему одбране и Војсци Србије и Црне Горе.

Организација рада на изради Стратегијског прегледа одбране

Да би се успешно дефинисао један тако значајан државни документ, као што је Стратегијски преглед одбране, потребна је добра организација целокупног процеса, јер он суштински мења способности Војске у односу на традиционално схватање њене улоге и задатака. У процесу израде документа треба да учествују надлежне државне институције законодавне и извршне власти.

Због значаја Стратегијског прегледа одбране и сложености процеса израде упутно је да се формирају различита тела са управним, координирајућим и извршним надлежностима. У том смислу, у складу са карактером, државне заједнице примерно је да се оснују: (1) Савет Стратегијског прегледа одбране; (2) Тим за координацију; (3) Тим за израду документа и (4) подтимови за анализу и дефинисање одговора на различита питања и проблеме у процесу израде документа.

У Савет Стратегијског прегледа одбране потребно је да уђу личности које, на нивоу међудржавног усаглашавања ставова. Тиму за координацију и Тиму за израду Стратегијског прегледа одбране могу да дају релевантне одлуке у погледу решавања кључних питања циљне и критеријумске природе. Начелно, у Савет Стратегијског прегледа одбране треба да уђу: министар одбране (председавајући); заменик министра одбране; заменик министра спољних послова; председник Владе Републике Србије; председник Владе Републике Црне Горе; начелник Генералштаба ВСЦГ; министар финансија Републике Србије и министар финансија Републике Црне Горе. Такав састав Савета стабилност, компетентност и способност управљања процесом израде и имплементације Стратегијског прегледа одбране.

Тим за координацију има улогу да, у домену функционалних надлежности организацијских целина у Министарству одбране и Генералштабу ВСЦГ, усагласи послове на изради сепарата, анализа, сту-

дија или других докумената који претходе или чине саставни део Стратегијског прегледа одбране. Начелно, у састав тима за координацију улазе личности које обављају дужности: помоћника министра одбране за политику одбране (руководилац), секретара Министарства, помоћника министра одбране за људске ресурсе, помоћника министра одбране за материјалне ресурсе, помоћника министра одбране за обавештајно-безбедносне послове, заменика начелника Генералштаба, начелника Управе за стратегијско планирање, начелника Управе за финансије и буџет, начелника Оперативне управе (Г-3) и начелника Управе за развој (Г-5). Преко руководиоца надлежних организацијских целина у Министарству одбране и Генералштабу Војске СЦГ обезбеђује се потпуна укљученост компетентних личности, као носилаца функција које су битне у процесу израде и примене Стратегијског прегледа одбране.

Тим за израду Стратегијског прегледа одбране начелно чине најспособнији појединци који су у стању да дају квалитетне одговоре на проблеме који су из домена одређене функције на нивоу Министарства одбране и Генералштаба ВСЦГ. Такође, сваки члан радног тима треба да буде у стању да истовремено руководи радом подтима ради свестранијег сагледавања појединих проблема и, на основу тога, дефинисања нових структуралних и функционалних решења. То је тежак и одговоран осао за сваког појединца, јер учествује у дефинисању једне нове структуре. Војске која је суштински различита од њене улоге, величине, организације и функционисања у прошлости. Одговорност је утолико већа што се ради о систему одбране и Војсци, који су током више деценија били препуштени сами себи да „преживљавају“ у условима неконтролисаних процеса и сукоба на простору западног Балкана.

Због значајности и далекосежности промена у Војсци веома је битно у процес реформе и израде укључивати што млађе и способније кадрове, како би се управо они нашли у прилици да у домену струке искажу сву своју креативност. Пошто се суштински ради о дисконтинуитету са многим решењима из прошлости, сасвим је логично да се консултују они који ће изграђивати тај нови систем одбране и Војску. У супротном, може се десити да они који одлазе у пензију пресудно и без консултација креирају нови систем у одбране.

Фазе израде и примене Стратегијског прегледа одбране

У досадашњем периоду организационих промена изграђиване су суштински доктринарне, законодавне и стратегијске организационе претпоставке за реформу система одбране и Војске, с тим да ни оне нису у целости завршене. То се посебно односи на законодавне претпоставке.

Да би се убрзо и успешније реализовао реформски процес кроз израду и примену Стратегијског прегледа одбране, на нивоу Министарства одбране и Војске било би потребно да се реше следећи кључни проблеми:

– обезбедити консензус о основним поставкама реформе система одбране, кроз процес верификације Стратегијског прегледа одбране;

– извршити објективизацију рангирања и вођења кадра у служби (дефинисање критеријума). Сваки професионални припадник Војске треба да има „предвидиву каријеру“;

– дефинисати критеријуме припадности и овлашћења на одређеној дужности, односно формацијском месту, како би се избегле злоупотребе и фамилијарност;

– статус цивилних лица запослених у МО дефинисати и изједначити са запосленима у другим министарствима на нивоу државне заднице Србије и Црне Гора;

– утврдити нови систем новчаних примања цивилних и војних лица запослених у МО у Војсци, у складу са стручном спремом, дужношћу, која обавља, чином и другим елементима, јер је постојећи систем дестимулативан са аспекта преузимања одговорности, усавршавања кадра и напредовања у служби. У том смислу, постоје системска решења у војскама развијених држава, која се стваралачки могу прилагодити нашим потребама;

– укинути колективне привилегије, додатке и припадности, које се стичу по основу припадности некој јединици, јер оне треба да се односе на појединца – статус у служби и задатак који се извршава, без обзира на јединицу у којој се налази. Нажалост, још су у систему присутне поједине колективне привилегије, које су дате у функцији лојалности претходним режимима;

– дефинисати нови систем вредности у Војсци, који би је све више, као институцију, удаљио од политике, а њене припаднике мотивисао на предан рад и непрекидно усавршавање у професији. Постоји опасност да се једна минула пракса у којој је био доминантан критеријум подобности, замени истом суштином супротног предзнака. Критеријум подобности требало би у потпуности да нестане, а да се као прворазредан афирмише *критеријум стручне компетентности*, односно професионалне способности за дужност коју лице треба да обавља;

– извршити целовиту реформу система војног школства у структурном, функционалном, програмском и статусном смислу. Коначно је дошло време да Војна академија усагласи критеријуме са високим школством у Србији и Црној Гори. Нови закон о војном школству треба да створи законодавне претпоставке такве намере. Биће неопходно утврдити које кадрове треба школовати у Војсци, а које треба стипендирати или конкурсом бирати са факултета из грађанства;

– урадити нове планове школовања са тежиштем на функционалном типу организације и новој улози будућих припадника свих категорија (официри, подофицири, цивилна лица, војни службеници ...);

– смањивати број гарнизона и гарнизонских места у којима су лоциране јединице и установе Војске, кроз постепено развијање инфраструктуре војних база;

– развијати систем војних база, интервидовског карактера и обезбедити целовит систем функционисања службе у систему и компактност породица;

– планове обуке ускладити са новом Доктрином војске, мисијама, циљевима и задацима Војске СЦГ, и

– обавити анализу постојећег кадра, карактеристика и потребног броја припадника Војске као и критеријума и начина селекције потребног кадра.

До сада су предузимани парцијални покушаји да се неки од проблема реше. Међутим, предлози решења никада нису, због различитих субјективних и објективних потешкоћа, доведени до нивоа примењивости. То су само неки најзначајнији системски проблеми, чија би се операционализација и конкретизација могле извести до појединости. Без њиховог решавања, кроз наредне реформске захтеве, који мењају суштину и биће Војске, може доћи и до настанка друштвено непожељних последица. То се, првенствено, огледа у негативној селекцији, кроз одлив способног кадра и то из јединица које ће се постепено гасити и које су се налазиле на маргини приоритета у минулом периоду. У том смислу, свако радно место и постављање треба да буде изложено *конкуренцији способности*. Није добро да основни критеријум останка у служби буде да ли се формацијско место гаси или не, него да ли према дефинисаним критеријумима радног места појединац има више шансе за она места која остају у новој организацији Војске, без обзира на то где је радио. У постојећем систему вредности доста цивилних и војних лица ће, према различитим основама, незадовољни отићи из Војске. Међутим, ако се дефинишу прецизни критеријуми за рангирање кадра и ако се процес буде реализовао правично и без изузетка, биће успешан, друштвено и професионално пожељан.

Без јасних и прецизних критеријума у свим областима војне делатности и даље ће се и значајније дешавати злоупотреба и неправде на основу постојања такозваних субјективних критеријума, при вођењу кадра у служби. Институција конкурса, за почетак, могла би бити релативно добро решење док се не изграде кадровска служба, која ће заиста бити у стању да решава део наведених проблема. Поред деформације које су се десиле у минулих петнаест година, без нових системских решења у кадровану, тешко се појединачно и организационо можемо одупрети инерцији персоналних решења, која често условавају и промене у самој организацији.

Успостављање и објективизација критеријума у кадровану допринеће удаљавању политичких препорука и подобности из те области. Што пре признамо да и данас имамо офицере који више улажу у различите форме лобирања у политичким структурама и партијским

круговима него у своје професионално усавршавање, пре ће се Војска ослободити те непожељне појаве.

Очување квалитетне и повољне кадровске структуре у Војсци СЦГ један је од кључних услова за реформски захват у свим осталим подручјима војне делатности. Ако се сачува критичан обим квалитета кадровске структуре Војска ће се засигурно брзо наћи на друштвено пожељном нивоу способности за реализовање утврђених мисија и задатака.

Успешно решавање наведених претпоставки је у функцији стварања повољних друштвених услова за организационе промене по дубини система и достизања дефинисаних циљева реформе Војске СЦГ, кроз израду и имплементацију Стратегијског прегледа одбране.

Целокупан процес израде и примене Стратегијског прегледа одбране реализује се кроз више такзованих корака или фаза, као што су:

- прва фаза – анализа чинилаца;
- друга фаза – утврђивање односа расположивих и потребних способности;
- трећа фаза – дефинисање одговора на кључна питања;
- четврта фаза – дефинисање нове организације система одбране и Војске;
- пета фаза – припрема документа за верификацију;
- шеста фаза – верификација документа; и
- седма фаза – имплементација.

Свака од дефинисаних фаза има теоријску заснованост, методске специфичности реализације, кључне проблеме које је потребно решити и начин имплементације тих решења у завршној фази.

Прва фаза описана је у првом питању и односи се на све екстерне и интерне чиниоце Стратегијског прегледа одбране. Посебна пажња поклања се предвиђању развоја стања безбедности и идентификовању интензитета изазова, ризика и претњи. Након њихове анализе тежиште се помера ка дефинисању мисија и задатака Војске у функцији адекватног одговора на изазове безбедности. Компарацијом стварних способности са способностима које је потребно достићи утврђују се сувишне и недостајуће организационе структуре, кадровске, логистичке и друге импликације које је потребно решити. Из друге фазе индукцију се питања за трећу фазу, на која је потребно наћи најчешће компромисне одговоре у функцији успоставља нове организационе структуре која ће функционално допринети повећању ефикасности реализовања мисија и задатака. У другој и трећој фази оправдано је што више користити резултате моделовања и ставове експерата видова, родова и служби.

У складу са структуром документа, у петој фази, врши се коначно обликовање нацрта Стратегијског прегледа одбране и припрема за верификацију. Верификација документа изузетно је сложена фаза, у којој је потребно задовољити неке сугестије са јавне расправе, припремити коначан предлог за Врховни савет одбране и Савет министара. Након по-

требних корекција стратегијски преглед одбране може да се упути на усвајање у скупштинску процедуру. На тај начин испољава се непосредан и значајан утицај парламента на систем одбране и Војску СЦГ. У поступку верификације на нивоу Скупштине Србије и Црне Горе на неки начин обезбеђује се консензус, који је веома битан за стабилност и континуитет процеса корених организационих промена.

Примена Стратегијског прегледа одбране реализује се кроз различите планове и програме, чијом реализацијом би се Војска из постојећег стања организовано и поступно превела у пројектовано или жељено стање. Тај плански и програмски захват треба у пракси да послужи као основа за решавање кључних проблема, који се јављају у том процесу, без обзира на то да ли имају организациони, социолошки, кадровски, социјални, финансијски, логистички или неки други аспект.

Да би се процес реформе мотао организовано и плански водити, потребно је што поузданије извршити финансијску анализу и предвиђање трошкова организационих промена по свим ставкама тог процеса. Када се изграде способности да се објективно дефинишу трошкови организационих промена, као и трошкови функционисања јединице на било ком нивоу организовања, може се тврдити да је могуће успешно управљати применом или имплементацијом Стратегијског прегледа одбране. Страна искуства и сазнања о поступку израде и примене документа веома су драгоцене, јер употпуњују поузданост и сигурност целокупног националног напора.

Закључак

Стратегијски преглед одбране је, након Стратегије одбране, Беле књиге и Војне доктрине, најзначајнији документ, који представља полазну основу за суштинске промене у систему одбране и Војсци Србије и Црне Горе. Због тога се често означава као главни инструмент реформе система одбране и Војске.

За дефинисање и примену Стратегијског прегледа одбране потребно је да се интегришу напори различитих структура на нивоу државне заједнице, влада држава чланица, Министарства одбране и Војске. Такође, веома је битан позитиван однос домаће и иностране јавности према укупним организационим променама, које детерминишу Стратегијски преглед одбране. Таквим приступом успех целокупног процеса је изванредан и друштвено пожељан.

Кроз планирање и програмирање кључних решења, дефинисаних у Стратегијском прегледу одбране стварају се претпоставке за реализовање организацијских промена Војске које ће за резултат имати модерну, способну, довољну, одрживу и респектабилну оружану силу, способну да реши основне претње оружаног угрожавања и да кроз

ангажовање у мировним операцијама повољно делује на регионалну стабилност и безбедност у свету.

Због низа проблема и слабости у функционисању постојеће организације система одбране, намеће се неодложна потреба преиспитивања постојећих и изналажења нових решења, модела организовања снага на оперативном и тактичком нивоу, као и доношење нове законске регулативе, која ће омогућити промене у функционисању система одбране на новим основама, а у складу са решењима у свроатлантским интеграцијама. У том смислу Стратегијски преглед одбране има незамењиву улогу.

Кроз верификацију Стратегијског прегледа одбране ствара се могућност за консензус око основних питања реформе и изграђују се услови за организован тимски рад на реформи система одбране и за опстанак критичне и креативне кадровске структуре, која је способна за постепено изградњу нових способности у складу са мисијама и задацима.

Ако се за реформу не обезбеде додатна финансијска средства, амбиције које се односе на обим и суштину процеса реформе система одбране и Војске неће бити остварене. У том случају, све би било враћено у остварене програмске оквири, који сигурно не могу да доведу до циљне организације МО и Војске у тако кратком времену. Посебно би била угрожена социјална димензија програмске реформе.

У последњих петнаест година, због смањених финансијских средстава за потребе Војске, умањиване су способности за одговор на војне изазове, ризике и претње по безбедност. То је довело до застарелости наоружања и опреме, смањивања улагања у систем одбране, смањења заинтересованости младих људи за војну професију, немогућност планске обуке резервног састава, команди и јединица, пада животног стандарда и погоршавања услова живота и рада у Војсци. Зато нам је неопходно хитна, континуирана, целовита и суштинска реформа система одбране и Војске Србије и Црне Горе.

Литература:

1. Жежи, В., Социологија војске, ВИНЦ, Београд, 1987.
2. Коен, М., Нејгел, Е., Увод у логику и научни метод, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1982.
3. Ковач, М., Стратегијска и доктринарна документа националне безбедности, Свет књиге, 2003.
4. Меринг, Ф., Огледи из историје ратне вештине, Војно дело, Београд, 1955.
5. Нејгел Е., Структура науке, Нолит, Београд, 1974.
6. Новаковић, С., Хипотезе и сазнања, Нолит, Београд, 1984.
7. Павловић, Б., Расправа о филозофским основама наука, Нолит, Београд, 1983.
8. Вишњић, Д., Како мислити доктрину, Војно дело, бр. 1, 1995.

Reform of Science in Russia

by Zoran Milošević, Ph.D.

The political leadership of Russia has devised a new economic model ("Innovative economy") to which it has been adjusting all other subsystems. Science has been also subjected to this process of adjustment to innovative economy. The reform of science in Russia should allow for: the increase of an average pay of a research worker from 7,324 rubles in 2005 up to 30,000 rubles in 2008 (with already fixed increase for each year); the increase of money contributions to the Russian Academy of Science out of the budget from 23.6 up to 46.3 billion rubles; the increase of profits from the Academy's entrepreneur activities from 12.9 up to 25.7 billion rubles; transfer of 20 percents of scientific capacities to non-budget funding with a tendency of year-to-year increase; the increase of the efficiency level of scientific researches and management of scientific institutions.

Key words: Science, reform, market, Russia, privatization

Stability Operation in Southeast Europe

by Colonel Radojko Lojaničić

The region of Southeast Europe has been considered as latently the most dangerous regarding the stability of the continent, and this instability may be an introduction to large-scale problems. In different areas of Southeast Europe UN missions have been established, such as UNMIK, SFOR (EUFOR), and others. Is it possible to conduct a general stability operation in this region under the auspices of EU, and what would be its range?

Key words: UN, UNMIK, stability, instability, operation

Army of Serbia and Montenegro to Attain Interoperability with North Atlantic Alliance through Participating in "Partnership for

by Captain First Class Miroslav Glišić, M.A.

The interoperability within the framework of the North Atlantic Alliance is a significant factor of successful employment of forces when conducting

their assigned missions. That is why a great attention has been paid for a partner state and an aspirant to NATO membership to attain the interoperability. The partner state and aspirant to the NATO membership may reach the interoperability with the North Atlantic Alliance through taking participation in the "Partnership for Peace" Program and the Membership Action Plan. The paper discusses the prospects of the Army of Serbia and Montenegro to attain the interoperability with the North Atlantic Alliance through future participation in the "Partnership for Peace" Program.

Key words: Interoperability, Army of Serbia and Montenegro, NATO, "Partnership for Peace" Program

Terror and Anti-Terror Doctrines

by Milan Mijalkovski, Ph.D., Associate Professor

For centuries, states have adopted special documents Ð war doctrine or defense doctrine, and military doctrine, the contents of which have advised the governmental and social subjects and forces how to organize, prepare for and engage in successful defense of vital values against the factors threatening their security. The presence of terrorist threat in the contemporary world reaching the level that endangers the survival of ruling regime and the territorial integrity of countries has resulted in some of them having adopted (and others intending to adopt) a document named 'Anti-Terror Doctrine', representing a comprehensive program of a state and a society of effective struggle against the actors of this brutal violence.

Key words: Terrorism, anti-terrorism, violence, threat, defense, security, national security strategy, and defense doctrine.

Place/Position of Women in the Defense System Reform

by Vesela Radović, M.A.

Through comparisons of international normative and legal regulations that govern the position of women in the contemporary society and the actual conditions in some elements of the defense system, the paper attempts to draw attention to the necessity of investigating this issue and introducing modern solutions into the defense system. In this way only, this complex system of the society may respond to overall commitments within the framework of defense-related international activities. Once our country has taken modern and fair approach to this serious issue, our country will be integrated into the international processes on equal terms, and each employee, "even" if that be a woman, will find the place he/she deserves as a result of his/her professional skills.

Key words: Gender, equality of genders, discrimination, defense system, elements of defense system

Democratic Control of the Military – from Notion to Practice

by Biljana Stojković

Proceeding from the position that the democratic control of the military is an important indication of a democratically ordered society and of the security sector reform, our country has been making efforts to establish modern civil-military relations. Serbia and Montenegro seeks, primarily, to create legal prerequisites for establishing appropriate mechanisms and procedures of effective conduct of democratic control of the military and the transparency of security activities. But, this is a durable and complex process that requires acquiring the comprehensive knowledge of the meaning and purpose of the democratic control of the military and all other armed segments of the society, and getting insight in experiences of those democracies where these mechanisms have been effectively functioning for decades.

Key words: Democratic control of the military (armed forces), democratic civilian control of the military, civilian control of the military, parliamentary control of the defense system, ombudsman, Draft Law on democratic and civilian control of the Army of Serbia and Montenegro

Notion and Level of Scientific Development of Geopolitics

by Momčilo Sakan, Ph.D., Full Professor

The paper deals with epistemological determination of geopolitics as a young science focusing on defining and proving the level of its scientific development. The paper presents its historical evolution, focusing on the actualization of the importance of the geospace where people live and work and on comparative analysis of how certain countries' political elite treat their respective geopoliticians, and geopolitics in general. The author also makes critical overview of the nihilistic treatment of geopolitics by the political elite of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, and points to the resultant consequences.

A definition of geopolitics has been given resulting from previous complex (etymological, logical, comparative, and other) analysis of terms and statements that are found in lexicographical and other references. Finally, the author gives his own definition supporting it with abundance of arguments.

The level of development of geopolitics as a science has been also demonstrated through its constituent elements, primarily the subject, theory, language, and method. The emphasis here has been put on explaining the subject and structural elements of the scientific theory of geopolitics. Special emphasis has been put on geopolitical division of the world according to how numerous geopoliticians' perceive it, and on basic notions used in the theory of geopolitics. These notions have been first defined and then complexly explained.

Key words: Geopolitics, aerocracy, atlantism, mondialism, telurocracy, talasocracy, rimland, paradigm, and geopolitical code.

Main Issues of Making and Applying the Strategic Defense Review

by Mitar Kovač, Ph.D., Professor

Through defining basic statements on the notion and factors of the Strategic Defense Review, as well as the organization of efforts on making and applying this document, the paper presents basic information and insights that are relatively new to our theory and practice of organizational changes in the defense system and in the Army of Serbia and Montenegro. These insights support the understanding of the real meaning of this document and its importance for the reform of the Army of Serbia and Montenegro, as well as for planning and programming of its development.

Key words: strategy, strategic defense review, and defense system.

Réforme des sciences en Russie

Dr Zoran Milosevac, Institut pour les études politiques

Le leadership politique de la Russie a fait une formule économique ("Economie d'innovations") à laquelle on accomode tout les sous-systèmes. La science est aussi soumise à cette économie d'innovations.

La réforme des sciences en Russie doit permettre: augmentation de la salarie médiocre des chercheurs de 7.324 roubles en 2005, à 30.000 en 2008 (avec une augmentation fixe pour chaque an), augmentation des budgets à 46,3 milliards de roubles, prise de 20% des capacités scientifiques par le système de financement hors budget, avec une tendance d'augemntation durant des années, augmentation du niveau d'efficacité des recherches scientifiques et de gérance dans les institutions scientifiques.

Mots clés: science, réforme, marche, Russie, privatisation.

Opération de stabilité en Europe de Sun-Est

Radojko Lojanicic, Colonel

L'espace de l'Europe de sud-est est estimé comme le plus dangereux, quand il s'agit de sécurité du continent et cette instabilité peut être l'introduction dans les problèmes de grande envergure. Sur différentes parties de cet espace de l'Europe, on voit des missions de l'ONU, comme UNMIK, SFOR (EUFOR) et autres. Est-ce qu'il est possible de réaliser une opération de stabilité sur cet espace, sous couvert de UE et quelle seraient ses atteints?

Mots clés: ONU, UNMIK, stabilité, instabilité, opération

Prise de l'interopérabilité de l' Arm de l' e de Serbie et de Monténégro avec Alliance Nord-Atlantique à travers participation dans le Programme "Parténariat pour la paix"

Mr Miroslav Glisic, Capitaine de I classe

Interopérabilité à l'interieure de l'Alliance Nord-Atlantique représente un fait de base de l'engagement positif des forces durant de

réalisation des missions données. A cause de cela on consacre une grande attention à ce fait quand il s'agit des pays aspirant à être cooptés dans cette Alliance. Le pays en question peut atteindre l'interopérabilité en participant au programme "Partenariat pour la paix" ou à l'Action de adoption. Dans cette oeuvre on fait une analyse des possibilités de réalisation d'une interopérabilité de l'Armée de Serbie et de Monténégro dans la participation future dans le programme "Partenariat pour la paix".

Mots clés: interopérabilité, Armée de Serbie et de Monténégro, OTAN, Programme "Partenariat pour la paix"

Doctrines terroriste et antiterroriste

Dr Milan Mijalkovski, Professeur Honoraire

Durant des siècles les Etats ont adoptés les documents spéciaux – doctrines de guerre ou doctrine de défense et doctrine militaire, dont le contenu a été recommandé aux sujets de l'Etat et de la Société au moment de l'organisation, des préparatifs et de l'engagement en vue de défendre avec succès les valeurs vitales contre les partisans de menace de leur sécurité. Accentuation de l'idée terroriste dans le monde contemporain jusqu'au niveau qui menace la résistance de régime et du territoire du pays en question a comme conséquence l'adoption des documents sous le titre doctrine antiterroriste, ce que représente un programme entier de l'Etat et de la Société ayant pour but le combat contre cet acteur brutal de violence.

Mots clés: terrorisme, antiterrorisme, violence, menace, défense, sécurité, stratégie de sécurité nationale et doctrine de défense.

Place – position des femmes dans la réforme du système de défense

Mr. Vesela Radovic

Dans cet article on a essayé à faire une comparaison des documents normatifs juridiques internationaux qui traitent la question de la position de femme dans la société moderne avec l'état réelle dans certaines parties du système de défense pour attirer attention des chercheurs vers la nécessité d'étudier ce problème en cours de l'établissement d'un nouveau système de défense. C'est une seule voie que ce système complexe de la société peut répondre aux besoins des activités internationales de pays dans le domaine de la défense. Avec une approche juste à cette question sérieuse notre pays sera inclu dans les courants internationaux et tout les employés, "même les femmes", trouveraient leur place selon les capacités professionnelles.

Mots clés: arme, égalité des armes, discrimination, système de défense, éléments du système de défense.

Tout en respectant l'opinion que le contrôle démocratique des forces armées est une expression de la société démocratique et du secteur de sécurité réformé, dans notre pays on fait des efforts vers l'établissement des rapports civico-militaires modernes. Serbie et Monténégro insistent, avant tout, sur la création des suppositions légales concernant les mécanismes correspondants et procédure efficace de réalisation du contrôle démocratique de l'armée et de transparence des affaires de sécurité. Mais, c'est le processus long et complexe qui demande une connaissance profonde du sel du terme le contrôle démocratique de l'armée et des autres éléments armés de la société, à travers l'étude des expériences des pays démocratiques qui pratiquent ce système depuis des décennies avec succès.

Mots clés: contrôle démocratique de l'armée (des forces armées), contrôle civile démocratique de l'armée, contrôle parlementaire de l'armée, contrôle parlementaire du système de défense, Omboudesman, projet de la Loi sur le contrôle démocratique et civile de l'Armée de Serbie et de Monténégro.

Terme et construction scientifique de la géopolitique

Dr Momcilo Sakan, professeur

Dans cet article on offre une détermination épistémologique du terme géopolitique comme une science jeune, avec accent sur la définition et les épreuves de son élévation scientifique. On montre le développement historique avec accent sur actualisation de l'importance de l'espace géographique en question et aussi sur l'analyse comparative des rapports des élites politiques de certains pays envers leurs géopoliticiens et envers la géopolitique en général. On a fait aussi une apperçue sur le rapport nihilistique de l'élite politique de RSFY envers géopolitique et on a montré les conséquences sorties de cela.

La géopolitique est définie en tenant compte de l'analyse complexe préalable (ethimologique, logique, comparative et autre) des expressions et et déclarations qui pouvaient être mises dans la littérature lexicographe et autre. A la fin, auteur offre une définition propre en l'appuyant avec arguments.

On a vérifié la construction scientifique de la géopolitique comme science par ces éléments constitutifs, premièrement: sujet théorie, langue, méthodes. L'effort est mis sur explication de sujet et des éléments de la structure de théirue scuebtfuqye de ka géopolitique. On accentue surtout le partage géopolitique du monde d'après de nombreux géopolitique. On accentue surtout le partage géopolitique du monde d'après de nombreux géopoliticiens et sur les termes de base que l'on

utilise dans la théorie de la géopolitique. Les termes de base utilisés dans le vocabulaire de géopolitique sont d'abord définis, puis expliqués.

Mots clés: géopolitique, aérocratie, atlantisme, mondialisme, théloulocratie, talasocratie, rimland, paradigme, code géopolitique.

Problèmes de base de construction et d'application de la revue stratégique de défense

Prof. dr Mitar Kovac, Colonel

Par la définition des déclaration de base concernant le terme et les faits des Apperçus stratégiques de défense, ainsi que l'organisation de travail touchant l'invention et l'application de ce document, on offre ici les informations de base et les connaissances, relativement nouvelles pour notre théorie et pratique des changements organisationnels du système de défense et de l'Armée de Serbie et de Monténégro. Ces connaissances sont la fonction de comprehensivité du sel de document et de son importance pour la réforme de l'Armée de Serbie et de Monténégro, planification et programmation de son développement.

Mots clés: stratégie, apperçus stratégiques de défense, système de défense.

Die Reform der Wissenschaft in Russland

Dr. Zoran Milošević

Die politische Führung in Russland hat eine neue wirtschaftliche Formel erschlossen («die inovative Wirtschaft»), der die übrigen Subsysteme angepasst werden. Die Wissenschaft ist diesem Anpassungsprozess ebenfalls ausgesetzt.

Die Reform der Wissenschaft in Russland soll folgendes erzielen: die Erhöhung des Durchschnittslohns für die Forscher von 7324 Rubel im Jahre 2005 auf 30.000 Rubel im Jahre 2008 (mit festgelegtem jährlichen Wachstum), die Erhöhung der aus dem Haushalt vorgesehenen finanziellen Mittel für die Russische Akademie der Wissenschaft von 23,6 auf 46,3 Mrd Rubel, die Erhöhung der Einkommen der Akademie für Leistungen von 12,9 auf 25,7 Mrd Rubel, die Übergabe 20% der wissenschaftlichen Kapazitäten zur Finanzierung ausserhalb des Haushaltes mit einer jährlichen Wachstumstendenz, die Erhöhung der Wirksamkeit im Bereich der Forschungen und der Führung der wissenschaftlichen Einrichtungen.

Schlüsselwörter: Wissenschaft, Markt, Russland, Privatisierung...

Der Stabilitätseinsatz im Südosteuropa

Oberst Radojko Lojaničić

Der südeuropäische Raum wird für den latent gefährlichsten gehalten, wenn es um die Sicherheit des Kontinents geht und dessen Instabilität kann eine Einleitung in die Probleme grösseren Umfanges bedeuten. Auf verschiedenen Lokalitäten des Südosteuropa befinden sich UN-Missionen wie UNMIK, EUFOR und andere. Ist ein allgemeiner Stabilitätseinsatz der UN in dieser Region möglich und welche Reichweite hätte er?

Schlüsselwörter: UN, UNMIK, Stabilität, Instabilität, Einsatz.

Die theoretischen Aspekte der zivilen Kontrolle über die Streitkräfte

Hauptmann erster Klasse Mag. Miroslav Glišić

Die Interoperabilität in der NATO stellt eine wichtige Komponente des erfolgreichen Engagements der Kräfte zur Realisierung der ihnen anvertrauten Missionen dar. Deshalb spielt die Interoperabilität bei den Partnerstaaten und

den Anwärterstaaten für den NATO-Beitritt eine wichtige Rolle. Die Partnerstaaten und die Anwärterstaaten für den NATO-Beitritt können die Interoperabilität mit der NATO durch die Mitgliedschaft in der Partnerschaft für den Frieden und durch den Aktionsplan für den Beitritt erreichen. In der Arbeit behandelt man die Möglichkeit zur Erzielung der Interoperabilität der Streitkräfte von Serbien und Montenegro mit der NATO durch die künftige Mitgliedschaft in der Partnerschaft für den Frieden.

Schlüsselwörter: Interoperabilität, die Streitkräfte von Serbien und Montenegro, Partnerschaft für den Frieden.

Die terroristische und antiterroristische Doktrin

Dr. Milan Mijalkovski

Durch die Jahrzehnte hindurch haben die Staaten Dokumente verabschiedet – die Kriegsdoktrin oder die Verteidigungsdoktrin und die Militärdoktrin, dessen Inhalt den staatlichen und gesellschaftlichen Institutionen und Kräften Ratschläge vorgab, wie sie sich organisieren, vorbereiten und engagieren sollen für die erfolgreiche Verteidigung der vitalen Werte gegen Gefahrverursacher. Die ausgeprägte Gefahr vor Terroranschlägen in der modernen Welt bis zur Gefährdung der Erhaltung des Regimes und der territorialen Integrität mancher Länder hat zur Folge, dass einige Staaten ein Dokument mit dem Titel Antiterroristische Doktrin verabschiedet haben (und die anderen beabsichtigen dies zu tun). Dieses Dokument stellt ein ganzheitliches Programm des Staates und der Gesellschaft zum wirksamen Kampf gegen die Akteure der brutalen Gewalt dar.

Schlüsselwörter: Terrorismus, Antiterrorismus, Gewalt, Gefahr, Verteidigung, Sicherheit, Strategie der nationalen Sicherheit und die Verteidigungsdoktrin.

Die Rolle und die Stellung der Frau in der Reform des Verteidigungssystems

Mag. Vesela Radović

In dem Artikel ist man bestrebt, durch den Vergleich der internationalen rechtlichen Regulativen, die die Rolle der Frau in der modernen Gesellschaft regeln, und des realen Zustands in manchen Teilen des Verteidigungssystems die Aufmerksamkeit auf die Notwendigkeit der Erforschung dieses Problems und den Einbau der modernen Lösungen in das künftige Verteidigungssystem zu lenken. Nur auf diese Art und Weise wird dieses komplexe gesellschaftliche System den allumfassenden Verpflichtungen hinsichtlich der Tätigkeiten im Bereich der Verteidigung im internationalen Raum entsprechen. Durch den modernen und gerechten Zugang zu dieser ernsthaften Frage wird sich unser Land auf gleicher Ebene den internationalen Läufen anschließen und jeder Angestellte, sei es auch eine Frau, wird einen gerechten Platz finden, der ihm nach den professionellen Fähigkeiten zusteht.

Schlüsselwörter: Geschlecht, Gleichberechtigung der Geschlechter, Diskriminierung, Verteidigungssystem, Elemente des Verteidigungssystems.

Demokratische Kontrolle der Streitkräfte, vom Begriff bis zur Praxis

Biljana Stojković

Die Einstellung beibehaltend, dass die demokratische Kontrolle der Streitkräfte ein bedeutender Ausdruck einer demokratisch geordneten Gesellschaft und der Reform des Sicherheitsbereichs, ist man in unserem Lande bestrebt, moderne civil-militärische Verhältnisse herzustellen. Serbien und Montenegro ist bestrebt, vor allem, legale Voraussetzungen für die Herstellung entsprechender Mechanismen und Prozeduren einer wirksamen Durchführung der demokratischen Kontrolle der Streitkräfte und der Transparenz der Sicherheitsangelegenheiten zu schaffen. Aber, das ist ein langer und komplexer Prozess, der gut fundierte Kenntnisse über das Wesen und die Ziele der demokratischen Kontrolle der Streitkräfte und übriger bewaffneter Segmente der Gesellschaft fordert, und zwar durch die Erkenntnis der Erfahrung jener demokratischen Staaten, bei denen dieser Mechanismus über mehrere Jahrzehnte hinaus erfolgreich funktioniert.

Schlüsselwörter: demokratische Kontrolle der Streitkräfte, demokratische zivile Kontrolle der Streitkräfte, parlamentarische Kontrolle der Streitkräfte, demokratische Kontrolle des Verteidigungssystems, Wehrbeauftragter, Entwurf des Gesetzes über die demokratische zivile Kontrolle der Streitkräfte von Serbien und Montenegro.

Der Begriff und der wissenschaftliche Aufbau der Geopolitik

Dr. Momčilo Sakan

Im Artikel wird eine epistemologische Bestimmung der Geopolitik als junger Wissenschaft mit dem Schwerpunkt auf der Definierung und dem Beweis des Grades des wissenschaftlichen Aufbaus. Das ist eine Darstellung der Entwicklung der Geopolitik im Laufe der Geschichte mit dem Schwerpunkt auf der Aktualisierung der Bedeutung des Georaumes in dem die Menschen leben und arbeiten und auf der komparativen Analyse der Relation der politischen Elite in den Ländern zu den Geopolitikern und zur Geopolitik im Allgemeinen. Man vernimmt einen kritischen Rückblick auf das nihilistische Verhältnis der politischen Elite in der SFRJ gegenüber der Geopolitik und es wird auf die daraus entstandenen Folgen hingewiesen.

Man legt eine Definition der Geopolitik vor, nachdem eine komplexe (etymologische, logische, komparative und andere) Analyse der Ausdrücke und Aussagen, die man in der lexikographischen und anderen Literatur vorfinden konnte, durchgeführt wurde. Zum Schluss gibt der Autor seine Definition, für die er zielgerecht Beweise und Argumente darlegt.

Der wissenschaftliche Aufbau der Geopolitik wird über ihre konstitutiven Elemente bewiesen, vor allem über: den Gegenstand, die Theorie, die Sprache

und die Methoden. Der Schwerpunkt in diesem Teil liegt auf der Explikation des Gegenstands und der Struktur der wissenschaftlichen Theorie der Geopolitik. Es wird besonders auf die geopolitische Gliederung der Welt im Einklang mit der Auffassung der zahlreichen Geopolitiker und auf die Grundbegriffe aus der Theorie der Geopolitik hingewiesen.

Schlüsselwörter: Geopolitik, Aerokratie, Atlatismus, Mondealismus, Telurokratie, Malasokratie, Rimland, Paradigma ud geopolitischer Code

Die Hauptprobleme des Verfassens und der Anwendung des Strategischen Überblicks der Verteidigung

Oberst, Prof. Dr. Mitar Kovač

Durch die Definierung der wesentlichen Ausdrücke über den Begriff und die Komponenten des Strategischen Überblicks der Verteidigung, sowie auch über die Organisation der Arbeit an dem Verfassen und an der Anwendung dieses Dokuments, sind in dem Artikel die wesentlichen Informationen und Erkenntnisse gegeben, die relativ neu für unsere Theorie und Praxis der strukturellen Veränderungen des Verteidigungssystems und der Streitkräfte von Serbien und Montenegro. Diese Erkenntnisse dienen dem Verständnis des Wesens dieses Dokuments und dem Begreifen seiner Bedeutung für die Reform der Streitkräfte von Serbien und Montenegro und für die Planung und Programmierung ihrer Entwicklung.

Schlüsselwörter: Strategie, Strategischer Überblick der Verteidigung, Verteidigungssystem.

Реформа науки в России

Д-р Зоран Молошевич

Политическое руководство России осмыслило новую экономическую формулу («изобретательская экономика»), к которой приспособляются все остальные подсистемы. Процессу приспособления к изобретательской экономике повергается и наука.

Реформа науки в России должна обеспечить: рост средней зарплаты исследователей с 7.324 на 30.000 рублей в 2008 году (причем уже зафиксирован рост на каждый год), увеличение финансовых ассигнований для Российской академии наук на счет бюджета с 23,6 на 46,3 миллиарда рублей, увеличение прибыли от предпринимательской деятельности Академии с 12,9 на 25,7 миллиардов рублей, переход 20 % научных мощностей на внебюджетное финансирование с тенденцией увеличения из года в год, увеличение уровня эффективности научных исследований и управления в научных учреждениях.

Ключевые слова: наука, реформа, рынок, Россия, приватизация.

Операция стабильности в Юго-Восточной Европе

Радойко Лояничич, полковник

Пространство Юго-Восточной Европы считается латентно самым опасным, когда речь идет о безопасности континента, ибо его нестабильность може оказаться введением в проблемы более крупных масштабов. На различных пространствах Юго-Восточной Европы размещаются миссии ООН, как МООНК, КФОР и другие. Имеется ли возможность проведения общей операции стабильности на этих пространствах, находящихся под защитой Европейского союза, и какие могут быть ее результаты?

Ключевые слова: ООН, МООНК, стабильность, нестабильность, операция.

Достижение интероперабельности Войска Сербии и Черногории с Североатлантическим договором участием в Программе „Партнерство ради мира“

Канд. наук Мирослав Глишич, капитан

Интероперабельность внутри Североатлантического договора представляет собой существенный фактор успешного привлечения при реализации доверенных ему миссий. Поэтому достижению интероперабельности в стране партнере и стране кандидате в членство в Североатлантическом договоре уделяется большое внимание. Страна партнер и кандидат в членство может достичь интероперабельности с Североатлантическим договором участием в Программе «Партнерство ради мира» через Акционный план присоединения. В работе подвергается анализу возможность достижения интероперабельности Войска Сербии и Черногории с Североатлантическим договором путем участия в Программе «Партнерство ради мира».

Ключевые слова: интероперабельность, Войско СЦГ, НАТО, Программа «Партнерство ради мира».

Террористическая и антитеррористическая доктрина

Д-р Милан Миялковски, экстраординарный проф.

Веками государства принимали отдельные документы – доктрину обороны и военную доктрину, содержание которых представляло собой рекомендацию государственным и общественным субъектам и силам способ их организации, подготовок и привлечения, с целью успешной обороны существенных ценностей от носителей угрозы их безопасности. Усиление терроризма в современном мире, достигшего уровня, поставляющего под угрозу существование режимов у власти и территориальную целостность некоторых стран, заставило их принять (а других готовиться к этому) документ под названием Антитеррористическая доктрина, представляющий собой целостную программу государства и общества эффективной борьбы против участников этого brutального насилия.

Ключевые слова: терроризм, антитерроризм, насилие, угроза, оборона, безопасность, стратегия национальной безопасности, доктрина обороны.

Место и позиция женщины в реформе системы обороны

Канд. наук Весела Радович

Автор стремился при помощи сравнения международных нормативно-правовых законоположений, регулирующих позицию женщины в современном обществе, и реального состояния в отдельных частях системы обороны обратить внимание на необходимость исследования этой

проблемы и внедрения современных решений в будущую систему обороны. Только таким способом эта сложная системы общества сможет ответить совокупным обязанностям в международных активностях в области обороны. Современным и справедливым подходом к этой серьезной проблеме наша страна сможет равноправно включиться в международные течения, а каждый из работающих, в частности и женщина, найдет свое место в системе обороны, заслуживающее в согласии со своими профессиональным способностями.

Ключевые слова: род, родовое равноправие, дискриминация, система обороны, элементы системы обороны.

Демократический контроль над войском – од понятия до практики

Биляна Стойкович

Уважая положение, в согласии с которым контроль над вооруженными силами является важным выражением благоустроенного общества и реформы сектора безопасности, в нашей стране прилагаются усилия, с целью восстановления современных гражданско-военных отношений. Сербия и Черногория стремится прежде всего создать правовые предпосылки для восстановления соответствующих механизмов и процедур, необходимых для обеспечения эффективного демократического контроля над войском и транспарентности дел, связанных с безопасностью. Но, этот продолжительный и сложный процесс требует полного познания сущности и цели демократического контроля над войском и всеми другими сегментами общества на основании ознакомления с опытом тех демократических стран, в которых этот механизм успешно действует уже несколько десятилетий.

Ключевые слова: демократический контроль над войском (вооруженными силами), демократический гражданский контроль над войском, гражданский контроль над войском, парламентарный контроль над системой обороны, омбудсмен, Проект Закона о демократическом и гражданском контроле над Войском Сербии и Черногории.

Понятие и научная выстроенность геополитики

Момчило Сакан

В статье дается эпистемологическое определение геополитики, как молодой науки, причем главное внимание уделяется определению и доказыванию степени ее научной выстроенности. Показывается ее историческое развитие, в частности актуализация значения геопространства, на котором люди живут и работают, потом дается сравнительный анализ отношения политической элиты в отдельных странах к своим геополитикам и к геополитике вообще. Дается критический беглый обзор нигилистического отношения политической элиты СФРЮ к геополитике, а также приводятся последствия такого отношения.

Доказывается и научная выстроенность геополитики посредством ее учредительных элементов, в первую очередь посредством предмета, теории, языка и метода. Главное внимание в этой части уделяется экспликации предмета и элементов структуры научной теории геополитики. В частности указывается на геополитическое разделение мира в согласии с пониманием многочисленных геополитиков и на основные понятия, используемые в геополитике. Основные понятия, используемые в геополитике, сначала определяются, а потом комплексно разъясняются.

Ключевые слова: геополитика, аэрократия, атлантизм, мондиализм, телурократия, таласократия, gimland, парадигма и геополитический код.

Основные проблемы составления и применения Стратегического обзора обороны

Проф. Д-р Митар Ковач, полковник

Путем определение основных высказываний о понятии и факторах Стратегического обзора обороны, а также об организации деятельности, связанной с составлением и применением этого документа, в статье даются основная информация и знания, являющиеся относительно новыми для нашей теории и практики организационных изменений системы обороны и Войска Сербии и Черногории. Эти знания предоставляются, с целью понимания сущности документа и его значения для реформы Войска Сербии и Черногории, планирования и программирования его развития.

Ключевые слова: стратегия, стратегический обзор обороны, система обороны.

Ликовно-графички уредник
Божидар Мркоња

Језички редактор
Добрила Милетић

Преводиоци:

на енглески
Душанка Пивљанин

на француски
Милан В. Петковић

на немачки
Гордана Богдановић

на руски
Зоран Стевановић

Коректор
Љиљана Чудић

Тираж 1.200 примерака

Штампа: ВОЈНА ШТАМПАРИЈА – БЕОГРАД, Ресавска 40 б

На основу мишљења Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије,
бр. 413-00-1203/2001-01, од 12. 09. 2001. године, часопис је ослобођен пореза на промет.

УДК – Центар за војнонаучну документацију и информације (ЦВНДИ)